

MIHÓ ATTILA LÁSZLÓ

EGY RÉGIES HEGEDŰJÁTÉK NYOMAI ERDÉLYBEN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2021

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású

doktori iskola

EGY RÉGIES HEGEDŰJÁTÉK NYOMAI
ERDÉLYBEN

MIHÓ ATTILA LÁSZLÓ

TÉMAVEZETŐ: RICHTER PÁL (PhD)

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2021

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	I
Bevezetés	II
1. Hegedű a Kárpát-medencében	1
1.1. A hegedű megjelenése a magyar néphagyományban	1
1.2. A hegedű használata a magyar néphagyományban	4
2. Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben	11
2.1. A népi hegedűjáték	11
2.2. A második fekvéses technika mint régies jelenség	15
2.3. A régies hegedűjáték a székelységből kivált népcsoportok területein és Moldvában	29
2.3.1. A gyimesi csángók	29
2.3.2. A bukovinai székelyek	41
2.3.3. A moldvai hegedűsök	45
2.4. A régies hegedűjáték Székelyföldön és a vármegyei magyarság területein	50
2.4.1. Székelyföldi primások	50
2.4.2. A régies hegedűjáték a vármegyei magyarság területein	61
2.5. Régies játékstílus más népek hagyományában	77
Összegzés	81
Felhasznált irodalom	83
Mellékletek	90
A székelységből kivált népcsoportok területei	92
Gyimes	92
Bukovina	95
Moldva	96
Székelyföld	99
Csíkszék	99
Háromszék	100
Háromszék és Udvarhelyszék átmeneti vidéke	100
Udvarhelyszék	101

Udvarhelyszék és Marosszék átmeneti vidéke	103
Marosszék	103
A vármegyei magyarság területei	105
Felső-Maros vidéke	105
Sajó melléke	107
Aranyosvidék	107
Maros-Küküllők vidéke	108
Kalotaszeg	111
Kalotaszeg peremterületei	113
Mezőség	114
Felső-Szamos vidéke	118
Dél-erdélyi szórványok	120
Erdélyi sajátosságokkal is rendelkező, nem erdélyi területek	121
Szilágyság	121
Máramaros	121

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet mindazoknak, akik segítségemre voltak a doktori értekezés elkészítésében.

Köszönet illeti mindenekelőtt témavezetőmet, Richter Pált, aki számtalan tanácsával segítette a dolgozat elkészítését.

Hálával tartozom Pávai Istvánnak, aki iránymutatást adott a népzenei gyűjtések rengetegében, továbbá Dalos Annának, aki megismertette velem a zenei szakszövegek és a disszertáció írásának rejtelseit.

Köszönöm egykori hegedűtanáromnak, Vizeli Baláznak, hogy segítségével elsajátíthattam a dolgozatom témájában szereplő régies hegedű-játéktechnikát.

Külön köszönettel tartozom a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Könyvtár és Archívum munkatársainak, akik hozzáférést biztosítottak a film- és hangfelvételekhez, valamint a gyűjtési jegyzőkönyvekhez. Köszönöm továbbá András Mihálynak, hogy lehetőséget teremtett arra, hogy a saját gyűjtéseit, illetve a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes archívumában található anyagokat is vizsgálhassam.

Hálás vagyok azoknak a népzene gyűjtőknek, akik szóbeli útmutatásaikkal, visszaemlékezéseikkel hozzájárultak a kutatás sikerességéhez, illetve népzene sz évfolyamtársamnak, Salamon Somának, akivel kölcsönösen segítve, bátorítva egymást, együtt jutottunk el a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem doktori képzésének végéig.

Nem utolsó sorban pedig köszönöm a családomnak a támogatást, kiemelten is feleségemnek, András Orsolyának, aki amellet, hogy rendkívüli türelemmel viselte a dolgozat elkészítését, szakmai tanácsaival is sokat segített.

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben számos olyan monográfia, tanulmány és dallamgyűjtemény született, melyek a magyar népi hegedűjáték egy-egy szegmensét, illetve egyes prímás egyéniségek játéktechnikáját, repertoárját mutatja be. A hangszeres zene kutatásában, azon belül is a zenészek játékmódjának megfigyelésében és leírásában az első jelentős publikáció Dincsér Oszkár nevéhez fűződik.¹ A tanulmány részletesen beszámol a gyimesi, csíki és gyergyói hegedűsök ujjrendjéről, játéktechnikájáról, az adatközlők tanulási folyamatairól, a helyi hangszerekről, azok készítéséről, karbantartásáról.

Népi hegedűs tanulmányaim során mindig is kiemelt figyelmet fordítottam a gyimesi csángók hegedűjátékának elsajátítására. Az általuk képviselt régies zenei világ és a gyimesi hegedűsök második fekvéses játékmódja iránti érdeklődésem sarkallt arra, hogy a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zeneművésztanár képzésén *A gyimesi hegedűjáték az 1940-es évektől napjainkig* címmel írjam meg szakdolgozatom.² A kutatómunka során kirajzolódott, hogy egy kiöregedett, faluba kiköltözött városi cigányzenész milyen hatást gyakorolt a gyimesbükki hegedűsök játéktechnikájára. A gyimesközéploki falusi cigányzenészek második fekvéses játékmódjával ellentétben a szomszédos Gyimesbükkben – a városi cigányzenésztől tanulva – főleg az általánosan ismert fekvéshasználat és ujjrend szerint hegedülnek a muzsikusok. E felismerés ösztönzött arra, hogy a második fekvéses játékmód jelenlétét Erdély más vidékein is keressem, ezáltal azt vizsgálva, hogy vajon tekinthető-e ez a technika régies jelenségnek, melyet később felváltott a klasszikus hegedűjáték által is alkalmazott ujjrend és fekvéshasználat.

A kérdés megválaszolásához több oldalról kell közelítenünk. Első lépésként fel kell mérni, hogy a technika Erdély mely kistájain fordul elő, s ezeken a vidékeken milyen mértékű hatást gyakorolt a polgárosodás a helyi hagyományos kultúrára. Ez alapján meg lehet határozni, hogy van-e összefüggés a régies dallamanyag és az ujjrend megléte között. Fontos vizsgálati szempont, hogy e játékmód tekinthető-e generációkon keresztül öröklődő tradíciónak, vagy inkább az autodidakta hegedűsök egyéni megoldásaként kezelendő. Dolgozatom végén egy rövid kitekintéssel arra kerestem a választ, hogy más népek hagyományos népi hegedűjátékában is előfordul-e második fekvéses játéktechnika.

¹ Dincsér Oszkár: *Két csíki hangszer. Muzsika és gardon.* (Budapest: Magyar Történelmi Múzeum, 1943.)

² Mihó Attila: *A gyimesi hegedűjáték az 1940-es évektől napjainkig.* MA szakdolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016. (Kézirat).

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A kutatás során (film- és hangfelvételek, valamint gyűjtési jegyzőkönyvek segítségével) 363 erdélyi, moldvai, bukovinai és erdélyi sajtásokkal rendelkező, de nem erdélyi területen muzsikáló prímás játékmódját elemeztem ujjrend és fekvéshasználat szempontjából. A vizsgált adatközlők neveit, származási helyeit és a gyűjtések adatait a doktori értekezés mellékletében közlöm a magyar népi tánczene táji tagolódása szerint.³

Dolgozatomnak nem célja az egyes prímások vonókezelésének és teljes repertoárjának részletes elemzése. A megfigyelés során az ujjrendet, illetve a bal kéz pozícióját helyeztem előtérbe. Az általam vizsgált technikát alkalmazó hegedűsök esetében saját lejegyzésekkel, kottapéldákkal szemléltetem az ujjrendeket.

A magyar népi hegedűjátékkal kapcsolatban számos tanulmány készült már, de eddig még nem született olyan átfogó írás, mely a hagyományos hegedű-játéktechnika e különleges módját elemezné. Remélem, hogy kutatásommal hozzájárulok a hangszeres népzene, azon belül a népi hegedűs hagyomány részletesebb megismeréséhez.

³ Pávai István alapján. Lásd: Pávai István: „A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben.” In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. DVD-ROM.* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – FolkEurópa Kiadó, 2012.)

1. Hegedű a Kárpát-medencében

A Kárpát-medencében a legelterjedtebb és leginkább használt tánc kísérelő dallamhangszer a hegedű.

A hegedű szavunk eredete nem tisztázott, az elnevezés korábban pengetős és vonós hangszer is jelenthetett.¹ A Teleki-kódex (1525–1531) a vonóval való megszólaltatásra szolgál számunkra adattal, miszerint „dauid kyral mend az enekloeckel a hegedoet vonza vala”, ám ezzel szemben Meliusz Juhász Péter (1565) pengetős hangszerként ír róla: „Dauid veszi vala az kinort, az az az hegeduet es az ue kezeuel veri, pengeti vala az hurát”.² Adatok hiányában sajnos nem lehet meghatározni, hogy ez a két megszólaltatási mód ugyanarra a hangszerre vonatkozik-e, ugyanis gyakori jelenség, hogy a köznyelv pontatlanul, a külső forma alapján nevezi meg a hangszereket.³

A táncot kísérő muzsikát – a 18. század végétől kezdve – leggyakrabban a primás (hegedűs) által vezetett vonós bandák szolgáltatták,⁴ így a magyarlakta tájakon a zenekarok vagy a szóló hegedű által előadott zenét gyakran muzsikászonak, magát a hangszer muzsikának, a hangszerjátékost pedig muzsikásnak is nevezik.⁵ Moldvában hedegünek, muzsikának és cinigének is hívják.⁶ A román népzeneben is előszeretettel használják ezt a zenei eszközt, Moldvában *scripcă*, Erdélyben *ceteră* vagy *tieceră* névvel illetik a románok.⁷

1.1. A hegedű megjelenése a magyar néphagyományban

A mai európai vonós hangszerek ősei arab közvetítéssel érkezhettek Európába a 10–11. század folyamán.⁸ E vonós hangszerek első leírása Abú Naszr Muhammad al-Fárábí

¹ Benkő Lóránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.) 82.

² Viski Károly: „Hegedű.” In: Gunda Béla (szerk.): *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára.* (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.) 43–54. 44.

³ Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene.* (Budapest: Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság, 2013.) 145.

⁴ Sárosi Bálint: *Dudások, cigányzenészek. A hangszeres magyar népzenei hagyomány.* (Budapest: Nap Kiadó, 2019.) 10.

⁵ I.m., 148.

⁶ Viski, i.m., 45.

⁷ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 149.

⁸ Brauer-Benke József: *A népi hangszerek története és tipológiája.* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Zenetudományi Intézet, 2014.) 341.

Kitába al-múszíkí al-kabír (A zene nagy könyve) című művében olvasható, mely 900-ban jelent meg.⁹

Ezeket a hangszereket, melyeket hívhatunk vonós lantoknak vagy vonós fiduláknak, kétféleképpen tartották. Az egyik az úgynevezett keleties játékmód, melynek ismerve, hogy a játékos vertikálisan tartja hangszerét. Ettől eltérően a nyugati játékmód során a muzsikusz az állához vagy a vállához szorítja a fidulát.¹⁰ E két technika a 13. században egymás mellett élt, majd a század végétől a nyugati játékmód vált állandóvá.

A kevés ikonográfiai adat miatt nem lehet meghatározni, hogy mikor jelentek meg a fidulák a magyar nyelvterületen. Feltételezhető, hogy a középkorban elterjedt bizánci gitárfidula (más nevén: minnesängerfidula) a magyar udvari kultúrában is használatos lehetett.¹¹ Egy másik, ovális alakú fidulát ábrázol egy 15. századból ránk maradt mázas csempetöredék, mely Mátyás király budai palotájából származik. Az ábrázoláson látható zenész vonóval szólaltatja meg hangszerét, nyugati tartással.

Figyelemre méltó adatokkal szolgál a Daniel Speer által írt 1683-as *Ungarische Wahrheits-Geige* című freyburgi röpirat, melyben olvasható, hogy miként néz ki a magyar hegedű.¹² Az írás szerint hosszúkás és téglalap alakú volt, a hangszer nyakát és testét egy fából faragták ki és a német hegedűktől eltérően a hangolókulcsok frontális állásban helyezkedtek el (merőlegesen a has síkjára), a kulcsszekrény pedig szívet formázott.¹³ Ez a forma emlékeztethet a Fekete-tenger környékén elterjedt líra típusú hangszerre (karadenis kemençe), azzal a különbséggel, hogy a politikai röpiratban említett hangszert nyugati tartásmóddal szólaltatták meg.¹⁴

Gottfried Rogg és Melchior Rein 1750 körül készült rézmetszetén két kuruc mulat, egyikőjük kezében egy fidula, mely a gorálok zlobcoki fidula hangszerével hozható párhuzamba.¹⁵

⁹ I.m., 340.

¹⁰ I.m., 346-347.

¹¹ I.m., 346.

¹² Richter Pál: „17. századi zenetörténeti források zeneelméleti tanulságai.” *Magyar Zene* 58/2 (2020. május): 217–228. 220. Lásd még: Brauer-Benke József: „A népi hegedűfélék történeti áttekintése.” *Magyar Zene* LII/1 (2014. február): 43–57. 54.; Sárosi Bálint: „Hegedű.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.) 512–513. 513.; Réthei Prikk Marián: *A magyarság táncai*. (Budapest: Studium, 1924.) 44.;

¹³ Bartalus István: „Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez.” In: Gyulai Pál (szerk.): *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*. X/13. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1882.) 11–12.

¹⁴ Brauer-Benke, i.m., 347.

¹⁵ Sárosi Bálint: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. (Budapest: Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 1998.) 63.

1. kép: Fidulán játszó kuruc (G. Rogg és M. Rein rézmetszete, 1750)

A középkori fidula a 16. század derekán kezdett eltűnni Nyugat-Európából, de népi hangszerként tovább is fennmaradt.¹⁶ A mai hegedűre jellemző hangszerforma (középső hajlat, f alakú hangrés, csigában végződő nyak) az 1530-as években jelent meg.¹⁷ E hangszercsalád elnevezése az olasz viola szóból származik, viszont a magyar nyelvben ezen új formájú hangszer a már korábban elterjedt vonós hangszert jelölő terminust, a hegedűt kapta.¹⁸ Az akkoriban új hegedű Krakkó irányából érkezett a Kárpát-medencébe.¹⁹

Batthyány Ádám (1610–1659) főúri nemes 1628-ban írott leveléből világosan kiderül, hogy a 17. század elején különbséget tesznek magyar és olasz – más elnevezésein német, lengyel – hegedűk között.²⁰

Johann Martin Stock 18. század végi (1776) rézkarcain a galántai cigányzenészek már az újabb formájú hangszeret alkalmazzák. A rendelkezésünkre álló adatok arra engednek következtetni, hogy a fidulát és a későbbi, olasz típusú hegedűt a 16. század

¹⁶ Brauer-Benke, i.m., 348.

¹⁷ I.m., 350.

¹⁸ I.h.

¹⁹ A hangszeret ezért lengyel hegedűnek is nevezték. Lásd: Bartalus, i.m., 15.

²⁰ „Egy olasz hegedűt is venne nagyságod; mert én igen jó hegedűst fogadtam az Hegedűs Jancsi helyében, magyar hegedűs, de nem tud az magyar hegedűn vonni, hanem az német hegedűn tudja csak vonni.” Takáts Sándor: *A régi Magyarország jókedve*. (Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1921.) 152.

második felétől a 18. század közepéig egyaránt használhatták, az előbbit első sorban már csak a nép körében, míg az utóbbit főleg a főúri környezetben.²¹ A korábbi hegedűféle feltehetőleg a verbunkos stílus kibontakozásával és terjedésével egy időben kezdett kiszorulni a nép köréből.²²

2–3. kép: Galántai cigányzenészek (J. M. Stock rézkarca, 1776)

1.2.A hegedű használata a magyar néphagyományban

Népi hangszerként a hegedű elsődleges feladata a tánczenei igények kielégítése. A magyar népzenei hagyományban háromféle felhasználását különíthetjük el, melyek közül a legáltalánosabb a dallamhangszerként való használata.

A népi hegedű formailag és szerkezetileg sem tér el a modern szimfonikus zenekar hangszereitől.²³ A népi gyakorlatban, szükség esetén elvégezhetek rajtuk kisebb átalakításokat is. Ha kellett, átszerelték bal kezes hangszerré (ilyenkor nem csak megfordították a húrok sorrendjét, hanem a lelket és a gerendát is áthelyezték).²⁴ Egyes vidékeken egy ötödik, rezgő húrral látták el a hangszert, mely a hangerő növelésében és a

²¹ Az ezekből az évszázadokból származó írásos források leginkább a nemesi udvarok zenei életéről tanúskodnak, így ritkán olvashatunk arról, hogy ez időben mi lehetett a nép között. (Sárosi, i.m., 64.)

²² Brauer-Benke, i.m., 348.

²³ Sárosi, i.m., 59.

²⁴ I.h.

Hegedű a Kárpát-medencében

hangzás dúsitásában játszott szerepet.²⁵ Az aliquot-húros hangszer leginkább a gyimesi primások között volt népszerű. Az általuk zengőhúrnak, hanghúrnak nevezett rezonáló húr kulcsát (mely a többinél valamennyivel kisebb) a csigahajlatba, a d' és az e'' húr kulcsai közé helyezik, a has síkjára merőlegesen. A fogólapot leemelik, és annak aljára és a nyak felső lapjára árkot vésnek úgy, hogy abban a rezgő húrnak elegendő helye legyen mozogni, megszólalni. A lábat átlyukasztják, és a húr másik végét a húrtartó gombjára kötik. Az átalakítás végén a fogólapot visszarakasztják. A zengőhúrt leggyakrabban a' hangra hangolják, nagyon ritka esetben e''-re.²⁶ Hasonló, aliquot-húros hangszer magyar népzenei előfordulásáról az erdélyi Magyarbece (Maros-Küküllők vidéke) faluból rendelkezünk még adattal.²⁷

A hangszer hangolása g – d' – a' – e'', de ritkább esetben előfordul scordatura is. A hegedű áthangolásának célja lehet a dudautánzás, mely gyakorlat Észak-Magyarországra és az Észak-Dunántúlra jellemző.²⁸ Ebben az esetben a hegedű d' és g húrját e'-re és e-re hangolták (e – e' – a' – e'').²⁹ Ifj. Horváth András tiszakóródi (Szatmár) primás az apjától tanult zsidó dallamok egy részét scordatura alkalmazásával (a – c# – e' – e'') muzsikálta.³⁰ Gyimesben a *leeresztett húros héjszát* g – d' – e' – e'' hangolással játsszák, ami lehetővé teszi azt, hogy a muzsikus e dallam előadása alatt végig oktávparhuzamot használhasson.³¹ Több erdélyi vidéken is – főleg a vármegyei magyarság területén, valamint az erdélyi sajátságokkal is rendelkező, nem erdélyi területeken – megtalálható, a román etnikumhoz köthető *Óra (Ceasul)* nevezetű, alkalomhoz nem kötött dallam, melynek előadásához a primások rendszerint áthangolják a hangszereiket (a – e' – a' – c#').³² Játék közben az áthangolt húrok pengetése a falóra kattogását hivatott utánozni. Az Erdélyi Hegyalján fekvő Magyarbecén és Magyarlapádon, valamint a Kutasföldi Magyarózdon a g' – d' – a' – e'' hangolást is használták.

²⁵ I.h.

²⁶ I.h.

²⁷ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 150.

²⁸ Tari Lujza: „A dudahagyomány továbbélése hegedűn.” In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok. 1986.* (Budapest: MTA Zenatudományi Intézete, 1986.) 109–113. 110.

²⁹ I.h.

³⁰ Árendás Péter: „Népzene gyűjtés a Fonóban – I.” *Folkmagazin*. XXII/3 (2015. május): 3–6. 5.

³¹ ZTI_AP_05205a

³² Kalotaszeg: HH_CD_HH_NISzH_Kz_048b; Észak-Mezőség: ZTI_AP_10948j (az AP lemez borítóján *Pengetett legényes* megnevezéssel szerepel); Aranyos-vidék: HH_DVD_UOE_VHSC_58; Felső-Maros vidéke: HH_CD_FBZ_F_CD_0033; Felső-Szamos-vidéke: HH_CD_FBZ_F_CD_0442; Szilágyság: HH_CD_FBZ_F_CD_0058; Máramaros: HH_CD_VA_Kz_0176b

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A hegedű ritmikai és harmóniai feladatokat is betölthet, ebben az esetben kontrának (kéthúros kontra vagy hegedűkontra) nevezik.³³ Ilyenkor a hangszerjátékos oldalra dönti hangszerét és leginkább a két vastag (g és d') húron kettősfogásokat szólaltat meg, miközben biztosítja a tánchoz szükséges ritmikai alapot. A kontrázás első leírása az 1683-as freyburgi röpiratban olvasható.³⁴ A következő században ismét említik az akkoriban már alakuló, uraknak muzsikáló cigányzenekarokban.

1737-ben Szepes megyében, a Csáky grófok birtokán fekvő Illésfalván élt egy cigány, név szerint Barna Mihály, aki olyan kiváló mestere volt a hegedűnek, hogy őt a nagyméltóságú gróf Csáky Imre bíboros felvette udvari muzsikásai közé. Együttese rendszerint csak négy zenészből állt: ő maga hegedűn játszott, mellette volt egy kontrahegedűse, egy hárfása és egy bőgőse. (1776)³⁵

Gvadányi József (1725–1801) 1765-ben írt *Badalai dolgok* című műve egy falusi bált ír le, mely során egy kéttagú cigányegyüttes húzza a talpalávalót. Ez az adat azt mutatja, hogy már a 18. század falusi zenei életében is kétféleképpen használhatták a hegedűt.³⁶

Felállt mindjárt Putyu egy székre, gatyába,
Egy kis rövid szárú pipa volt a szájába
Allig volt húsz szál szőr az ő vonójába.
Kontrahássa vala egy rongyos gubába.

A kontra szerepét a brácsa is betöltheti, melynek elterjedése legkésőbb a 19. század közepére tehető, térhódítását a városi cigányzenészeknek köszönheti.³⁷ A kéthúros kontra viszont a 20. századra sem tűnt el, társulhatott a hegedű mellé a Krasznaközben, a Szilágyságban, Gyergyó és Csík vidékén, a Kis-Szamos völgyében, néha Kalotaszegen, valamint Udvarhelyszék nyugati részein (Keresztúr vidékén).³⁸ Vonós bandák esetében egész Erdély területén a mai napig találkozhatunk azzal a jelenséggel, miszerint ha az együttesben két hegedűs muzsikál, és a másodprímás nem ismer egy-egy dallamot, akkor

³³ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 150.

³⁴ I.h.

³⁵ Sárosi Bálint: *Cigányzene...* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1971.) 56.

³⁶ I.m., 68.

³⁷ Brauer-Benke, i.m., 355.

³⁸ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 151.

Hegedű a Kárpát-medencében

átvált kontrázásba. Szintén így cselekszik, ha a brácsás húrja elszakad egy tánczenei folyamat alatt.³⁹ Ha egy zenekarban kettő kéthúros kontrás muzsikál, akkor az egyik hegedűt, a másik brácsát használ. Városi cigányzene hatásának tudható be az a gyakorlat, miszerint ilyen esetben a gyakorlottabb zenészek beosztják a fogásokat, hogy egymást kiegészítve teljes hármás- vagy négyeshangzatokat szólaltathassanak meg.⁴⁰ Gyimesben a hegedűn való kontrázás a hegedűtanulás kezdeti szakasza volt.⁴¹

A hegedű harmadik használati módja nem általános gyakorlat a Kárpát-medence magyarlakta területein. A Maros-Küküllők vidékén a magyarózdi és szászcsávási zenészek prímkontrával is kísérik a dallamot.⁴² A prímkontra, mely leginkább Erdélyben használatos, a hegedű átalakításával készíthető az e'' húr levételével.⁴³ Az átalakítás során a húrtartó lábát egyenesre vágják, vagy papírból alátétekkel kiemelik a g és az a' húrokat, hogy mindhárom húr egy síkba kerüljön, és azokat egyszerre szólaltathassák meg.⁴⁴ Másik vízmelléki település prímása, az ádámosi Kozák József is ismerte ezt a hangszeret, saját állítása alapján még játszott is rajta.⁴⁵ Egyéb adat nem igazán áll rendelkezésünkre azon kívül, hogy egyes mezőszéki és szilágysági felvételen hallani lehet egy prímkontrára emlékeztető hangszeret.⁴⁶

A hegedű szerepe a tánczenei kísérettípusokban

A tánczenei kíséretnek három típusa van, melyek az önálló ritmuskíséret, a pusztai dallamkíséret, valamint a komplex kíséret.⁴⁷ A magyar népzeneben önálló ritmuskíséret csak szükséghangszereken (kanál, asztal vagy szék teteje, szekrény oldala stb.) jöhetett létre, hangszer hiányában.⁴⁸ A hegedű a pusztai dallamkíséretben, és a komplex kíséretben játszhat szerepet.

³⁹ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 152.

⁴⁰ I.h.

⁴¹ Dincser Oszkár: *Két csíki hangszer. Mozsika és gardon*. (Budapest: Magyar Történelmi Múzeum, 1943.) 14.

⁴² Pávai István: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*. (Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2015.) 39.; A Maros-Küküllők vidékén kívül Szilágyságban is alkalmaztak prímkontrát. Lásd: Almási István: *Szilágysági magyar népzene*. (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1979.) 16.

⁴³ Árendás Péter: *A kontra mint kísérőhangszer a 20. századi erdélyi vonós népzeneben*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat). 14.

⁴⁴ Szánthó Zoltán: „A prímkontra.” *Folkmagazin*. XXII/3 (2015. június): 47–49. 47.

⁴⁵ Árendás, *A kontra mint kísérőhangszer a 20. századi erdélyi vonós népzeneben*, i.m., 15.

⁴⁶ I.h.

⁴⁷ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 193.

⁴⁸ I.m., 194.

Ha a hegedű önmagában, vagy esetleg más dallamjátszó hangszerrel együtt játszik, akkor pusztán dallamkíséretről beszélünk.⁴⁹

A hegedű társulhat olyan hangszerrel is, mely egymagában is képes komplex kíséretet biztosítani. Ilyen hangszerpáros a hegedű–duda, mely már a középkorban Európa-szerte ismert volt.⁵⁰ A 20. századi néphagyományában már csak a Palócföldön maradt fenn ez a hangszerkettős.⁵¹

A hegedű–gardon páros a dallamhangszer ritmushangszerrel való kiegészítésére szolgáló példa, mely Csíkban és Gyergyóban is általános volt, a Gyimes völgyében pedig napjainkig használatos.⁵² E felállás alkalmilag bővíthetett kontrával (Csík, Gyimes) és cimbalommal (Gyergyó) is.⁵³

A moldvai magyarok hagyományában jellemző a hegedű pengetős hangszerrel kísérése, amelyben a koboz ritmikus-akkordikus szerepet tölt be.⁵⁴

A hegedű a vonósokra alapozott népzeneegyüttesek élén a legismertebb. Ezen együttesek többféle tájegységenként többféleképpen is felállhattak. A magyar vonós népzeneben a zenekar gerincét a hegedű–kontra/brácsa–bögő adja, mely kiegészülhet cimbalommal is, alkalmilag fúvóssal. A magyar nyelvterület falusi zenészei mindig igyekeztek követni a városiak mintáját, némely vidékek muzsikusainak ez gyorsabban sikerült.⁵⁵ Ez nagyban befolyásolta a vonós zenekarok hangszerhasználatát, összetételét a nyelvterület különböző részein. Fontos, hogy csak is azokat a hangszeregyütteseket tekinthetjük hagyományosnak, melyek egy-egy tájon belül jellemzőek és több generáción keresztül állandó az összetételük.⁵⁶ Ebből kifolyólag az alábbi összegzésem nem tartalmazza azokat a modernebb hangszereket (tangóharmonika, szaxofon), melyekkel némely falusi zenekarok kiegészülhettek.

Az öt dialektusterületet vizsgálva – eltekintve a moldvai dialektusterülettől, ahol hangszerkettősről (hegedű–koboz) beszélhetünk – kirajzolódik, hogy a felföldi, dunántúli és az alföldi vonós zenekarok alapvetően egységes módon szerveződnek, leginkább a városi cigányzenekarok mintáját követve. A primás (első hegedűs) játssza a vezérszólamot, akihez társulhat egy segédprimás (másodprimás, tercprimás) is. A

⁴⁹ I.m., 204.; I.m., 207–208.

⁵⁰ Daniel Speer az *Ungarischer oder Dacianischer Simplificissimus* című művében Richter, 17. századi zene-történeti források zeneelméleti tanulságai, i.m., 222–223.

⁵¹ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 216.

⁵² A gardon burdon hatást is ad a ritmuskíséret mellett.

⁵³ I.m., 224.

⁵⁴ I.m., 229.

⁵⁵ Sárosi, *Hangszerek a magyar néphagyományban*. i.m., 135.

⁵⁶ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 232.

Hegedű a Kárpát-medencében

kíséretet a brácsa – mely túlnyomó többségben négyhúros – és a bőgő alkotja. A négyhúros brácsa helyett, vagy mellett szórványosan használhatnak háromhúros brácsát is.⁵⁷ A vonósokhoz rendszerint cimbalom és klarinét is társulhat.

4. kép: Varga Ferenc zenekara. Szatmárökörítő (Szatmár vm.) 1968.

(Fotó: Sztanó Pál, ZTI_TF_36267)

Vonós zenekari formációk számának tekintetében az erdélyi dialektusterület jóval gazdagabb volt a többihez képest.⁵⁸ A 20. században még létező, hagyományosnak tekinthető zenekari összetételeket táblázatban (1. táblázat) összesítettem, jelölve azt is, hogy azok melyik vidékre jellemzőek a leginkább.

1. táblázat: Vonósokra alapozott népzeneegyüttesek Erdélyben:

Hegedű – cimbalom – bőgő (kiegészülhet klarinéttal)	a Kis-Küküllő Marosszékhez tartozó felső szakasza, Nyárad és a Nyikó mente, Sóvidék
Hegedű – kéthúros kontra/négyhúros brácsa – bőgő	Gyergyó, Keresztúr vidéke, Kis-Szamos völgyének egyes részei

⁵⁷ ZTI_TF_36264

⁵⁸ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, i.m., 233–240.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Hegedű – kéthúros kontra/négyhúros brácsa – cimbalom – bőgő (kiegészülhet klarinéttal)	Udvarhelyszék, Marosszék, Kis-Szamos völgye
Hegedű – háromhúros brácsa – bőgő (Homoród mentén kiegészülhet klarinéttal)	Kalotaszeg, Mezőség, Maros- Küküllők vidéke, Homoród mente
Hegedű – háromhúros brácsa – cimbalom – bőgő	Felső- és Közép-Maros vidéke

Látható, hogy az erdélyi vidékeken igen sokféle zenekart tartunk számon. Ez köszönhető annak, hogy az erdélyi falvak jelentős többsége megőrizte a korai fejlődési stílusok emlékeit. Míg a Csík vármegyére jellemző hegedű és gardon párosítás a 17. századi síp és dob (dallam és ritmus) lenyomata, a mezőségi háromtagú zenekarok összetételben és harmonizálásban is már a verbunkoskorszak kezdeti szakaszát idézik meg.⁵⁹ Azokon a vidékeken, ahol a falusi cigánybandák szorosabban tudták követni a városi cigányzenekarok mintáját, a kávéházi zenekarok korszakának hatásai köszönnek vissza.⁶⁰

Látva, hogy az egyes stíluskorszakra utaló nyomok a hagyományban fennmaradtak – legfőképpen az erdélyi területen – érdemes megvizsgálni, hogy hegedűjáték-technikai szempontból felmutathatók-e olyan elemek, amelyek régies játékmódra, játékstílusra utalnak.

⁵⁹ Sárosi, *Hangszerek a magyar néphagyományban*, i.m., 135.

⁶⁰ I.h.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A hegedű tartásának leginkább két módja van. [...] A hegedűtartás első módjában van valami kellemes és igen nyugodt. [...] Ugyanis a hegedűt a mellkas magasságában egészen fesztelenül, ferdén úgy tartjuk, hogy a vonót inkább felfelé, mint oldalra húzzuk. Ez az állás a néző szemében kétségtelenül természetes és kellemes, a játékos számára azonban kissé nehéz és kényelmetlen, mert a [bal] kéz magasban végzett gyors mozgása közben semmi sem tartja a hegedűt, tehát annak szükségszerűen le kell esnie, hacsak a játékos sok gyakorlással nem sajátítja el annak a fortélyát, hogyan tartsa meg hüvelyk- és mutatóujja között hangszerét.²

A paraszti hegedűsöknél tehát a hangszer nyaka a játékos tenyerében fekszik, a tenyér hátsó része is a hegedűnyakhoz támaszkodik.³ Ennek köszönhetően a hegedűt a hosszanti tengely körül jobban el lehet forgatni, ami a vonó tartását is kényelmesebbé teszi. Ennek haszna, hogy a vonós kéz felső karja szinte végig nyugalmi helyzetben maradhat, a vonó így is eléri a húrokat.⁴

A vonó fogása egyénileg változó, de elég gyakori jelenség, hogy a hegedűs marokra fogja azt.⁵ A gyimesi csángóknál nem ritka, hogy a muzsikus a kisujját a kápa alsó vége és a vonócsavar közé helyezi, alulról támasztva meg a pálcát.⁶

Tánczenéről lévén szó, a zenész feladata a közösség táncéletének kiszolgálása, ezért számára az elsődleges szempont az, hogy minél nagyobb hangerővel és minél hosszabb ideig tudjon a táncalkalmak során muzsikálni, így az adatközlő primások úgy alakították ki saját hangszertartásukat és vonófogásukat, hogy az a lehető legkényelmesebb legyen.⁷

Az adatközlő hegedűsöket az ujjrendjeik alapján két csoportba osztom. Az egyikbe azok a primások kerülnek, akik a bal kéz alapvető pozíciójának az első fekvést használják, abból váltva a fentebbiekbe. Ez megegyezik az általánosan ismert hegedűjátékkal:

Tegyük az első ujjunkat az e-húron az f helyére, a másodikat az a-húron a c, a harmadikat a d-húron a g és a negyedik vagy kisujjat a g-húron a d helyére, de úgy, hogy egyiket se emeljük fel mindaddig, amíg mind a négy ujj nem áll

² I.m., 76.

³ Sárosi Bálint: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. (Budapest: Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 1998.) 61.

⁴ I.h.

⁵ Dincser Oszkár: *Két csíki hangszer. Mozsika és gardon*. (Budapest: Magyar Történelmi Múzeum, 1943.) 26.

⁶ I.h.

⁷ Virágvölgyi Márta: *Gyimesi népzene I.* (Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1991.) 9.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

egyidejűleg és megfelelően az előírt helyen. [...] Ez a gyakorlat a kéz helyes elhelyezkedésének megtanulásához vezető legrövidebb út.⁸

A másik halmazba azon muzsikusokat sorolhatjuk, akik az első helyett a második fekvést tekintik kiinduló kézállásként: ebben az esetben a primás az első és a második fekvés között nem tesz különbséget.⁹ Azokért a hangokért, melyeket a hegedűiskolák szerint az első fekvésben a mutató ujjal kell lefogni, a zenész visszahúzza az első, azaz a mutatóujját anélkül, hogy a kézfejét elmozdítaná a második fekvés pozíciójából.¹⁰ E játékmód során a hegedűs szinte egyáltalán nem használja a negyedik ujját (kisujját), leginkább csak a hangok díszítésére.¹¹ A továbbiakban ezt második fekvéses technikának/játékmódnak fogom nevezni. A kétféle ujjrendet az alábbi kottapéldában hasonlítom össze:

1. ujjrend (az alappozíció az első fekvés)   2. ujjrend (az alappozíció a második fekvés)

The image shows two musical staves. The first staff is labeled '1. ujjrend (az alappozíció az első fekvés)' and shows a scale starting on G4 with fingerings: 0, 1, 2, 3, 4, 0, 1, 2, 3, 4. The second staff is labeled '2. ujjrend (az alappozíció a második fekvés)' and shows a scale starting on G4 with fingerings: 0, 1, 1, 2, 3, 0, 1, 1, 2, 3. The notes are G, A, B, C, D, E, F, G, A, B.

1. kottapélda: Az ujjrendek

Felmerül a kérdés, vajon speciális, helyi jelenségről van-e szó, és csak egy adott tájegység zenésznél/zenészeinél figyelhető meg, vagy több helyen, több embernél is előfordul. Eddigi kutatásaim során több olyan muzsikust is találtam, akik ezt a technikát használták. Az 1. táblázatban feltüntettem, hogy a primások honnan származnak, illetve melyik vidék zenei igényeit elégítették ki.¹²

A táblázat alapján egyértelműen kiderül, hogy a második fekvéses játékmódot leginkább Erdélyben használják. Erdélyen kívül csak az Olsvai Imre és Együd Árpád 1959-ben készült gyűjtésén muzsikáló Nyerges Józsefet, dél-dunántúli zenészt említhetjük.

⁸ Mozart, i.m., 79.

⁹ Vizeli Balázs: *Két magyarbecsei primás hegedű játékának felhasználása az oktatásban*. MA szakdolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2013. (Kézirat). 39.

¹⁰ I.h.

¹¹ I.h.

¹² A táblázatot a következő gyűjtések alapján állítottam össze: Olsvai Imre, Együd Árpád gyűjtése (gyűjtés helye ideje és a magnószalag száma: Senta/Szölöhegy, 1959. Mg00866A), Árendás Péter (szerk.): *Észak-mezőségi népzene. Buza*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) FA-302-2., Pávai István (szerk.): *Az Erdélyi Hegyalja népzeneje. Magyarbuce*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) FA-332-2., Kallós Zoltán (szerk.): *Kallós Archívum 10. Gyimesi magyar népzene Pulika János emlékére*. (Budapest: Válaszút Népművészeti Egyesület, 1995.) KZA-MK 010., valamint a saját gyűjtési tapasztalataim alapján állítottam össze.

Olsvai feljegyzése szerint a beás cigányok csoportjába tartozott, hegedülni autodidakta módon tanult meg húsz éves korában.¹³ A beás cigányok 1893 és 1918 között érkeztek Magyarországra, a román nyelv egy archaikus nyelvjárását beszélik.¹⁴ Döntő többségük a Dél-Dunántúlra költözött.¹⁵ A gyűjtés szerint Nyerges már Magyarországon született, Marcaliban, így aligha leshette el a hegedűjáték tudományát Erdély területén. Azt nem tudhatjuk, hogy a családjában, vagy a környezetében élő idősebb cigányok között volt-e primás, akitől láthatta volna, hogyan is kell a hegedűvel bánni. Mindenesetre tény, hogy játéka megtévesztésig hasonlít az erdélyi – különösen a gyimesi és a magyarbecei – zenészek muzsikálására.

A többi zenész játékmódját a későbbi alfejezetekben vizsgálom részletesen, kitérve olyan adatközlőkre is, akiknek a játékát videofelvétel hiányában és a rossz minőségű hangfelvételek miatt nem lehet ilyen szempontból tanulmányozni, de feltehető, hogy ők is így játszottak.

1. táblázat: Második fekvéses technikájú primások:

Adatközlő	Született	Helység	Középtáj/Kistáj	Dialektus
Nyerges József	1913	Szenta/Szőlőhegy	Belső-Somogy és Zselic	Dunántúl
Pulika János	1924	Gyimesközéplak	Gyimes	Erdély
Antal Zoltán „Vak Zolti”	1936	Gyimesfelsőlak	Gyimes	Erdély
ifj. Halmágyi Mihály	1921	Gyimesközéplak	Gyimes	Erdély
Zerkula János	1927	Gyimesközéplak	Gyimes	Erdély
Szántó Ferenc	1936	Magyarbece	Maros-Küküllők vidéke – Erdélyi Hegyalja	Erdély

¹³ Bolya Mátyás (szerk.): *Zenatudományi Intézet Hangarchívum*. Negyedik, átdolgozott kiadás. (Budapest: ELKH BTK Zenatudományi Intézet, 2021.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_02521-02550/?jump=ZTI_AP_02531c (utolsó megtekintés dátuma: 2021.04.22.)

¹⁴ Pálmáné Orsós Anna: „A magyarországi beás nők és férfiak nyelvhasználata.” *Educatio* 2007/4 (2007. október): 612-622. 612.

¹⁵ I.m., 613.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Szabó Dénes	1946	Magyarbece	Maros-Küküllők vidéke – Erdélyi Hegyalja	Erdély
Berki Ferenc „Árus”	1931	Méra	Kalotaszeg	Erdély
Rîpa Alexandru „Miku” ¹⁶	1942	Buza	Mezőség	Erdély
Mihaiu Emil	1958	Buza	Mezőség	Erdély
ifj. Lakatos András	1956	Magyardécse	Felső-Szamos vidéke	Erdély

2.2. A második fekvéses technika mint régies jelenség

Egyértelműen a Kárpát-medence történeti és földrajzi tagolódásának köszönhető, hogy a második fekvéses technika leginkább Erdélyben található meg, az. Erdély népi hagyománya igencsak eltér a többi nagy dialektusétól. A Magyar Királyság három részre szakadásakor (1541) Erdély százötven évig önálló fejedelemségként működött,¹⁷ majd a török visszaszorítása után (1690) a Habsburg uralkodók is különálló nagyfejedelemségként közvetlenül, nem Magyarországon keresztül kormányozták.¹⁸ Ennek köszönhetően másként fejlődött a népi kultúrája, és más fejlődési utat járt be az élet szinte minden területén.¹⁹ Az új divathullámok csak jóval később, vagy akár egyáltalán nem is jutottak el bizonyos pontjaira.²⁰

A magyar néptánc kutatás az 1960-as évektől kezdett egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítani az erdélyi néphagyománynak.²¹ Martin György szerint a magyar tánc kincs történeti múltjának és fejlődésének feltárása szempontjából ez a terület a legjelentősebb, ugyanis az új magyar táncstílus (verbunk és csárdás) mellett megtalálhatóak a késő

¹⁶ Rîpa Alexandru a teljes magyar dallamrepertoárt muzsikálta Buzában, így román neve ellenére a régies magyar hegedűjáték vizsgálatokor őt is számításba veszem, hasonlóan Mihaiu Emilhez. Árendás Péter (szerk.): *Észak-mezőségi népzene. Buza.* (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) FA-302-2.

¹⁷ Kósa László–Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983.) 89.

¹⁸ I.m., 90.

¹⁹ Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok.* (Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1970.) 221.

²⁰ I.h.

²¹ Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene.* (Budapest: Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság, 2013.) 19.

középkori, de a reneszánszban kiteljesedő, Nyugat-Európából származó párostánc-divat lenyomatai is.²² Az újabb, 18–19. századi divatok jelentős késéssel, sokszor csak alig érintették ezt a dialektust, így az új stílust képviselő népdalok és táncok elterjedése is jóval lassabb volt.²³ Ezt bizonyítja az is, hogy Erdély több tájegységén a csárdás elnevezés csak az 1940-es években került használatba.²⁴

Népzenei szempontból több kutató is megállapította, hogy a Bartók Béla által IV. dialektusként nevezett területen érdemes a legtöbb kutatást végezni, ugyanis a történelmi Magyarországon belül, a környező országokban található magyarlakta vidékeken maradt meg a régies néphagyomány.²⁵ Bartók a parlando-rubato dallamok díszítményei kapcsán megállapítja, hogy: „a romlás jelének tekinthetjük az I., II., III. terület [dunántúli, felső-magyarországi, alföldi] régi dallamainál az ornamentelek feltűnő ritkaságát. Nyilvánvaló, hogy a székelyek már földrajzi helyzetüknél fogva is jobban megőrizhették az ősi, erősen cifrázó előadásmódot.”²⁶

Mindezek alapján valószínűsíthetjük, hogy a vizsgált játéktechnika egy régebbi játékmód lenyomata lehet. Kicsi az esély arra, hogy az egymástól független, földrajzilag is távol álló tájegységeken véletlenszerűen jelent volna meg ez a játékmód ilyen sok adatközlőnél. Régies mivoltára utalhat még a hangnemek használata és a kíséret módja, harmonizálási elve is. Népi hegedűsként megfigyeltem, hogy az adatközlő hegedűsök a dallamjátáshoz leginkább az a' és az e'' húr terjedelmét használják. Ebből adódik, hogy a magyar vonós zenében a leggyakrabban használt hangnemek az a-moll/A-dúr, d-moll/D-dúr és a g-moll/G-dúr. Gyimesben, az Erdélyi Hegyalján és a Mezőségen döntő többségben az a-mollt és az A-dúrt részesítik előnyben.²⁷ Ezen vidékeken a dallam hangnemi színezete nem határozza meg a kíséret által használt harmóniakat, ugyanis Gyimesben a hegedűn, vagy furulyán játszott dallamokat ütőgardonnal kísérik, melynek mindegyik húrját egységesen d' hangra hangolják.²⁸ Sárosi Bálint szerint ez egyfajta folytatása lehet a régi síp-dob hangszerpárosítás hagyományának.²⁹

²² Martin, i.m., 220.

²³ I.m., 221.

²⁴ I.h.

²⁵ Vargyas Lajos: „Nemzeti kultúra – világkultúra. Vargyas Lajossal beszélget Ittész Mihály.” *Forrás* 18/7 (1986. július): 1–11. 3.

²⁶ Bartók Béla: *A magyar népdal*. [=Révész Dorrit (közread.): *Bartók Béla írásai. 5. A magyar népdal.*] (Budapest: Editio Musica, 1990.) 21–22.

²⁷ Vizeli, i.m., 40.

²⁸ Dincsér, i.m., 55.

²⁹ Sárosi Bálint: *Cigányzene*. (Budapest: Gondolat Kiadó, 1971.) 194.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A Mezőség nagyobb részén és az Erdélyi Hegyalján a kíséretben kizárólag dúrakkordokat használnak.³⁰ Az utóbbi helyen a kontrások csak kevés dúr harmóniát használnak és ismernek (A-dúr, D-dúr, G-dúr, C-dúr, ritkán E-dúr és F-dúr).³¹ Mezőségen az úgynevezett dúrakkord-mixtúrás harmonizálási elvet alkalmazza a kíséret, ami azt jelenti, hogy a bőgő a hegedű által játszott dallam pillérhangjait, a háromhúros kontra pedig egy olyan dúrakkord-sorozatot szólaltat meg, melynek alaphangjai megegyeznek a nagybőgő által játszott hangokkal.³² Az említett kíséretmódok mindegyike egy régies zenei gondolkodásról tanúskodik. Bár a dúrakkord-mixtúrás dallamkíséresi elv történeti háttere még nincs tisztázva, „a dúrakkordok kizárólagos használata, moll darabokban is, nyilvánvalóan a 16. század közepe tájától a 18. század derekáig az európai zenében használt pikárdiai terc alkalmazási módjára emlékeztet.”³³ Annyiban mégis eltér attól, hogy itt nemcsak a zárlatok végén találunk dúr akkordot, hanem folyamatosan az szólal meg.”³⁴ A pikárdiai tercre emlékeztető zárómotívum alkalmazását a felcsíki és a gyimesi primásoknál is megtalálhatjuk.³⁵ Sok esetben a moll dallamokat dúrakkord felbontással zárják, illetve a keservesek és táncdallamok sorzáró hangjait a szext hangköztávolsággal mélyebben lévő dúr-terc, vagy moll-terc párjaikkal együtt húzzák meg.³⁶ Megfigyelésem alapján az esetek többségében tetszőleges, hogy a primás mikor használ dúr vagy moll színezetet ugyanahhoz a hanghoz. Ezt alátámasztja az is, hogy a moll hangzás egy újabban meghonosodott elemnek tekinthető, és így maguk a gyimesi hegedűsök sem érzik harmóniai háttérét.³⁷

Az 1. táblázatban felsorolt erdélyi primások repertoárjában szereplő dallamok hangnemileg két nagy csoportra oszthatóak. Tapasztalataim szerint a régi stílusú dallamok többségét a-moll/A-dúr hangnemekben, míg az új stílusúak zömét és a népies műdalokat szinte kivétel nélkül g-mollban/G-dúrban szólaltatják meg.³⁸ A Kárpát-medence más vidékein az új divathullámmal érkezett dallamokat a helyi vonós hagyományban

³⁰ Richter Pál: „A népi harmonizálástól a népdalok harmonizálásáig.” *Magyar Zene* 51/4 (2013. november): 369–383. 379.

³¹ Árendás Péter: *A kontra mint kísérőhangszer a 20. századi erdélyi vonós népzeneben*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat). 77.

³² Pávai, i.m., 353.

³³ A pikárdiai terc szerepe a darabban hallható moll harmóniák és a moll tonalitás ellensúlyozása, illetve a zárlat fényesebbé tétele. Ezzel szemben a dúrakkord-mixtúrás harmonizálás során nincs a zenész által tudatosított tonalitás, a kísérőzenész célja a dallamjáték. Hasonló dallamkövető harmonizálás figyelhető meg a parasztkántorok orgonajátéka esetében is. Lásd: Richter, i.m., 375.

³⁴ Pávai, i.m., 355.

³⁵ Pávai, i.m., 238.

³⁶ Sárosi Bálint: „A gyimesi csángó hegedűstílus.” *Magyar Zene* XIX/2 (1978. június): 176–183. 178.

³⁷ I.h.

³⁸ Vizeli, i.m., 40.

használatos hangnemekben muzsikáltak, de az említett három tájon (Gyimes, Erdélyi Hegyalja, Mezőség) a zenészek által alkalmazott hangnemkészletet ezek a dallamok kibővítették.³⁹

Vajon miért vezettek be egy új hangnemet a vonósok zenei gyakorlatukba? A válasz az ujjrendben keresendő. Az új divathullám dallamai nagyobb ambitusúak, így ha a szokott hangnemben zenélték volna őket, fekvésváltásra kényszerültek volna, de g' alaphangra transzponálva nem kellett kimozdulniuk a második fekvéses kézállásból. A hegedűsök a dallamot tehát nem a falu vonószenéjére jellemző hangnemekhez, hanem a saját játéktechnikájukhoz igazították. Ez alapján feltételezhetjük, hogy az említett tájakon az új stílus megjelenése előtt ritkán, vagy akár egyáltalán nem is használták a g-moll/G-dúr hangnemeket.

Az ujjrend vizsgálatakor érdemes megfigyelni, hogy az adott tájegység hagyományos dallamanyagában milyen arányú a pentaton dallamok jelenléte, hiszen feltűnő, hogy a vizsgált ujjrenddel rendkívül egyszerűen el lehet ezeket játszani, függetlenül attól, hogy sok esetben az ötfokú hangrendszer kiegészülhet hangsúlyos vagy hangsúlytalan idegen hangokkal, vagy a dallam már hétfokú, de pentaton fordulatokkal rendelkezik.⁴⁰ Ezt a megfigyelést Dincsér Oszkár is leírja a gyimesi csángó hegedűsök játékával kapcsolatban:

A régi csángó darabok, különösen a lassúk javarésze pentaton. Írjuk fel a magyar ötfokú hangsort á-ban s hozzá a paraszti muzsikások megfelelő ujjzatát a második fekvés ujjrendje szerint. Meglepő, hogy valóban milyen jól „fekszik” a pentaton hangsor a második fekvésben játszó muzsikus kezében.⁴¹

2. kottapélda: A második fekvéses ujjrend és az ötfokúság

Természetesen nem szerencsés azt állítani, hogy a régies hegedűjáték kialakulása a régies dallamanyagra jellemző pentatóniának köszönhető, hiszen ezt bizonyítani nem lehet,

³⁹ I.h.

⁴⁰ Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. (Budapest: Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 2002.) 44–45.

⁴¹ Dincsér, i.m., 40.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

de tény, hogy e játékmód ujjrendjével jóval egyszerűbb ezek előadása. Ebből kifolyólag inkább azon gondolat mentén érdemes vizsgálni, hogy a régies dallamanyag megőrzése elősegítheti a második fekvéses ujjrend fennmaradását. Ezt alátámaszthatja az, miszerint a legtöbb primás olyan dallamot kezdett el gyerekkorában tanulni, ami akkoriban közismert volt a vidéken.⁴² A gyimesi völgyben nagy számban maradtak meg a régi dallamok, így valószínű, hogy a kezdő csángó muzsikusok elsősorban ezeket tanulták először. A felcsiki és gyergyói falvakban hamarabb hódítottak teret az újabb divatokkal érkező melódiák (új stílusú dallamok, városi műdalok), így ott ezeket ismerték meg hamarabb.⁴³ E két vidékről nincs adat arról, hogy a hegedűsök a második fekvést tekintenek alapfekvésként.

A dallamok elsajátítása alapvetően egy bizonyos ujjrend rögzítése. Mikor a primásnak eszébe jut egy dallam, nem igazán gondolkozik azon, hogy miképpen fogja azt játszani, hanem automatikusan azzal az ujjazattal adja elő, ami abban a pillanatban önként adódik.⁴⁴ Nem is igen lenne rá módja, hiszen a táncalkalmak muzsikálása során nem szakíthatja meg emiatt a tánczenei folyamatot. A dallam hangszeren való megtanulása során meg kell találja a számára legkényelmesebb ujjrendet, így addig játssza előről a nótát, amíg az magától ki nem alakul és meg nem állapodik.⁴⁵ Ha kezdő korában a régi dallamokat tanulta, második fekvésben, három ujjal, akkor később az újakat is a már ismert metódus alapján próbálja rögzíteni, hiszen számára az a legkényelmesebb.

Az ujj-memória rendkívül fejlett a falusi muzsikusoknál, hiszen a kottát nem ismerik, így az információt nem támasztja alá vizuális kép. A memóriájukban lévő dallamokat szinte automatikusan muzsikálják a beidegzett ujjazattal, különböző egyéni figurációkkal tarkítva a fődallamot.⁴⁶ Az ujj-memória nagyban segíti a primást az új dallamok elsajátításakor is. Ebből adódik, hogy a gyűjtési alkalmak során elővigyázatosnak kell lennie a gyűjtőnek, ugyanis ha egy konkrét dallamra kíváncsi, és azt teljes egészében megmutatja, az adatközlő hegedűs első hallásra el tudja muzsikálni, még akkor is, ha a szóban forgó dallamot nem is ismeri.

Tehetségesebb muzsikussal szemben egyenesen óvatosságra van szükség.

Megtörtént, hogy elfütyültem valamilyen táncdallamot s a muzsikus első hallásra majdnem hiba nélkül úgy eljátszotta, mintha már régen ismerte volna.

⁴² I.m., 36.

⁴³ I.m., 36–37.

⁴⁴ I.m., 39.

⁴⁵ I.h.

⁴⁶ I.h.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Ellenőrzésképpen most ugyanazon dallamot füttyültem el, de csekély változtatással, majd ismét ugyanazt, újból variálva. A muzsikus belezavarodott, mert nem tudott választani a három változat közül. Végül eljátszott egy negyediket, amely ritmusban hasonlított ugyan a legelső dallamhoz, de nem az volt, hanem egy olyan dallam, amit a muzsikus már régóta játszott s valóban ismert. Bevallotta, hogy a kért dallamot nem ismerte.⁴⁷

Dincsér Oszkár másik kísérlete is rámutat arra, hogy a dallamok mindig egy bizonyos ujjrenddel rögzülnek.

Eljátszott a muzsikus 30–40 dallamot egymásután. Kértem, játsza el újból valamelyiket a legelső közt. Elfüttyültem a dallamot, néha többször egymásután. A muzsikus gondolkozni kezdett s minden más egyebet játszott, csak azt nem, amit kértem. Kivettem a kezéből a „muzsikát” s megmutattam, hogyan játszotta az imént. Megfigyelte a balkezemet s rögtön tudta, melyik nótáról van szó. [...] vagyis a nóta nem annyira a muzsikus „fejében”, mint inkább a „kezében” van.⁴⁸

Végeredményben tehát látni, hogy a második fekvéses technika fennmaradását nagyban befolyásolja a különböző vidékeken használatban maradt régies anyag mennyisége, s ezáltal, hogy milyen zenei hatás érte először az adatközlő muzsikust.

A második fekvéses technika történeti háttérének vizsgálata nehéz, hiszen kevés adat áll rendelkezésünkre. Egyes feltételezések szerint a második fekvéses játékmód onnan eredeztethető, hogy a 17. század közepe előtti időkben általánosan ismert és alkalmazott volt a hegedűfélék húrjainak egymástól kvart távolságra való hangolása, majd a kvinthangolású hegedű elterjedésekor a „kvarthegedű” ujjrendjét ültették át az újfajta hangolású hangszerre.⁴⁹ Tekintettel arra, hogy Nyugat-Európával szemben a Kárpát-medencében nem maradtak fenn írott források arról, hogy miként hangolták a húros hangszereket, ez a feltevés nem bizonyítható.⁵⁰

⁴⁷ I.h.

⁴⁸ I.h.

⁴⁹ Jánosi András: *Az archaikus magyar hegedűjáték*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2014. (Kézirat). 8.

⁵⁰ Moráviai Jeromos dominikánus szerzetes *Tractatus de Musica* című műve (Párizs, 13–14. század fordulója) ad hírt az akkori hegedűféle hangszerek (*viella*) hangolási módjairól, ujjrendjéről. A szerzetes által leírt hangolások között nem találni olyat, mely során a húrokat kizárólag csak kvart távolságra hangolták volna egymástól. A hangszerjátékosok a hegedű szerinti első fekvést alkalmazzák alapfekvésként, használva

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A szakszerű adatgyűjtés hiányában főként ikonográfiai, valamint irodalmi adatokra támaszkodhatunk.⁵¹ E kettő közül hangszerteknikai következtetéseket leginkább az ikonográfiai nyomok alapján vonhatunk le, – persze csak a megfelelő körültekintés mellett, ugyanis az esetek többségében nem a legnagyobb precizitással ábrázolták a muzsikusokat – mivel alkotóik az általuk, a valós életben látott pillanatokot örökítették meg.⁵² Nem szabad figyelmen kívül hagyni az irodalmi emlékeket sem. Az egyik legkorábbi hegedűtechnikai leírás a Freyburgban kiadott *Ungarische Wahrheits-Geige* (1683) című gúnyirat.⁵³ A pamflet szerint a magyar hegedűsök vonózása hosszú, nyújtott és rángatott.⁵⁴ Egy kicsivel több információhoz juthatunk, ha a néprajzi feljegyzéseket vizsgáljuk. A 19. század és a 20. század fordulóján támadt igény először a népi tánczene tudományos szempontú vizsgálatára, ezek az írások viszont a hegedűjáték technikai vizsgálatához nem szolgáltatnak elégséges adatot.⁵⁵

A helyszíni zenei lejegyzések csak a 20. század elejétől kezdve váltak tudományossá, a gyűjtési adatok pontos rögzítésével.⁵⁶ Bartók az 1924-ben megjelent, *A magyar népdal* című kötetében röviden így ír a paraszti muzsikálásról: „Egyes vidékeknek (pl. Bihar, Hunyad megyének) nyugat-európai (városi) kultúrától alig érintett oláh parasztjai olyan zenélési módot őriztek meg mind e mai napig, amelyet ha nem is őszállapotnak, de mindenesetre nagyon régiesnek tekinthetünk.”⁵⁷ Tény, hogy Bartók a „zenélési mód” kifejezést valószínűleg nem a játéktechnikára, hanem a hallott zenére értette. Sajnálatos módon az 1940-es évek előtti hangszeres népzenei gyűjtések során nem készültek feljegyzések arról, hogy miként szólaltatták meg az adatközlők hangszereiket.⁵⁸

A népi hangszeres zene kutatása során az első olyan munka, amely a hangszerteknika és a játékmód sajátosságait is rögzíti, Dincsér Oszkár nevéhez fűződik.⁵⁹

a kisujjukat. Christopher Page: „Jerome of Moravia on the Rubeba and Viella.” *The Galpin Society Journal* 32 (1979): 77-98. 82. www.jstor.org/stable/841538. (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 02. 28.).

⁵¹ Pávai, i.m., 42.

⁵² I.h.

⁵³ Réthei Prikkel Marián: *A magyarság táncai*. (Budapest: Studium, 1924.) 44.; Brauer-Benke József: „A népi hegedűfélék történeti áttekintése.” *Magyar Zene* LII/1 (2014. február): 43–57. 54.; Sárosi Bálint: „Hegedű.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.) 512 – 513. 513.; Richter Pál: „17. századi zenetörténeti források zeneelméleti tanulságai.” *Magyar Zene* 58/2 (2020. május): 217–228. 220.; *Ungarische Wahrheits Geige. [...]*. (Freyburg, 1683.) Országos Széchényi Könyvtár H- Bn App_H_1077. http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/37/69/dd/1/App_H_1077.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 05. 13.)

⁵⁴ Réthei Prikkel, *A magyarság táncai*, i.m., 48.

⁵⁵ Pávai, i.m., 45.

⁵⁶ I.m., 46.

⁵⁷ Bartók, i.m., 111.

⁵⁸ A lejegyzések és a támlapok sem ujjrendet, sem játéktechnikai leírást nem tartalmaznak.

⁵⁹ Pávai, i.m., 47.

Dincsér a *Két csíki hangszer – Muzsika és gardon* című monográfiájában részletesen kitér a Csík megyei muzsikások játéktechnikájára, ujjrendjeire.⁶⁰ Emellett közli az adatközlőivel készített interjúit, melyek átfogó képet adnak Gyergyó, Csík és Gyimes zenei életéről, zenészeiről, zenészdinasztiáiról az 1880-as évektől az 1940-es évekig.⁶¹ Dincsér továbbá rajzokat is készített a hangszereikről és még azokról az eszközeikről is, amelyekkel készítették, javították azokat.⁶²

A primások játéktechnikájának elemzésekor Dincsér Oszkár külön kitér arra, hogy az általa vizsgált muzsikások jelentős része nem használja a balkéz negyedik ujját. Az alapfekvésük a második fekvés, és az első ujjukat csúsztatják ide-oda ahelyett, hogy az első és második ujjukat váltogatnák.⁶³ Meglepő, hogy a sok csúszkáló mozdulat ellenére a portamento és a kromatikus hangok, kromatikus felfutások hiányoznak a hangszerjátékukból.⁶⁴ Magát a csúszó mozdulatot alig lehet hallani, de gyakori az is, hogy csak akkor vehető észre, ha látni lehet játék közben a muzsikus kezét.⁶⁵ Felmerül tehát a kérdés, hogyan lehet megállapítani, hogy a hegedűs adatközlők milyen ujjrenddel muzsikálnak.

Az elsődleges források az audiovizuális gyűjtések, amelyeken a primások kezei – elsősorban a bal kéz – jól láthatóak.⁶⁶ A magyar néptánc kutatás kezdeti időszakában készült némafilmekben néha látszanak a zenészek, ami lehetőséget ad arra, hogy a hangszertartást, vonózási technikát vizsgálhassuk, de e felvételek alapján nehéz feladat megállapításokat tenni az ujjrendet illetően.⁶⁷ A néprajztudomány kezdetben inkább olyan területeken alkalmazta a hangosfilmek készítését, ahol a vizuális elemek voltak az elsődlegesek, a hangszeres zenét másodlagosnak tekintették.⁶⁸ A népzene kutatásban csak később kezdett teret hódítani az audiovizuális anyagok rögzítése. Ennek köszönhetően születhettek meg olyan kottás gyűjtemények, melyek tartalmazzák egy-egy hegedűs jobb- és balkéztechnikájának jellegzetességeit, az ujjrendet, fekvésváltásokat, vonókezelést.⁶⁹ A

⁶⁰ Dincsér, i.m., 32–47.

⁶¹ Dincsér Oszkár gyimesi adatközlői az 1880-as években születtek. I.m., 6.

⁶² I.m., 17–31.

⁶³ I.m., 39.

⁶⁴ I.m., 42.

⁶⁵ I.h.

⁶⁶ Pusztán az ujjrend vizsgálatához elegendő az, hogy a hegedűs bal kezét jól láthassuk. Alaposabb játéktechnikai elemzéshez viszont elengedhetetlen az, hogy a hangosfilmen megfigyelhető legyen mind a két keze.

⁶⁷ Pávai, i.m., 71.

⁶⁸ I.m., 72.

⁶⁹ Az első ilyen dallamgyűjtemények: Virágvölgyi Márta: *Gyimesi népzene I-II.* (Debrecen: Kölcsey Művelődési Központ, 1989.); Vavrincez András: *Vajdaszentiványi népzene I.* (Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1992.)

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

videofelvételek tapasztalatai alapján lehetőségünk nyílik arra is, hogy olyan dallamok ujjrendjeit is rekonstruálhassuk, amelyek a hangosfilmen vizsgált muzsikás repertoárját képezik, de csak hangzó gyűjtésen szerepelnek. Ehhez a feladathoz elengedhetetlen, hogy felismerjük az vizsgált ujjrend logikáját, szabályszerűségeit.

Ahogy korábban már említettem, a második fekvéses, leginkább három ujjat érintő játéktechnika fő jellemzője az, hogy nem történik fekvésváltás az alap pozícióból az első fekvésbe. A Dincsér Oszkár által is megfigyelt csúszkáló mozdulat leginkább az első és második ujjat érinti. Megfigyeléseim alapján a csúszkálások nem esetlegesek, hanem egy következetes, logikus rendszert követnek, mely egységesnek mondható, bármely tájegység muzsikájáról is legyen szó.⁷⁰

A hangok közti távolság (kis szekund vagy nagy szekund) határozza meg, hogy a muzsikás az első vagy a második ujját csúsztatja. Az ujjak csúsztatását befolyásolja még, hogy a dallamvonal felfelé mozog, avagy lefelé, ideértve a fő dallam részét nem képező futamokat, figurációkat is.

A második fekvésben muzsikáló hegedűs biztos pontja a második fekvés második ujjára. Felfelé történő mozgás esetén kevésbé számít az egymást követő hangok közötti távolság, a csúszást leginkább az első ujjukkal végzik. Ritkább esetben, ha az üres húrtól számított második és harmadik hang között kis szekund távolság van, előfordul, hogy a muzsikás a második ujjával csúszik. A következő kottapéldákban szereplő megoldásokat a hegedű e'' húrja alapján szemléltetem, de a megoldások érvényesek a hangszer többi húrjaira is.

3. kottapélda: A felfelé történő mozgás ujjrendjeinek lehetőségei az e'' húron

Lefelé történő mozgás során sokkal meghatározóbb az egymást követő hangok távolsága. Ebben az esetben kevésbé van a primás segítségére a fentebb említett, biztos

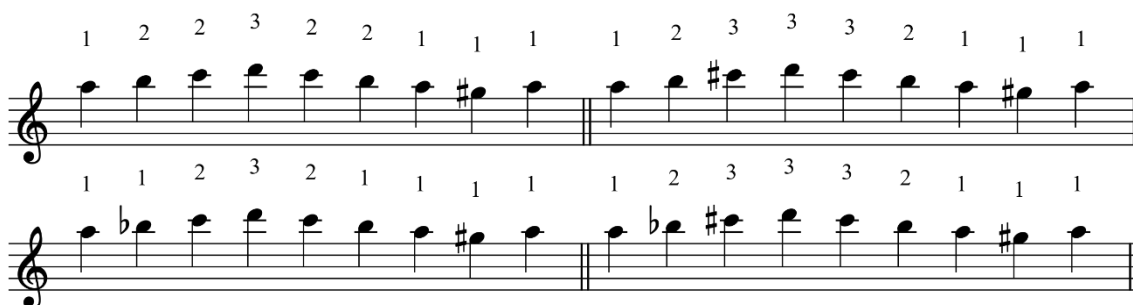
⁷⁰ A vizsgált adatközlők: ifj. Halmágyi Mihály (Gyimesközéplak, Gyimes), HH_DVD_HNCS_V8_014_1; Zerkula János (Gyimesközéplak, Gyimes), HH_DVD_HNCS_V8_014_3; Mihaiu Emil, Rîpa Alexandru „Micu” (Buza, Észak-Mezőség), HH_DVD_ViBa_VHS_022; Hârlet Ioan „Nucu” (Budatelke, Kelet-Mezőség) HH_DVD_UOE_VHSC_27; ifj. Lakatos András (Magyardécse, Felső-Szamos mente), HH_DVD_HrDe_VHS_026_tv; Berki Ferenc „Árus” (Méra, Kalotaszeg), HH_DVD_ViBa_VHS_019.

pontot adó második ujj, így a tiszta intonáció megtartása érdekében arra törekszik a játékos, hogy lehetőleg csak a kis szekund távolságoknál csússzon.

4. kottapélda: A lefelé történő mozgás ujjrendjeinek lehetőségei az e'' húron

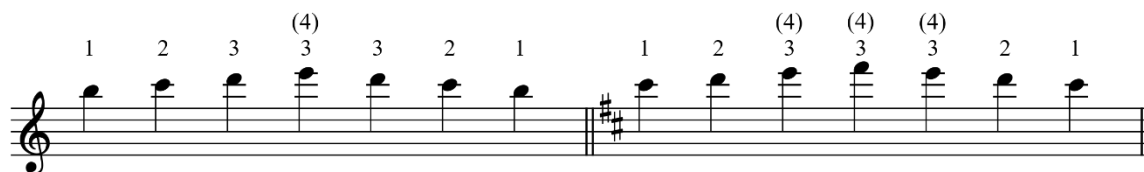
Az ujjak csúsztatásának elve és rendszere a magasabb fekvések során sem változik. A következő kottapélda a harmadik fekvés ujjrendjét mutatja be. Hasonlóan a második fekvéshez, ebben az esetben sem beszélhetünk teljes értékű fekvésváltásról, hiszen a muzsikusz keze nem mozdul el a pozíciójából. Természetesen a fel- és lefele igyekvő hangsorok összetételének dallamtól és figurációtól függően jóval több variációja lehetséges.

5. kottapélda: A fel- és lefele történő mozgás ujjrendjeinek lehetőségei az e'' húron

A negyedik és ötödik fekvések használata ritkább a népi hegedűjátékban, leginkább a hangszeres közjátékok során fordul elő, melyek az a-moll, vagy a D-dúr hangnemű dallamokhoz kapcsolódhatnak. A közjátékok mellett némely új stílusú dallam is megköveteli e fekvések használatát, főleg azokon a vidékeken, ahol a muzsikuszok a D-dúr és d-moll hangnemeket is alkalmazzák.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

6. kottapélda: A negyedik és az ötödik fekvés ujjrendjei⁷¹

A második fekvéses technika rendszerének ismeretében tehát rekonstruálhatjuk azoknak a dallamoknak az ujjrendjét, melyekről nem rendelkezünk videofelvétellel. Ennek kivitelezése csak akkor lehetséges, ha meg tudunk bizonyosodni arról, hogy a vizsgált primás csakugyan ezt a játéktechnikát alkalmazza. Ehhez a legjobb bizonyíték a hangosfilm, viszont az elmúlt több mint 100 év során rengeteg olyan gyűjtés készült, mely során a technikai adottságok miatt csak hangot rögzítettek. Annak ellenére, hogy a legtöbb esetben alig lehet hallani a hegedűsök ujjrendjét, mégis lehet találni egy-két nyomot, ami segítséget nyújthat számunkra. Filmfelvétel hiányában azonban inkább csak feltételezni tudjuk a második fekvéses ujjrend használatát. Kutatásom során összegyűjtöttem azokat a szempontokat, melyeknek köszönhetően könnyebben eligazodhatunk az ujjrend vizsgálatakor.

Pusztán hangzó anyag elemzésekor első sorban azokat a pontokat kell megfigyelnünk, ahol a második fekvéses játékmód alkalmazásakor a hegedűs csúztatni szokta az ujjait. Az esetek többségében, ha nagyon csekély mértékben is, de hallható a mozdulat. Gyanakvásra adhat okot, ha a muzsikus a fődallamhoz, vagy figurációhoz tartozó a' és e'' hangokat nem az üres húrokon szólaltatja meg, ugyanis a falusi primások előnyben részesítik az üres húrok adta megoldásokat. Ilyenkor meg kell állapítanunk, hogy a hegedűs melyik fekvésben fogja meg az említett hangokat. Ha a zenei folyamat előfordul a nagy szekund távolság az első fekvés szerinti 2. és 3. ujj között, akkor jó eséllyel gondolhatunk második fekvésre. Abban az esetben, mikor ugyanezen a helyen kisszekund távolság van, gyakran csak a harmadik fekvésben elhelyezkedő 1. ujj visszahúzását alkalmazzák. A következő kottapéldában a második fekvésre láthatunk egy buzai példát. A zenei folyamat egyik meghatározó része a g'' és az a'' hangok közötti nagy szekund távolság.

⁷¹ A kottapélda második ütemében szereplő e''' és fisz''' hangokat ifj. Lakatos András magyardécsei primás a negyedik ujjának csúztatásával szólaltatja meg. (HH_DVD_HrDe_VHS_026_tv, 43. dallam)

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Lassú csárdás
Buza
hegedű

♩ = 107

7. kottapélda: Buzai lassú csárdás (részlet)⁷²

Az ilyen esetekben a megszólaltatott hangok hangszíne nyújthat nekünk támpontot. Ugyanaz a hang az a' húron tompább, míg az e'' húron fényesebb hangszínen szólal meg.

Mivel a játéktechnika összefüggésben áll a régies dallamanyaggal, ezért először érdemes megfigyelni, hogy az egyes tájegységen/faluban milyen mértékben terjedtek el az újabb divatok dallamai. Polgárosultabb vidékeken jóval kisebb eséllyel találunk a klasszikus ujjrendtől eltérő megoldásokat.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni az interetnikus kapcsolatokat sem. Vegyes etnikai összetételű vidékeken a helyi muzsikusok mindegyik etnikum zenei igényeit ki tudják szolgálni.⁷³ Az egyes újonnan érkező divatok sok esetben azt eredményezték, hogy a régebbi dallamkészlet átcsúszott a helyi – egy, vagy akár több – etnikum repertoárjába.⁷⁴ Ebből következik, hogy a vegyes lakosságú vidékek prímásainak repertoárját interetnikus viszonylatban is kell vizsgálnunk.

A hanganyag alapján történő kutatás fontos kiegészítői – a mozgóképeken felül – az adatközlővel készült interjúk és fotók. Bokor Imre összeállított egy kérdőívet a népi hegedűjáték kutatásához, mely során „a megfigyelések, leírások fényt deríthetnek (nyelvterület, tájegység, egyének tekintetében) arra, ami általános, közös, vagy sajátos, valamint a különbségekre és ezeknek okaira, úgyszintén az esetlegességekre”.⁷⁵ A kérdőív első része a prímás hangszerével és játéktechnikájával foglalkozik. Bokor Imre az egyes kérdéseknél megjelöli, hogy milyen technikai eszközt – fényképezés (fo), filmezés (fm),

⁷² Utolsó Óra gyűjtések (Gyűjtő: Kelemen László, 1998) FBZ_F_CD_0346a_00-08-54_00-10-40. Adatközlők: Mihaiu Emil, Rîpa Alexandru „Mîcu” (Buza)

⁷³ Pávai, i.m., 106.

⁷⁴ I.m., 119.

⁷⁵ Bokor Imre: „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez 1.” *Művelődés* XXXV/1 (1982. január): 34–35. 34.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

magnetofonfelvétel (mg) – javasol a legpontosabb adatgyűjtés érdekében.⁷⁶ A hegedű játéktechnikai részét érintő 60 kérdés közül 15-öt emelnék ki, melyek a szóban forgó játékmódot érintik:

1. Állával tartja-e a hegedűt vagy bal kezével (tenyerébe fektetve a hegedű nyakát)? (fo)
2. A tartás következtében hogyan helyezkedik el a hegedű teste? (fo)
3. Játék közben változik-e a tartás (pl. húrváltásnál, fekvésváltásnál)? (fo, fm)
4. A kar (alkar, felkar, könyök) viszonya a testhez, (fo)
5. Csuklója egyenesen áll vagy betörik? (fo)
6. A hüvelykujj helyzete, (fo)
7. Az ujjaknak melyik része érinti a húrt?
8. Hányadik fekvés szolgál kiindulópontként (alapfekvés)? (fo)
9. Melyik a legmagasabb fekvés? (fo)
10. Mennyire gyakori a fekvésváltás?
11. Hogyan oldja meg a fekvésváltást (csúszással, ugrással stb.)? (fm)
12. Mikor és milyen mértékben mozdul el fekvésváltásnál a kézfej? (fm)
13. Melyek a leggyakrabban használt ujjak? (fm)
14. Általában milyen ujjrendet használ? (fm)
15. Egy-egy dallam ujjrendje állandó vagy változik? (fm)⁷⁷

A lehető legpontosabb eredmény elérésének érdekében szükséges, hogy a muzsikust az adott közösség tagjaként is vizsgáljuk az egyén–közösség viszonyában.⁷⁸

1. A zenész neve, személyi adatai, lakhelye, születési helye
2. Életrajza (elődei, származása stb.)
3. Elődeinek születési helye, származása
4. Elődeinek foglalkozása
5. Hogyha elődei között voltak zenészek, azok milyen hangszereken játszottak?
6. Hivatásos zenészek voltak-e?
- [...]
8. Hivatásos zenész-e?
9. Családjában van-e más zenész?

⁷⁶ I.h.

⁷⁷ I.h.

⁷⁸ Bokor Imre: „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez 2. A zenész és közönsége.” *Művelődés* XXXV/3 (1982. március): 29.

[...]

12. Ismeri-e a kottát? Hogyha igen, honnan?

[...]

17. Tanult-e dallamokat munkahelyén, katonaságnál, más vidékeken, értelmiségiektől, „uraktól”, rádióból, lemeztől? Hányat, milyeneket?

18. Játssza-e ezeket?

19. Mióta foglalkozik zenével?

[...]

24. Egyedül kezdett tanulni (magától), vagy valaki tanította?

25. Ki tanította, hogyan, mennyi ideig?

[...]

27. Milyen dallamot tanult meg először? Hogyan? Egyszerűen a dallamot vagy kezdettől fogva díszítésekkel, figurációkkal?⁷⁹

E komplex kérdéssorra adott válaszok alapján jócskán könnyebbé válik a második fekvéses technika vizsgálata, valamint a rekonstrukciós folyamat is. Az ilyen részletességű, minden egyes kérdéspontra kitérő gyűjtések száma kevés, ezért egy primás játéknak elemzéséhez a lehető legtöbb anyagot át kell nézni.⁸⁰ A különböző népzene gyűjtők más-más részletességgel kérdezték ki az adatközlőket, így a legtöbb esetben egy anyag átnézésekor nem kapjuk meg mindenre a választ. A munka során óvatosságra kell intsen minket a tény, miszerint a gyűjtő és az adatközlő között gyakran merülnek fel kommunikációs problémák. Mivel a kérdező és a válaszoló felek eltérő szociális környezetből származnak, ezért érdemes a párbeszéd narratív szerkezetét is elemezni a helyes értelmezés érdekében.⁸¹ Kommunikációs akadály lehet az eltérő nyelv is. A hangszeres tánczene előadóinak jelentős része cigány etnikumú, akik közül a vegyes lakosságú vidékeken kevesen beszélnek magyarul, vagy csak töredékes a magyar nyelvtudásuk.⁸² A kommunikációs félreértések jóval gyakoribbak a táncműveléssel foglalkozó fiatal, tapasztalatlan gyűjtőknél.⁸³

Gyakori eset, hogy a magyarországi fiatal gyűjtő magyarul próbál velük kommunikálni, s kérdéseire ők udvariasan igennel válaszolnak akkor is, ha

⁷⁹ I.h.

⁸⁰ Ha nem készült részletes interjú az adatközlővel, a gyűjtőfüzetekre, helyszíni lejegyzésekre, jegyzőkönyvekre, AP lemezborítókra kell hagyatkozzunk.

⁸¹ Pávai, i.m., 340.

⁸² I.m., 340–341.

⁸³ I.m., 340.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

tulajdonképpen nem értik a kérdést. A cigányzenészeknél egyébként is szabály, hogy nem mondanak nemet a megrendelő kérdéseire. Nagyon sok esetben ugyanis ők nem értik, hogy a gyűjtő mivel foglalkozik, milyen célból készül a felvétel, egyszerűen „megrendelőnek” tekintik, aki fizet, tehát játszani kell neki, mindent, amit elfogad. És ez érvényes a szóbeli információátadásra is.⁸⁴

A fentieket összegezve, a második fekvéses játékmód igen széles látószögű vizsgálatot igényel. Szükséges ismerni a technika szabályszerűségeit, és kellő kritikával kell a rendelkezésre álló adatokat, gyűjtéseket kezelni. A filmfelvételek, hangfelvételek, fotók, interjúk, és a gyűjtők feljegyzései együtt adják a leghitelesebb képet. Esetenként, ha nem áll rendelkezésünkre mozgókép, kis szerencsével az utóbbi négy féle adat segítségével is válaszokat kaphatunk bizonyos kérdésekre. Elengedhetetlen továbbá az adott vidék történetének, néprajzának, valamint dallamanyagának ismerete is. Kutatásom során ezen szempontok figyelembevételével tanulmányoztam a második fekvéses technikát Erdély különböző vidékein. Kiindulópontként a gyimesi csángók hegedűjátékát választottam, ugyanis az itt élő muzsikuskok jelentős része ezt a játékmódot alkalmazza.

2.3. A régies hegedűjáték a székelységből kivált népcsoportok területein és Moldvában

2.3.1. A gyimesi csángók

Gyimes vidéke a Keleti-Kárpátokban, a Fügéstelek nevű hegycsúcs (1050 m) alatt eredő, Moldva felé igyekvő Tatros folyó és az abba futó kisebb patakok völgyében terül el, egészen a Tarhavas lábánál lévő szorosig.⁸⁵ Ez a körülbelül harminc kilométer hosszú szakasz, a Tatros felső vízgyűjtő medencéje. Gyimes régen a történelmi Csíkszékhez tartozott, három nagy települése: Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplok és Gyimesbükk. Ma már közigazgatásilag Gyimesfelsőlok és Gyimesközéplok Hargita megyéhez, Gyimesbükk pedig Bákó megyéhez tartozik. Az itt lakók többségében magyarok, de kisebb számban románok és cigányok is lakják.⁸⁶

⁸⁴ I.m., 341.

⁸⁵ Antal Imre: *Gyimesi krónika*. (Budapest – Bukarest: Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1992.) 5.

⁸⁶ I.m., 42.

Orbán Balázs az 1860-as években járt Gyimesben. Könyvében leírja, hogy ez a terület kétszáz évvel ezelőtt (a 17. században) még lakatlan volt.⁸⁷ Ebből következtethetünk arra, hogy a gyimesi völgy benépesülésének kezdete a 18. századra tehető, mely fokozatosan és gyorsan történt.

...e század elején alig volt egy-két ház, most már 50–60 lak emelkedik. Minden ily kis falu új meg új gyarmatokat bocsát ki, melyek mind több tért fognak fel a vadon új irtványaiban; ekként évről évre szaporodik a népesség a betelepülők sokasága által (Csíkból és Fogaras-vidéki, sőt moldovai oláhok is) és gyarapodik a székely faj szívóssága s szaporasága által is, mely oly nagy, hogy az utóbbi 10 év alatt csak a 2361 lelket számláló Gyimesloki egyházközségben évenként 40–74 egyénnel szaporodott a népesség, ide nem értve az új települőket.⁸⁸

Az 1717–1719 években szárazság, éhínség és pestis pusztított Székelyföldön, amely érintette Csík-, Gyergyó- és Kászonszéket is, és sokakat menekülésre kényszerített.⁸⁹ Bod Péter (református lelkész, történész; élt: 1712–1769) így írt erről: „Az 1718-ik év ugyanis vagy semmit sem jelentő, vagy nagyon csekély termést hozott Erdélyben, különösen pedig a Székelyföldön, amiért azután a legnagyobb gabonánság állott be. Ezért történt, hogy a székelyek legnagyobb része Erdély más vidékeire és Havasalföldre meg Moldva szomszédos tartományaiba szóródott szét.”⁹⁰ Valószínűleg az első betelepülők ekkor érkezhettek Gyimesbe. Feltehetőleg a következő hullám az 1764. évi madéfalvi veszedelem után érkezett. Időközben a szomszédos Felcsík túlnépesedett, így sokan elköltöztek a havasokba.⁹¹ Innen ered a nevük: csángók. A székelyek azokra használták ezt a lenéző és gúnyos jelzőt, akik a közösségükből elvándoroltak.

Földrajzi elhelyezkedésnek és a természeti adottságoknak köszönhetően a Gyimes vidékére költözött székelyek (csángók) meg tudták őrizni, mondhatni, konzerválni tudták azt a régi székely néphagyományt, amit magukkal hoztak. Nem szabad viszont arról sem elfelejtkezni, hogy nemcsak Székelyföldről érkeztek a betelepülők, hanem kelet felől

⁸⁷ Orbán Balázs – Zöld Ferenc (szerk.): *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. Első kötet.* (Budapest: Helikon Könyvkiadó – Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1982.) 78.

⁸⁸ I.h.

⁸⁹ Bod Péter: *Önéletírás.* <http://mek.oszk.hu/00600/00616/00616.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2020. 02. 02.)

⁹⁰ I.m.

⁹¹ Balassa Iván: *A határainkon túli magyarok néprajza.* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1989.) 184.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

(moldvai magyarok és románok is), és hogy a szomszédban már románok élnek. Ezek a hatások is megtalálhatók a gyimesi kultúrában.

A gyimesi muzsika a vonós bandák harmonizálásához szokott fül számára első hallásra nagyon idegen lehet. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy az itt meglévő hangszeregyüttes két főből áll, egy hegedűsből és egy gardonosból. Gyimesen kívül a környező vidékeken is így nézett ki a zenekar: Csíkban, Kászonban, Gyergyóban, illetve a békás-szorosai románoknál is. A 20. században néhol kiegészült más hangszerekkel is: hegedűkontrával, cimbalommal, de az alapvető, régies felállítás mindenhol a hegedű-gardon volt. A gyimesi hangszerkettős olykor bővíthetett úgy, hogy több hegedűs – kettő, de ritkán előfordult, hogy három – is játszott egyszerre, de gardonos mindig csak egy volt. Ilyenkor az a primás vezette a bandát, aki a gardonos mellett volt. A gardonos szerepét általában a primás felesége töltötte be.⁹² Az 1950-es évektől kezdtek lassan megjelenni Gyimesben a városi hangszerek (szaxofon, harmonika stb.), melyeken az éppen divatos modern könnyűzenét, tánczenét játszották, de nagyon keveset a régi, hagyományos repertoárból is megtanultak, ha a közönség részéről igény volt rá.⁹³

A hegedű nem igazán tér el megszokott formájától, hangolása ugyanaz, mint máshol, egyetlen egy különbség van, hogy a négy húr sokszor kiegészül egy ötödikkel, melyen nem játszanak dallamot, kizárólag zengőhúrként van jelen és a hangerő növelése, a hangzatok dúsítása vele a cél. Hangolása: g - d' - a' - e''. A zengőhúrt a' hangra hangolják. Jagamas János gyűjtéseiben egy igen különleges hangolásra akadtam: e - a - e' - e''. A felvétel 1958-ban készült Gyimesfelsőlokon, az akkor 22 éves Antal Zoltántól.

A gardon első ránézésre egy vonós hangszerre hasonlít (leginkább a csellóra), megszólaltatása viszont nem vonóval, hanem egy fapálcával történik. A gardonos egyik kezével (melyben a pálcá van) az egy síkban lévő húrokat üti, másik kezével pedig a többinél jóval vékonyabb húrt csípi. Általában mind a négy húrját d' hangra hangolják.

Néhány szót érdemes ejteni a hegedűkontráról. Ugyanúgy, mint Csíkban, itt is található példa a hegedűkontrán való játékra, de ez a hangszer nem alkotta szerves részét a gyimesi zenekarnak. Itt a hegedűkontrázás a hegedűtanulás kezdeti szakasza volt. Dincsér Oszkár egyik adatközlője, Kukli István gyimesi primás így mesélt erről: „vótak kontorások ezelőtt es, s vótak tanulójim, s azokat esöp kontorázni, asztán primot fogni tanítottam.”⁹⁴

⁹² Dincsér, i.m., 49.

⁹³ Pávai, i.m., 224.

⁹⁴ Dincsér, i.m., 14.

A gyimesi hegedűsök jelentős részének alapfekvése a második fekvés. A gyimesi dallamok – melyek nagy részét az a' és e'' húron játsszák – körülbelül másfél oktávnyi hangterjedelemmel rendelkeznek, így ezzel az első és második fekvéses rendszerrel egyszerűen kivitelezhető az eljárásuk, de bizonyos esetekben, ha a dallam megköveteli, a primás magasabb fekvéseket is használ (harmadikat, ritkán negyediket és ötödiket).⁹⁵ A másik jellegzetesség a kvintpárhuzamos játék, melynek alkalmazásakor a primás az a' húron játszott hangokhoz hozzáfogja az e'' húron lévő kvintjeiket és egyszerre szólaltatja meg őket.⁹⁶ Fontos megjegyezni, hogy ezt nem alkalmazzák folyamatosan, csak az adott dallam bizonyos részein. Ennek megvalósítását is megkönnyíti ez a fekvés.

A díszítések egyénekenként változnak. Szócs „Mojszi” Gábor bálványos-patakai primás nem használt túl sok díszítést, viszonylag egyszerűen muzsikált. Vele szemben pedig kitűnő ellenpélda Halmágyi Mihály (ifjabb), aki a díszítmények hatalmas eszköztárát használta játéka során. A gyimesi primások által használt leggyakoribb díszítések a vibrato, trilla, paránytrilla, körülírás (doppelschlag), előke, illetve az alsó és felső váltóhangos díszítések (mordent).⁹⁷ A díszítések amellet, hogy szebbé, gazdagabbá teszik az előadásmódot, fontos ritmikai szerepük is van.⁹⁸

Táncukon és zenéjükön is érezhető, hogy az itt élők a zord, hegyvidéki életmódhoz szoktak. Zenéjük hangos, dinamikus, mondhatni vad. Ez a fajta játék elengedhetetlen, ugyanis csak két hangszerből áll a zenekar. Erről Dincsér Oszkár egyik adatközlője, Tatár Miklós „Tódi” gyimesbükki primás így nyilatkozik:

Nálunk nem úgy vam min városon – mondja – ahol a primás éppencsak mozgattya a vonóját, itt erőből kell játszani. Régen elmozsikáltam 12 lakodalmat egymásután, naty strapa vót két embernek hatvan-hetven pár embert kiszógáni.⁹⁹

Ennek az erőteljes hangzásnak a biztosítása leginkább a jobbkez feladata.¹⁰⁰ A vonós kéz technikáját vizsgálva az első két dolog, ami szembeötlő a képeken és a videókon, a vonó fogása és kinézete. A vonó fogásáról elmondhatni, hogy általában mintha

⁹⁵ Virágvolgyi Márta: „Halmágyi Mihály gyimesközéploki primás hegedűjátéka.” In: Virágvolgyi Márta – Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. (Budapest: Planétás Kiadó, 2000.) 274–301. 276.

⁹⁶ I.m., 278.

⁹⁷ I.m., 279.

⁹⁸ I.h.

⁹⁹ Dincsér, i.m., 41.

¹⁰⁰ Virágvolgyi, i.m., 282.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

marokra fognák, és olyannyira megfeszítik, hogy kinézetre leginkább egy felajzott íjra hasonlít.¹⁰¹ Megfigyelhető, hogy a primások a lassabb tánczenék játékánál igen sok kötést használnak, míg a gyorsabb tételeknél egyre jobban aprózódik a vonózás. A gyimesi hegedűjáték további jellemzője az üres húrok behúzása, megzengetése. Ezeknek az akkordtörésszerű elemeknek mindig megvan a megfelelő helyük, általában a hangsúlyos hangok megtámasztására szolgálnak.¹⁰² Amellett, hogy fontos ritmikai célt szolgál, szerepe még a hangzatdúsítás és a hangerő fokozása.

Összességében elmondható, hogy a gyimesi primások technikájának elsődleges célja, hogy minél jobban alátámassza a táncot erőteljes zenei hangsúlyokkal, és a minél hangosabb hegedűhang elérése.¹⁰³ A hegedűsök – a keservesekkel ellentétben – szűk dinamikai keretek között mozognak a tánc kísérelő dallamok előadásakor.¹⁰⁴

Talán Zerkula János vagy Halmágyi Mihály a legismertebb gyimesi primások. Rajtuk kívül azonban még meglepően sok muzsikustevékenykedett Gyimesben. A rendelkezésemre álló adatok – elsősorban Dincsér Oszkár gyűjtése – alapján igyekeztem összegyűjteni a lehető legtöbb nevet, több mint száz évre visszamenőleg. Sokakat csak megemlítettek más muzsikusként, felvétel nem készült velük, róluk. Kutatásom során felhasználtam a későbbi évtizedek hang- és videofelvételeit is. Az alábbiakban időrendben próbálom felsorolni az összegyűjtött primásokat. Akinél mód van rá, etnikumát, lakhelyét, születési idejét, vagy életkorát is megemlítem. Egyes zenészek esetében arról is rendelkezünk információval, hogy kitől tanult, leste el a tudományát.

- Kopac Jancsi – cigány muzsikusként (több gyimesbükkői adatközlő is említi Dincsér Oszkárnak. Simon György „Anuka” [sz. 1886] tőle tanult 12 éves korában.)
- Vékon János – cigány muzsikusként, Hidegség (róla is Dincsér adatközlői mesélnek, más adat nincsen vele kapcsolatban.)
- Zerkula János „Tódi” – cigány muzsikusként (Sinka János „Cándra” [sz.: 1895] tanult tőle 12 éves korában.)
- Tatár Tódor – csángó zenész, Gyimesbükk (a fia, Tatár Miklós „Tódi” mesél róla, aki az 1880-as évek tájékán született. Kopac Jancsitől tanult.)

¹⁰¹ I.h.

¹⁰² I.m., 281.

¹⁰³ I.m., 282.

¹⁰⁴ I.h.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

- Sánta Miklós – Gyimesbükk (Dincsér Oszkár gyűjtése előtt halt meg egy évvel, 70 éves volt.)

A fenti öt primásról szóló adatok alapján ők az első gyimesi muzsikusok, akikről csak szóbeli közlés alapján tudunk. Ők az 1800-as évek második felében lehettek aktív zenészek. A listát azokkal folytatom, akik Dincsér Oszkár ottjártakor, az 1940-es években tevékenykedtek, így jutva el azokhoz, akik napjainkban is muzsikálnak, vagy nemrég még köztünk voltak.

- Tatár Miklós „Tódi” – csángó zenész, Gyimesbükk, Tatár Tódor fia, az 1880-as években született, az apjától tanult muzsikálni.
- Sinka István „Kukli” – cigány muzsikus, Csíkgyimes (ma Gyimesbükk része), 1880-as években született, Kopac Jancsitól tanult.
- Simon György „Anuka” – csángó zenész, Csíkgyimes, 1886-ban született, Kopac Jancsitól tanult.
- Halmágyi György „Pulika” – cigány muzsikus Gyimesközéplak, 1888-ban született.
- id. Halmágyi Mihály – cigány muzsikus Gyimesközéplak, 1888-ban született.
- Antal András „Nagy Cigány” – csángó zenész, Csíkgyimes, azon belül Áldomás-pataka. 1892-ben született, az apja is hegedült, de saját elmondása szerint magától tanult.
- Sinka János „Cándra” – cigány muzsikus, Gyimesbükk, 1895-ben született, Zerkula János „Tódi”-től tanult.
- Pulika Péter – cigány muzsikus, Gyimesközéplak, 1902-ben született. Kallós Zoltán 1964-es gyűjtésén muzsikál Pulika Jánossal.
- Sinka György – cigány muzsikus, Gyimesbükk, 1905-ben született. Dincsér Oszkár kontrásként említi.
- Ambrus Fülöp „Hosszú” – Jagamas János gyűjteményében található egy lejegyzés, melyen az ő hegedűjátéka lett megörökítve. Gyimesközéplak, azon belül Szalamáspataka, 1908-ban született.
- Gábor György, a Gáboré – csángó zenész, Kóstelek, 1911-ben született.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

- Vrencsán Gergely „Kicsi Gergé” – csángó zenész, Kóstelek, 1911-ben született. Kallós Zoltán gyűjtött tőle.
- Gábor István, a Jánosé – csángó zenész, Magyarcsügés, egyéb adat nincs róla, Dincsér Oszkár említi.
- Oláh Tódor – Kóstelek, egyéb adat nincs róla, Dincsér Oszkár említi
- ifj. Halmágyi Mihály „Pulika” – cigány muzsikus, Gyimesközéplak, 1921-ben született.
- Pulika János – cigány muzsikus, Gyimesközéplak, 1924-ben született.
- Zerkula János „Gömböcske” „Gömbölyű Jani” – cigány muzsikus, Gyimesközéplak, 1927-ben született.
- Vándor Mihály „Cándra Misi” – cigány muzsikus, Gyimesbükk, azon belül Tarhavas-pataka, 1920-ban született.
- Szócs „Mojszi” Gábor – csángó zenész, Gyimesbükk, azon belül Bálványos-pataka, 1933-ban született.
- Antal Zoltán „Finánc”, „Vak Zolti” – csángó zenész, Gyimesfelsőlak (Jagamas János gyűjtéseiben), Gyimesközéplak (Kallós Zoltán gyűjtéseiben, jelenleg is ott él), 1936-ban született
- Tímár Viktor – csángó zenész, kitűnő furulyás, Gyimesközéplak, Hidegség 1936-ban született (az édesapja is hegedült, édesapja 1907-es születésű)
- Mihók Mihály „Buhai Misi” – csángó zenész, Gyimesbükk, azon belül Buha-pataka, 1947-ben született.
- Oltéán János – csángó zenész, Gyimesbükk

Látható, hogy a zenész nemcsak cigány lehetett, hanem csángó ember is, illetve az is kiderül, hogy a parasztmuzsikusok közül nagyon sokan cigánytól lesték el a muzsikálás tudományát.

A fenti adatok alapján megvizsgálhatjuk, hogy az elmúlt száz évben Gyimes különböző részein milyen arányban látták el cigányzenészek és paraszzenészek a zenei szolgáltatás feladatát. A vizsgálat során csak azokat a prímásokat vettem figyelembe, akiknek a származása és lakhelye ismert.

- Gyimesbükk: 4 cigányzenész és 8 paraszzenész

- Gyimesközéplak: 6 cigányzenész és 2 paraszzenész (Tímár Viktor, aki hidegségi és Antal Zoltán, aki Gyimesfelsőlokról költözött át)
- Gyimesfelsőlak: 1 paraszzenész (Antal Zoltán, aki később Gyimesközéplakra költözött)
- Kóstelek, Magyarcsüggés: 3 paraszzenész

A cigányzenészek státusza eltér a paraszzenészekétől, mivel számukra ez a munka biztosította a megélhetést, tudásuk – az esetek többségében – apáról fiúra szállt.¹⁰⁵ A gyermekek igyekeztek minél hamarabb elsajátítani a muzsikálás fortélyait az apjuktól vagy más, leginkább közeli rokonuktól, akik gyakorta vitték őket magukkal a zenés-táncos alkalmakra, multságokra. „...S kilenc éves koromba mikor megvótam tanólva, akkor a lakodalomba, s az a legnagyobb itt nálunk s, akkoracska vótam, hogy az ölkbe vittek a mozsikálásba.”¹⁰⁶ – mesélte Halmágyi György „Pulika” gyimesközéplaki primás Dincsér Oszkárnak. Mivel a cigányok a zenélésből éltek, külön időt fordítottak az új dallamok megtanulására, illetve a különböző figurációk minél magasabb szintű kidolgozására. Ennek oka abban az egyszerű tényben keresendő, hogy azt a muzsikást foglalkoztatták szívesebben, aki magasabb szinten tudta kielégíteni az adott közösség zenei igényeit. Azokon a helyeken, ahol kevés volt a cigányzenész, vagy akár egyáltalán nem is volt, a parasz zenészek (nem cigány származásúak) látták el a feladatot. Fontos megemlíteni, hogy – a Kárpát-medence más területein is – a „cigány” kifejezést nem csak etnikai értelemben használták, hanem a zenészmesterséget űzőket is így nevezték, függetlenül attól, hogy a muzsikus származását tekintve valóban az volt-e, avagy sem. Tény viszont, hogy a közösségekben a zenei szolgáltatás feladata főleg a cigányoké volt.¹⁰⁷

A zenetanulás folyamata a paraszzenészek esetében általában úgy ment végbe, hogy hallásuk után tanulták meg a dallamokat – melyeket gyerekkoruk óta hallottak, mivel az adott zenei hagyományban nevelkedtek fel – hangszeren játszani, illetve a helyi cigányzenészekről lesték el a játékmódot.¹⁰⁸ Ahogy ők fogalmaznak: „maguktól tanultak”. Akadtak olyanok is, akik külön órákat vettek a cigányoktól. Mivel a paraszzenészeknek nem ez volt az elsődleges megélhetési forrás, az egyéb munkák mellett a zeneszolgáltatás

¹⁰⁵ Sárosi Bálint: „Hivatásos és nemhivatásos népzeneészek.” In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok. 1980.* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete, 1980.) 75–83. 81.

¹⁰⁶ Dincsér, i.m., 11.

¹⁰⁷ Sárosi Bálint: *Dudások, cigányzenészek. A hangszeres magyar népzenei hagyomány.* (Budapest: Nap Kiadó, 2019.) 16.

¹⁰⁸ Sárosi, *Hivatásos és nemhivatásos népzeneészek*, i.m., 81.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

csak keresetkiegészítést jelentett számukra. Néhányan azért tanultak meg muzsikálni, mert valamilyen testi hibájukból (vakság, sántaság stb.) eredően nem tudtak más munkát végezni. Antal Zoltán „Finánc” például vaksága miatt lett muzsikus.

A kutatásom során vizsgált muzsikusok repertoárját tekintve nincsenek hatalmas különbségek, mivel a gyimesi csángók népi kultúrája egy egységet alkot. Természetesen egyénekenként, falvakként, településekként vannak apróbb eltérések.

A felvételek alapján elmondható, hogy a paraszzenészek sokkal egyszerűbben játszanak a cigányoknál, jóval kevesebb az egy dallamhoz tartozó figurációik száma, de többségében ugyanazokat a díszítéseket használják, csak kevesebbszer. A falusi cigány- és paraszzenész vibrátója különbözik a városi cigányzenészekétől. A hang- és mozgóképfelvételek arról tanúskodnak, hogy a paraszzenészeknél jelentős részénél nem a második fekvés az alapfekvés. A videofelvételeken muzsikáló csángó hegedűsöknél (Szócs „Mojcsi” Gábor, Mihók Mihály, Oltéán János) is azt látni, hogy szinte végig első fekvésben muzsikálnak, de a negyedik ujj használatát lehetőség szerint kerülik, általában második fekvésre váltva harmadik ujjal váltják ki. Vonóhasználat tekintetében nincs jelentős eltérés a csángó és a cigány hegedűsök között.

A cigányzenészeknél sokkal több az egy dallamhoz kapcsolódó figuráció, jóval többször használnak díszítéseket. Gyakrabban élnek a dinamikai árnyalásokkal, bár azok inkább a keservekre jellemzőek. Ellentétben a csángó zenészekkel, szinte végig második fekvésben muzsikálnak. Jellemző továbbá, főleg Zerkula Jánosnál és ifj. Halmágyi Mihálynál, hogy előszeretettel használnak terc- és szextfogást.

Vannak viszont kivételek mind a két oldalon. A gyimesbükki Vándor Mihály „Cándra” cigányzenész létére hasonló ujjrenddel játszik, mint a paraszzenészek, illetve nemcsak ő, hanem Sinka István „Kukli” is.

Tímár Viktor és Antal Zoltán „Finánc” paraszthegedűs létükre pedig a gyimesközéploki cigányzenészekéhez hasonló ujjrenddel és vonókezeléssel játszanak. Ez azzal magyarázható, hogy lakhelyük miatt ők a középloki cigányzenészekkel voltak kapcsolatban, tőlük tanultak. Megjegyezném, hogy Tímár Viktor az édesapjától is tanult, aki szintén hegedűs és furulyás volt.

A fentiek alapján azt lehet következtetésként levonni, a kétféle hegedülési stílus létezik Gyimesben, melyeket nem annyira a primások etnikai hovatartozásából adódó játékmódbeli különbségek alapján választhatunk ketté, hanem inkább a zenészek lakhelyei szerint, melyek az alábbiak: „gyimesbükki stílus” és „gyimesközéploki stílus”.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A „gyimesbükki stílus” főleg a paraszzenészekre jellemző, egyszerűbb játékmód. Alapvetően első fekvésben játszanak. Mivel az elmúlt száz évben sokkal több csángó zenész volt Bükkben, az ott élő cigányzenészek is hozzájuk hasonlóan muzsikáltak, ugyanis egymástól lesték el a muzsikálás fortélyait. Elmondható tehát, hogy a bükki hegedűjáték egy egységet alkot.

Kettős jártatója
Mihók Mihály „Buhai Misi”
Gyimesbükk
hegedű

♩ = 93

The musical score consists of four staves of music in 2/4 time, with a tempo marking of ♩ = 93. The key signature has one sharp (F#). The notation includes many triplets and specific fingerings (1-4) above the notes. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The second and third staves continue the melody with similar rhythmic patterns. The fourth staff concludes the piece with a double bar line.

8. kottapélda: Mihók Mihály „Buhai Misi” ujjrendje¹⁰⁹

Gyimesközéplokon főleg cigányok látták el a zenei szolgáltatás feladatát. Azok a paraszzenészek, akik itt tevékenykedtek, főleg tőlük lesték el tudásukat, így a bükkihez hasonlóan a „gyimesközéploki stílus” is egységesnek mondható. Jellemzője, hogy az alapfekvés a második.

¹⁰⁹ HH_DVD_HP_VHS_032 (7. dallam)

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Kettős jártatója
ifj. Halmágyi Mihály
Gyimesközéplok
hegedű

♩ = 84

9. kottapélda: ifj. Halmágyi Mihály ujjrendje¹¹⁰

Összességében elmondható, hogy a gyimesközéploki zenészek játéka jóval virtuózabb, kidolgozottabb a gyimesbükkiekéhez képest.

Dincsér Oszkárnak a gyimesbükki muzikusok egy bizonyos Kopac Jancsi (a „Kopac” feltehetően inkább gúnynév, sem, mint vezetéknev) cigányzenészt emlegettek.

A nagyobb, városiasabb jellegű helyeken, Gyergyóditróban, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Szépvízen, Tusnádon sok cigányprímás megfordult, bandájával egyetemben, már ameddig a szerződése odakötötte. A falukban megtelepedett cigányok ezeket vették mintának, ezeket utánozták. Ha azután valamelyik prímás kiiregedett s városban már nem kapott szerződést, akkor előfordult, hogy megtelepedett s a fiatalok tanításával foglalkozott. A nevük természetesen tovább élt s ezért emlegetik a mai öregek Kopac Jancsit, Vékonyt, Mici Miskát s a többieket.¹¹¹

Sokan tanultak tőle a 19. század és a 20. század fordulóján. Simon György „Anuka”, Sinka István „Kukli” és az 1880-as években született Tatár Miklós „Tódi” édesapjával élt egy időben. Kopac Feltehetőleg Gyimesbükben lakott, ugyanis akiket tanított, mind bükkiek. Tatár Miklós „Tódi” elmondása alapján Kopac Jancsi a gyimesi völgyön kívül elég sok

¹¹⁰ HH_DVD_HP_VHS_029 (65. dallam)

¹¹¹ Dincsér, i.m., 12.

helyet bejárt, és akkoriban ő volt a legjobb muzsikás. „...Kopac Jancsi az járt Bácskába, Budapesten, Szegeden, az egy igazi hegedűs vót s...a Kopac jobban tudott, mint édesapám, met cigány vót s ... a cigány asz cigány, az abból él, tuthassa jól!”¹¹² Mivel Kopac Jancsi Dincser elmondása szerint falun letelepedett városi muzsikos, tőle tanulhatták a gyimesiek az első fekvésben való hegedülést. Később aztán ezt Sinka István „Kukli” is továbbadhatta, mivel elmondása szerint hozzá is jártak hegedűórákra. Valószínű, hogy ezt az újrendszert leshették el egymástól a zenészek, és ez lett Gyimesbükben az elterjedt. A kósteleki csángó muzsikosok játéka a gyimesbükkiekével mutat hasonlóságot.¹¹³

Gyimesközéplok két meghatározó cigányzenész dinasztiája a Halmágyi és a Pulika volt. E két család muzsikusai valamennyien második fekvésben muzsikáltak. A Jagamas-féle gyimesi gyűjtésen hallható idősebb Halmágyi Mihály 1888-ban született. Dincser Oszkár néhány felvételén muzsikáló Halmágyi György „Pulika” szintén 1888-as születésű. Mivel a cigányok általában az apjuktól, vagy közelebbi rokontól tanulnak, több mint valószínű, hogy felmenőik is ezzel az újrenddel muzsikáltak. Ifjabb Halmágyi Mihály is ezt a játékmódot vette át. A szintén második fekvéses játéktechnikát használó Pulika János (sz.: 1924) cigányzenésztől tanult rövid ideig Antal Zoltán „Finánc. Tímár Viktor édesapja és Tímár Viktor a Halmágyiktól leshette el ezt az újrendet. Zerkula János (sz. 1927) játéka a középlokiak stílusával mutat egyezést, ugyanis felesége, Fikó Regina – akivel már gyermekkor óta ismerték egymást – a korábban már említett Pulika János testvére volt, így az ő játékmódjukat leste el és tanulta meg.

Összevetve a gyimesbükki és a gyimesközéploki stílust, megállapíthatjuk, hogy a középloki zenészek játéka a régiesebbnek mondható, ugyanis a Gyimesbükön tanító Kopac Jancsi az újabb, „városias” játékmódot vitte Gyimesbe és tanította sokaknak. Ezzel szemben a Gyimesközéploki muzsikások egy régebben ott élő zenészdinasztia sarjai, akik tudásukat a családon belül továbbadták. Dincser Oszkár így ír erről: „A megtelepedett cigányok közül régebben csak néhány család foglalkozott a muzsikálással. Erre enged következtetni az, hogy néhány név egymástól messzebb eső faluban ismétlődik, mint Zerkula, Pulika...”¹¹⁴

A felvételek alapján kétféle játékmódot különíthetünk el Gyimesben, az egyik a gyimesközéploki zenészekre jellemző, melynek fő ismérve, hogy főleg második fekvésben

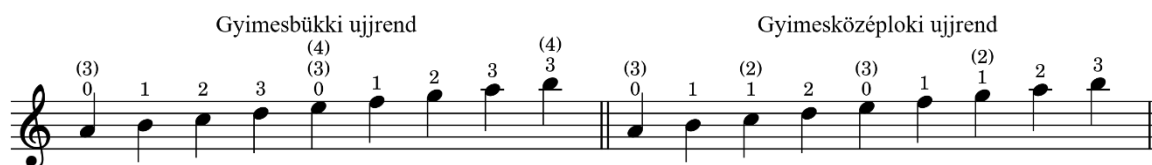
¹¹² I.m., 9.

¹¹³ Vrencsán Gergely kósteleki prímás. Kallós Zoltán gyűjtése alapján. ZTI_Mg_02781A

¹¹⁴ Dincser, i.m., 12.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

muzsikálnak. A másik a gyimesbükki hegedűsök játéka, akik alapvetően első fekvésben muzsikálnak, és játéuk kevésbé virtuóz, mint a középlokiaké.

10. kottapélda: A gyimesi ujjrendek

A díszítéseket tekintve nincsenek nagy különbségek. A gyimesi hegedűjátékra jellemző díszítések (vibrato, trilla, körülírás, előke, alsó- és felső váltóhang) mindkét stílus esetén jelen vannak. Az eltérés inkább a díszítettség mértékében figyelhető meg. Míg a gyimesközéploki zenészek a fent felsorolt díszítéseket mindegyikét gazdagon használják és variálják, a gyimesbükkiek kevesebb díszítéssel élnek.

A kettősfogások közül a kvintfogás egyformán megtalálható, viszont a terc- és szextfogás inkább a középloki cigányzenészek sajátossága. Az üres G–D vagy D–A húrpárok arpeggio-szerű megzengetésével történő hangzatdúsítás és hangsúlyadás, valamint a zengőhúr használata általánosan jelen van Gyimesben.

A vonókezelés tekintetében sincs nagy különbség, mindkét stílust az erős, dinamikus vonózás jellemzi. Az egész vonók mellett főként a vonó alsó felében játszanak (vonóközép és kápa között). Inkább alkarból játszanak, mint csuklóból. A különböző vonózási rendszerek egyénekenként térnek el.

A két játékmód közötti különbségek viszont nem változtatják meg azt a tényt, hogy a gyimesi prímások zenei gondolkodásmódja egy egységet alkot, illetve a repertoárjukban sincsenek hatalmas különbségek. Az erre a zenére jellemző stílusjegyek mindegyik zenésznél megtalálhatóak, csak más mértékben.

2.3.2. A bukovinai székelyek

Mária Terézia megtorló intézkedései elől menekülő székelyek egy része Moldvába menekült, akiket 1776 és 1788 között Bukovina területén telepítettek le.¹¹⁵ A bukovinai

¹¹⁵ Domokos Mária – Németh István (szerk.): „Magyar népzenei Antológia 7. Moldva és Bukovina.” In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. DVD-ROM.* (Budapest: FolkEurópa Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012.)

székelység zeneileg megőrizte a régi székely hagyományokat, így joggal gondolhatnánk, hogy hasonlóan a gyimesi csángó muzsikuskhoz, hegedűs szempontból itt is megmaradhattak a régies játékmódra utaló nyomok.¹¹⁶

A legelső felvételeket Kodály Zoltán készítette a bukovinai székelyek körében 1914-ben, melyek között hegedűs felvételek is találhatóak.¹¹⁷ Kodály Zoltán két primás játékát rögzítette fonográffal, az istensegítsi Czurkán Miklósét (szül.: 1864) és a hadikfalvi Csernik Lázárét (szül.: 1869). A hanganyagok alapján megállapítható, hogy mindkét muzsikus gyakorlott volt és igen jól ismerte hangszerét.¹¹⁸ Játékukban nem fedezhető fel a második fekvéses technika egyetlen nyoma sem, az alapfekvésük az első fekvés. Ez megfigyelhető a későbbi időkben felgyűjtött, istensegítsi, hadikfalvi és andrásfalvi származású primások esetében is.¹¹⁹

Annak oka, hogy miért nem lelhető fel a régies játékmód a bukovinai hegedűsöknél, többfelé ágazhat. Egyrészt Bukovina több fennhatósághoz is tartozott a történelem folyamán, Törökországhoz, Lengyelországhoz, a 18. század második felétől Ausztriához, 1920 után Romániához. A terület etnikai sokszínűsége is jócskán megnehezítette az ott letelepedő székelység hagyományőrzését, az őslakos románok és ukránok mellett németek, lengyelek, lipovánok, szlovákok, örmények, cigányok és oroszok is éltek e vidéken.¹²⁰ A különböző nemzetiségek hatásai kétségtelenül tetten érhetőek a bukovinai székelyek hagyományában.

Másrészt a 19. század végén Bukovinában is elkezdődött az iparosítás, melynek nyomai szintúgy megfigyelhetőek. Bécs és a bukovinai falvak között vonalhálózat épült ki, s ezt a tehetősebbek ki is használták, gyakori volt az I. világháború előtti időkben, hogy gyermekeiket Bécsbe küldték tanulni.¹²¹ Ennek következményeképpen a modernebb divatok könnyebben beszivároghattak a vidék hagyományos kultúrájába. A különböző divathullámok mindig is leginkább a táncot érintették, és ennek következményeként a

¹¹⁶ Kiss Lajos: „A bukovinai székelyek tánczenéje.” In: Morvay Péter (szerk.): *Táncstudományi tanulmányok*. (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958.) 67–88. 67.

¹¹⁷ Balla Péter: „Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban.” In: Györffy István (szerk.): *Ethnographia. Népelet. XLVI/1-4*. (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1936.) 126–141. 126.

¹¹⁸ KF_0277a-c, KF_0278a-b, KF_0280a, KF_0280c

¹¹⁹ Gáspár János (szül.: 1896), ZTI_Mg_00929A; Rózsa Lajos (szül.: 1899), ZTI_Mg_00802B; Gáspár Gergely (szül.: 1905) ZTI_Mg_00816B; Both Antal (szül.: 1916), ZTI_Mg_00928B; László László (szül.: 1917), ZTI_Mg_04611; Illés Gergely (szül.: 1925), ZTI_Mg_04816; Farkas Pál (szül.: 1925), ZTI_Mg_03547A

¹²⁰ Tari Lujza: „Német eredetű dallamok a bukovinai székely (hangszeres) népzeneben.” *Ethnographia* 110/2 (1999. március): 265–280. 266.

¹²¹ I.h.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

tánc kísérelő dallamokat.¹²² Az új táncokkal együtt rendszerint új dallamok is érkeztek, így a táncalkalmakat kiszolgáló muzsikuskoknak bővíteni kellett a repertoárjukat. A régi stílusra jellemző pentatónia Bukovinában is megtalálható, de olyan dallam, amelyben kizárólag csak az ötfokú skála hangjai szerepelnének, alig van.¹²³ Jóval több viszont azon dallamok száma, melyek szerkezete pentaton, de megtalálhatóak bennük egy, vagy akár két, a pentatóniába nem tartozó idegen hang.¹²⁴ Ez alapján akár feltételezhetnénk, hogy a régies játékmód is megmaradhatott, viszont az újabb stílust képviselő dallamok esetén azt tapasztaljuk, hogy az adatközlő hegedűsök nem váltanak hangnemet azok előadásakor, mint ahogy azt megfigyelhetjük azoknál a második fekvéses technikát alkalmazó primásoknál, akik ilyen esetben g-moll/G-dúr hangnemet használnak.

A bukovinaiak népzenejében gyakran megfigyelhető a fríg zárlat, illetve az arra való törekvés, mely – a moldvai magyarságot kivéve – nagyobb arányban fordul elő, mint más erdélyi és a többi magyar népdalterületen.¹²⁵ A fríg zárlat több különböző módját is megfigyelhetjük. Az egyik során az átmenő és díszítőhanggal történő frigezés nem következetes. Ilyesformán a több versszakos dallam záratait hallhatjuk friges és nem friges formában is.¹²⁶ A fríg zárlatot eredményezheti az énekes bizonytalansága is, illetve olyan dallamok is vannak, melyeknél az efféle zárlat következetes és állandó.¹²⁷ Az énekes és a hangszeres zene szoros összefonódása miatt a zárlatot érintő frigezés a hegedűsök előadásában is megjelenik.¹²⁸ A következő kottapéldában (11. kottapélda) egy, az egész magyar nyelvterületen elterjedt, ereszkedő kvintváltó pentaton dallam bukovinai, hegedűn megszólaltatott változatát láthatjuk. A hangfelvételen hallható, hogy a primás első alkalommal nem használ fríg zárlatot az alaphang felé igyekvő figurációban, a dallam ismétlésekor viszont már leszállított II. fokot alkalmaz. A dallam újbóli eljátszásakor már következetesen csak a fríg zárlatot használja. A hadikfalvi származású Illés Gergely is ezzel a hangsorral éneklő és hegedűlő Martin György gyűjtésén, így nem egy egyéni változattal van dolgunk.¹²⁹

¹²² Kiss, i.m., 67.

¹²³ Balla, i.m., 127.

¹²⁴ I.h.

¹²⁵ Balla, i.m., 132.

¹²⁶ I.h.

¹²⁷ Ebben az esetben az ötfokú hangsor gyengül, melynek következtében hathangúvá alakul, majd később felveszi a fríg zárlatot. I.h.

¹²⁸ További példák: ZTI_AP_03216f; ZTI_AP_02597i; ZTI_AP_13518c; ZTI_AP_13518m; ZTI_AP_13518n; ZTI_AP_13519j

¹²⁹ ZTI_AP_13518h

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Lakodalmas
Both Antal
Istensegíts (Tevel)
hegedű

♩ = 111

11. kottapélda: Lakodalmas dallam (*Zörög a kocsi*)¹³⁰

A fríg zárlatra való hajlamosság – a pentatóniával ellentétben – nem feltétlenül segíti a második fekvéses technika megőrzését. Az esetlegesség, miszerint egy dallam megszólalhat leszállított II. fokú zárlattal vagy anélkül is, azt eredményezheti, hogy a hegedűs biztosabb pozíciónak érzi az első fekvést, mivel ebben az esetben elég csak az első ujját mozdítania ahhoz, hogy megváltoztassa a zárlat jellegét.

A bukovinai székely tánczene a magyar népdalok és hangszeres dallamok mellett tartalmaz más etnikumtól átvett népdalokat, magyar és idegen műdalokat és hangszeres műzenét is,¹³¹ de fontos tény, hogy ettől függetlenül a magyar zenei anyaghoz tartozó népdalok száma jóval nagyobb.¹³² Emellett a muzsikások a magyarokon kívül más nemzetiségeknek is eljártak muzsikálni.¹³³ E széles repertoár – mely egymástól teljesen eltérő jellegű darabokat foglal magába – olyan ujjrendet követel, mellyel gond nélkül, kényelmesen kiszolgálható bármelyik etnikum zenei igénye.

Említésre méltó továbbá a bukovinai muzsikások közösségben elfoglalt társadalmi helyzete. Kodály Zoltán megjegyzi, hogy „a bukovinai cigányfalvakban a leghíresebb primás is maga szántja földjét”.¹³⁴ A bukovinai magyarok értékelték a jó muzsikusokat, sőt egyenrangúnak is tekintették őket magukkal, de cserébe elvárták tőlük az övékkel azonos életformát.¹³⁵ Csernik Lázár ragadványneve Zósimás Lázár volt, mely kifejezés „amolyan

¹³⁰ ZTI_AP_02597h

¹³¹ Kiss, i.m., 68.

¹³² I.m., 87.

¹³³ Tari Lujza: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. (Budapest: Balassi Kiadó, 2001.) 211.

¹³⁴ Kodály Zoltán–Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. (Budapest: Editio Musica, 2009.) 103.

¹³⁵ Tari, i.m., 211.

»vén sülü« -t jelent, s főleg azért hívták így [...], mert nem a falusiak mindennapi életét élte”.¹³⁶ Ahogy öregedett, egyre inkább a zenészséget tekintette fő foglalkozásának, melyet a környezete – paraszti származása miatt is – nem nézett jó szemmel, míg a cigányzenészek esetében a földművelés az asszimilálódás értékmérőjének számított.¹³⁷ A bukovinai cigányzenészeknél tehát másodlagos volt a zenész szakma családon belüli továbbadása, ugyanis a muzsikálás inkább számított keresetkiegészítésnek, mintsem elsődleges és egyetlen megélhetőségi lehetőségnek. Ez akár azt is eredményezhette, hogy a mesterség egyes fortélyai nem öröklődhettek át teljes pontossággal (ujjrend, vonózás), mint ahogyan azt megfigyelhetjük más vidékek cigányzenész-dinasztiáinak leszármazottjainál.

Végeredményben, az elmúlt, közel 150 éves időszakból nincs adatunk arról, hogy létezett a második fekvéses technika a bukovinai primások körében, viszont, ha korábban használatban volt is a fenti tényezők összessége nem tette lehetővé fennmaradását.

2.3.3. A moldvai hegedűsök

Habár Moldva önálló zenei dialektus és szigorúan véve nem erdélyi terület,¹³⁸ mégis indokoltnak tartom, hogy a moldvai primások hegedűjáték-technikáját közös fejezetben vizsgáljam a gyimesi csángókéval és a bukovinai székelykével, a második fekvéses játékmód tükrében. A moldvai magyarság története régebbre nyúlik vissza, mint az utóbbi két népcsoporté,¹³⁹ de a történelmi eseményeknek és a három vidék szomszédos voltának köszönhető zenei kölcsönhatások miatt célszerűnek látom egymás mellett szemlélni e területek hegedűseit.

Moldva zenei központú kutatására először 1929 és 1933 között került sor, mely Domokos Pál Péter, Veress Sándor, valamint Balla Péter nevéhez fűződik.¹⁴⁰ Ez időszak alatt a három gyűjtő 21 helységben 112 énekeséről készített hangfelvételeket.¹⁴¹ A terület kutatástörténetében a hangszeres zene vizsgálatának kezdete történt a legkésőbb.¹⁴² A moldvai primások játékát az 1950-es években kezdték el rögzíteni.

¹³⁶ I.h.

¹³⁷ I.h.

¹³⁸ Erdélyi sajátosságokkal is rendelkező, nem erdélyi terület. Pávai, i.m., 390.

¹³⁹ Pávai István: *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben.* (Budapest: Hagyományok Háza, 2005.) 187–191.

¹⁴⁰ Pávai, i.m., 164.

¹⁴¹ Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene I.* (Budapest: Editio Musica, 1956.) 137.

¹⁴² Pávai, i.m., 164.

A második fekvéses technika kutatásának szempontjából Moldva különösen fontos terület, ugyanis itt jóval nagyobb arányban maradtak meg a régies, honfoglalás előtti és középkori jegyek, mint a többi négy dialektusterületen.¹⁴³ Továbbá, befolyásoló tényező lehet, hogy az asszimilált idegen hatások is nagyobb számban vannak jelen.¹⁴⁴

A moldvai magyarokat elsősorban nyelvjárási sajátságok szerint székely és nem székely eredetű csoportokba sorolják, utóbbiak pedig két további, északi és déli alcsoportra tagolódnak.¹⁴⁵ A tánc és a tánczene szempontjából Moldva öt kistájra osztható: Szeret jobb partja, Szeret bal partja, Moldva–Szeret köze, Beszterce–Tázló vidéke és Tattros–Ojtoz vidéke.¹⁴⁶

A kistáji felosztástól eltekintve az egész dialektusra elmondható, hogy a moldvai hegedűjáték régies elemeket őriz.¹⁴⁷ A moldvai prímások kutatása során 25 hegedűs játéktechnikáját vizsgáltam meg. Közülük öt muzsikusként alkalmazza a második fekvéses technikát, ketten pedig vegyesen használják a második fekvéses technikát és a klasszikushoz hasonlót.

Általánosan elmondható, hogy a hegedűsök játékmódja igen erőteljes, dinamikus.¹⁴⁸ A muzsikusként jelentős része főleg az első fekvésben játszik, szinte kizárólag az e'' húron használnak magasabb fekvéseket. Hasonlóan más erdélyi vidékek prímásaihoz, az üres húrok használatát előnyben részesítik. A bal kéz negyedik ujját főleg az e'' húron, valamint gyakran az üres húrok alatti félhangok megszólaltatásához használják.

A második fekvéses technikával játszó hegedűsök ujjrendje nem különbözik a más vidékek hasonló játékmódú prímásaitól. Figyelemre méltó jelenség, miszerint két muzsikusként (Bogdan Toader és Nița Ion „Tărăță”) egyes ujjrendről beszélhetünk.

Bogdan Toader esetében dallamhoz kötött a két különböző ujjrend alkalmazása. A dallamok jelentős részét az általánosan ismert ujjrenddel játssza, de bizonyos dallamok esetében következetesen a második fekvést tekinti alapfekvésnek.¹⁴⁹ Ritka esetben egy

¹⁴³ Pávai, i.m., 180.

¹⁴⁴ I.h.

¹⁴⁵ Pávai, i.m., 163.

¹⁴⁶ Pávai István: „A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben.” In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. DVD-ROM.* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – FolkEurópa Kiadó, 2012.)

¹⁴⁷ Bálint Zsolt: „A moldvai magyar hangszeres népzenei dialektus, I. Bevezetés. Hangszerek és hangszeres szokások.” In: Uherkovich Ákos (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve. 37.* (Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1992.) 179–216. 193.

¹⁴⁸ Horváth Attila: *Moldvai csángó hangszeres népzene 1. 3 moldvai csángó falu tánczenéje Mandache Aurel játékának tükrében.* (Budapest: Magyar Hangszerművés Céh, 2018.) 25.

¹⁴⁹ HH_DVD_HH_MDV_0275: 3, 5, 31, 38 dallamok.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

dallamon belül is kétféle rendszert használ. Az 12. kottapéldában megfigyelhető, hogy a táncdallam A és B részeiben más-más az alapfekvés.

De doi
Bogdan Toader
Moldva
hegedű

♩ = 164

A

B

12. kottapélda: Bogdan Toader vegyes ujjrendje¹⁵⁰

Kevésbé következetes a balkezes Nița Ion „Tărăță” ujjrendje. Bogdan Toaderrel ellentétben nála nem találni olyasfajta rendszert, miszerint egy dallamot – vagy akár egy dallamon belül egy nagyobb szerkezeti egységet – egyféle ujjrenddel muzikáljon. Megfigyelhető, hogy a keze végig második fekvésben helyezkedik el, annak ellenére, hogy a visszahúzott ujjai igen sokat időznek az első fekvésben. Az általam vizsgált gyűjtésen már az egyes dallamok kezdése előtti hármashangzat-felbontás is arról árulkodik, hogy nem a szokványos második fekvéses játékmódról van szó.¹⁵¹ A dallam előtti ilyesfajta futamok nem ismeretlenek más vidékek primásai körében sem. Főként arra hivatottak, hogy a hegedűs ellenőrizze a hangszer hangolását, illetve segíthet a hangnem tudatosításában is.¹⁵²

13. kottapélda: Nița Ion ellenőrzi a hangszer hangolását

¹⁵⁰ HH_DVD_HH_MDV_0275: 13. dallam. További példák: HH_DVD_HH_MDV_0275: 3, 5, 31, 38 dallamok.

¹⁵¹ HH_DVD_HH_MDV_0072

¹⁵² E futamok lehetnek rövidek, de akár egész hosszúak is. (Lásd: a magyarpalatkai Kodoba család primásait.)

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Abban az esetben, ha a muzsikusz az általam vizsgált technika szerint járna el, a hármashangzat-felbontás hangjait 0, 1, 0, 1 ujjrenddel játszaná. A következő táncdallamban tetten érhető a muzsikusz játéktechnikájának kettőssége.

Gergelytánc
Nița Ion „Tărăță”
Moldva
hegedű

♩ = 115

14. kottapélda: Nița Ion „Tărăță” ujjrendje¹⁵³

Nița Ion is igyekszik elkerülni a negyedik ujj alkalmazását. Ez a módszer nagyban hasonlít a gyimesbükki primások megoldásához. A különbség viszont szembetűnik a második sor utolsó ütemében, illetve az utolsó két sor néhány ütemében is.¹⁵⁴ Az a' húr cisz'' és d'' hangjait második fekvésben fogja meg, függetlenül attól, hogy azelőtt éppen első fekvés szerinti ujjrenddel muzsikált, avagy sem.

Bogdan Toader és Nița Ion ujjrendje átmenetet képez az általánosan ismert ujjrend és a dolgozatban vizsgált között. Véleményem szerint e két primás játéka tekinthető annak a folyamatnak a lenyomataként, amely bemutatja, hogy miképpen váltja fel a régiesebb

¹⁵³ HH_DVD_HH_MDV_0072: 8. dallam

¹⁵⁴ Az 5. sor: 2. és 4. üteme, valamint a 6. sor: 2. és 4. üteme.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

technikát az egyre szélesebb körben alkalmazott. Bogdan Toader apja is zenész volt, s habár konkrétan nem tőle tanult zenélni, feltehetőleg játéka hathatott rá.¹⁵⁵ A zenélést nagyrészt a katonaságban sajátította el, ahol szaxofonon és trombitán is játszott az akkor országszerte divatos zenéket.¹⁵⁶ Arról nincs adatunk, hogy az apja milyen ujjrendet használt, de véleményem szerint játékmódjának kettősségét az őt érő zenei hatások alakították ki.

Ahogy említettem, Moldova nagymértékben megőrizte a korábbi korok nyomait, így nem meglepő, hogy a második fekvéses technika is fennmaradt. Ehhez rendkívül kedvező körülmény lehet, hogy repertoár tekintetében a régies dallamanyag túlsúlya igen jelentős az új stílusú népdalokkal és a népies műdalokkal szemben.¹⁵⁷ A lá vagy szó végződésű négyfokú dallamok mellett – melyek csak Moldvában és Gyimesben találhatóak meg – a pentaton dallamtípusok közül több, mint száz található meg moldvai magyarság hagyományos népzenejében.¹⁵⁸ Az új stílus csak az 1930-as évektől kezdett elterjedni, s mivel Moldova két nagy kulturális térség határán fekszik (Kárpát-medence és a Balkán), kétfelől érkeztek a különböző hatások.¹⁵⁹ Az újabb divathullámok hamar követték egymást, sőt egyidejűleg is érkeztek, így az eltérő stílusok – hasonlóan a kétféle játéktechnikához – nem szorították ki egymást hanem párhuzamosan megélnék a mai napig.

A moldvai magyarság tánczenei életét a hivatásos cigányzenészek mellett paraszzenészek is kiszolgálták.¹⁶⁰ Moldvai cigányzenészekről Gegő Elek a 19. század első feléből adott hírt.¹⁶¹ A moldvai cigányok a románsághoz asszimilálódtak, és az idegen hatások leginkább az ő közvetítésükkel kerültek be a csángók kultúrájába.¹⁶² A csángó paraszthegeđűsök, furulyások gyakran lestek el tőlük dallamokat.¹⁶³ E tanulási folyamattal együtt járhatott az első fekvésre alapozott hegedűtechnika szélesebb körű terjedése is. Azokban a falvakban, környékeken, ahol parasztmuzikusok vannak, nem a cigányzenészeket fogadják meg, ugyanis a csángó hegedűsök megbízhatóan végig tudnak

¹⁵⁵ Horváth, i.m., 23.

¹⁵⁶ Kobzos Kiss Tamás: *Hegedű és koboz*. (Budapest: Óbudai Népzenei Iskola, 1997.) 22.

¹⁵⁷ Pávai, *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben*. i.m., 166.

¹⁵⁸ I.m., 167.

¹⁵⁹ Sándor Ildikó: „A hangszerkészlet és a táncélet változása Klézsén.” *Ethnographia* 106/2 (1995. március): 927–936. 927.

¹⁶⁰ Bálint, *A moldvai magyar hangszeres népzenei dialektus, I. Bevezetés. Hangszerek és hangszeres szokások*, i.m., 193.

¹⁶¹ Gegő Elek: *A' moldvai magyar telepekről*. (Buda, 1838.) <https://mek.oszk.hu/06800/06894/06894.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 07.)

¹⁶² Lipták Dániel: „Egy moldvai csángó hegedűs dallamkincse – I.” *Folkmagazin*. XXI/1 (2014. január): 40–43. 42.

¹⁶³ I.h.

muzsikálni egy lakodalmat, nem részegednek le hamar.¹⁶⁴ Feltételezhetjük, hogy ezeken a helyeken kevésbé érvényesült a cigányok által közvetített játéktechnika.

A repertoárt és játékmódot befolyásoló tényezők közül nem szabad kifelejteni a román, színpadi körülmények közé adaptált népzene és írott, népies műzenét egyaránt tartalmazó kulturális tömegcikket, a *muzica populară*-t. A műfaj egyik legismertebb előadója a bákói származású hegedűs Ion Drăgoi (1928–1988), aki jelentős hatást gyakorolt a vidék muzikusaira, akik előszeretettel tanulták meg az ő, illetve a hasonló zenészek repertoárjában szereplő dallamokat.¹⁶⁵ E darabok előadása virtuóz szólistákat igényel, második fekvéses technikával igen nehéz, csaknem lehetetlen eljátszani őket. Terjedésükben a rádió, majd később a televízió is becsületesen kivette a részét, s a média által közvetített zenei műsorok jelentősen befolyásolták a hallgatóság zenei ízlését.¹⁶⁶

A Kárpát-medence és a Balkán határán, a számos erőteljes, újabb kulturális hatás ellenére mégis fenn tudott maradni egy régiesebb hegedű-játéktechnika. Emellett talán pont az új divathullámok szinte egyidőben történő érkezésének köszönhető, hogy egyes primások hegedűjátékán megfigyelhetjük a régies ujjrend átalakulásának folyamatát.

2.4. A régies hegedűjáték Székelyföldön és a vármegyei magyarság területein

2.4.1. Székelyföldi primások

A székelyföldi hegedűsök játékmódját vizsgálva – néhány nyom kivételével – nemigen találni olyan primást, aki a második fekvést használná alapfekvésként. Talán nem is meglepő, hiszen a székelység körében a polgárosultság mértéke igen jelentős, s ennek köszönhetően a viszonylag egységes székely népzene túl egységes hegedűjáték is megfigyelhető.

A túlnépesedés miatt a 19–20. század fordulóján a székely fiatalok Budapesten, valamint más erdélyi és Erdély területén kívül eső nagyvárosokban vállaltak munkát, ahonnan igen sok városi népies műdalt és idegen eredetű dallamot vittek haza magukkal.¹⁶⁷ Részben ennek is köszönhető, hogy Erdélyen belül a Székelyföldön vert gyökeret a

¹⁶⁴ Bálint, *A moldvai magyar hangszeres népzenei dialektus, I. Bevezetés. Hangszerek és hangszeres szokások*, i.h.

¹⁶⁵ I.h.

¹⁶⁶ Sándor, i.m., 928.

¹⁶⁷ Pávai István: „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása.” In: Pávai István – Sófalvi Emese (szerk.): *Énlaka-konferenciák V. Székely népzene és néptánc*. (Budapest: Hagyományok Háza, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Énlaka: Pro Énlaka Alapítvány, 2018.) 15–46. 17.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

legtöbb új stílusú népdal.¹⁶⁸ Ez a folyamat együtt járt a régies dallamanyag részleges, illetve némely helyen a teljes elhagyásával.¹⁶⁹ E körülmény egyáltalán nem kedvezett a második fekvéses játéktechnika fennmaradásának, így ha valamikor létezett is a székely muzsikások körében, eltűnése valószínűleg már a 19. század derekán megtörténhetett.

A fenti megállapítás ellenére érdemesnek látom Székelyföld kistájainak hegedűs szempontú áttekintését, ugyanis a különböző vidékeken más-más mértékben maradt meg a hagyományos dallam- és táncanyag, az újabb divatokat képviselő elemek pedig eltérő módon formálódtak, olvadtak össze a helyi zenei és táncos ízlésvilággal.¹⁷⁰

Csíkszék – mely három hegyi medencét (Gyergyói-, a Csíki- és a Kászoni-medence) ölel fel – hagyományos zenei életének egyik meghatározó, régies eleme az ütőgardon, ami eredetileg a hegedűvel vagy furulyával játszott párban. A hangszert eredetileg egy fából vájták ki, de később, újítás gyanánt megjelent a kávas gardon, melynek formája a csellóét utánozta.¹⁷¹ A polgárosuló falusi réteg újabb igényeinek köszönhetően a hegedű–gardon hangszerkettős egyéb hangszerekkel (kontra, cimbalom, bőgő) egészült ki a városi cigányzenekarok mintájára.¹⁷² Később a bőgő egyre inkább átvette a gardon szerepét, s a bőgős (a gyors csárdásban) egy előre előkészített ütővel az üres húrokat ütötte, ezzel imitálva a gardon hangzását.¹⁷³

A Gyergyói-medence falusi cigányprímásai igen virtuóz és kiművelt játékstílussal rendelkeztek. Bartók Béla számára az 1907-es gyergyói gyűjtése volt az első, mely során először jegyzett le (vagy vett fonográfra) hegedűs cigányzenésztől magyar hangszeres dallamot.¹⁷⁴ Bartók után Kodály Zoltán látogatta meg a vidéket, 1910 tavaszán (március 27-től április 4-ig).¹⁷⁵ Gyűjtése során gyergyóremetei, ditrói, gyergyóalfalui cigányzenészekkel találkozott.¹⁷⁶ Egyik cigányzenész adatközlője úgy nyilatkozott, hogy az öreg székelyeknek a legnehezebb muzsikálni, ugyanis a fiatal cigány már nem is igen tud úgy, ahogyan ők kívánák.¹⁷⁷ Molnár Antal 1911-ben készült gyűjtésein több olyan

¹⁶⁸ I.h.; Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa I.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013.) 41.; Almási István: „Időbeli és táji eltérések az új stílusú népdalok erdélyi térhódítása során.” *Erdélyi Múzeum* LXIV/3–4 (2002. július): 152–155. 155.

¹⁶⁹ Pávai, *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása*, i.h.

¹⁷⁰ I.h.

¹⁷¹ I.m., 18.

¹⁷² I.h.

¹⁷³ Szalay Zoltán: *Felcsíki hangszeres tánczene. A csíkszentdomokosi zenekar I.* (Csíkszereda: Alutus Kiadó, 1996.) 8.

¹⁷⁴ Tari Lujza: *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése.* (Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011.) 73.; BR_12917

¹⁷⁵ Tari: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, i.m., 46.

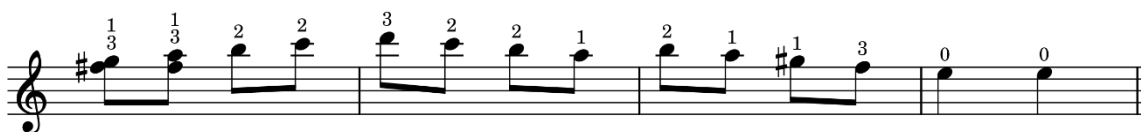
¹⁷⁶ I.m., 50–56.

¹⁷⁷ Kodály – Vargyas, i.m., 81.

megnevezés is található egyes dallamok esetében, melyek igen jól mutatják a városi cigányzene igen intenzív hatását.¹⁷⁸ A hegedű–gardon páros cimbalommal egészült ki Gyergyóban. A gyergyói cimbalmosok jelentős része a városi cimbalom-játékmódtól eltérően dallamjászó prímcimbalmos volt, így feltételezhető, hogy a cimbalom (kiscimbalom) jelenléte már a városi cigányzenekarok előtt is jellemző volt.¹⁷⁹ Idővel a hivatásos falusi cigányzenészek zeneszolgáltatási feladatait fokozatosan átvették a székelyek alkalmi keresetkiegészítés gyanánt.

A Gyergyótól délre található Csíki-medence felső részmedencéje Felcsík néven ismert, népzenei szempontból – a hagyományörzés magas fokának köszönhetően – egész Csík legjobban kutatott területe.¹⁸⁰ A hagyományhoz való nagyobb ragaszkodást az is mutatja, hogy Csíkszéken belül ezen a vidéken maradt fenn legtovább a hegedű–ütőgardon hangszerkettős.¹⁸¹ Felcsík talán legismertebb cigányzenésze Sinka Sándor, kinek apja (Demeter Demeter) is primás volt.¹⁸² Sinka – saját bevallása szerint – első sorban magától tanult. Apósával, Duduj „Malacos” Lajossal rendszeresen muzsikált kontrásként, akitől elleste a primásmesterséget.¹⁸³ Duduj Lajos kottaismerő, tanult zenész volt, a megyeközpontba, Csíkszeredába járt hegedűórákra, gyermekeit is tanította muzsikálni, kottát olvasni.¹⁸⁴

Az igen erőteljes városi hatások ellenére Sinka Sándor játéka hasonlóságot mutat a második fekvéses technikájú primásokéval. Habár Sinka nem a második fekvést tekinti alapfekvésnek, mégis számos dallamban felfedezhető a negyedik ujj használatának kerülése.¹⁸⁵

15. kottapélda: Kezes részlet – Sinka Sándor ujjrendje¹⁸⁶

¹⁷⁸ Ilyen megnevezés a gyergyócsomafalvi ifj. Kalányos Gyurka által előadott *Cigány hegedű-etűd* (BR_12804) vagy a gyergyóalfalui Páka András által muzsikált *Verbunkos* (BR_12792). Hasonló virtuóztatás figyelhető meg Szabadi Mihály 1966-os gyűjtésén, Cserkesz Béla előadásában. (ZTI_Mg_01243)

¹⁷⁹ Pávai, *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása*, i.m., 19.

¹⁸⁰ I.m., 20.

¹⁸¹ I.h.

¹⁸² Szalay, i.m., 8.

¹⁸³ I.h.

¹⁸⁴ I.m., 9.

¹⁸⁵ I.m., 16.

¹⁸⁶ AnMi_VHS_015_3; A dallamot Sinka Sándor féloláhosként is muzsikálta. Szalay, i.m., 48.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

16. kottapélda: Gyakran használt zárómotívum – Sinka Sándor ujjrendje¹⁸⁷17. kottapélda: Verbunk (*Magyarországi*) részletek – Sinka Sándor ujjrendje¹⁸⁸

Nem valószínű, hogy Sinka az apósától látta volna ezt a fajta ujjrendet, hiszen Duduj Lajos „iskolázott” hegedűs volt, aki fiát, Duduj Ádámot is hegedűiskolából tanította.¹⁸⁹ A negyedik ujj kerülésének módszere feltehetőleg még korábban alakult ki nála. Magabiztos hangszerkezelése viszont arról árulkodik, hogy mindig is az első fekvést tekintette alapfekvésnek. Egyedi megoldásának kényelmi okai lehettek.

A polgárosultság Felcsíknál jóval nagyobb mértéket öltött Középcsíkbán és Alcsíkbán egyaránt. A Középcsíkbán elhelyezkedő megyeközpontban (Csíkszereda) már a 19. század óta működnek városi cigányzenekarok. Dincsér Oszkár kutatásai szerint e két kistájon szívesen foglalkoztatták a hagyományostól eltérő hangszerelésű cigánybandákat.¹⁹⁰

Igen jó neve van a taplocai Ádám János és Tódi János bandájának, s ismerik a szépvízi bandát még a fürdőhelyeken is, valamint a tusnádi Beteg Laci bandáját (valamennyit a közismert cigánybanda összeállításban), s eléggé ismert Rádúj Mihály együttese is (prímás, kontrás, bőgős) Pálfalván. Ezek az együttesek azonban nem használnak ütőgardont s a közlések alapján nem sikerült valószínűsíteni, hogy régebben használtak volna. Ez utóbb említett cigánybandák fiatalabb együttesnek látszanak s a hagyományos régibb paraszti dallamanyagot alig ismerik.¹⁹¹

¹⁸⁷ AnMi_VHS_015_3

¹⁸⁸ AnMi_VHS_015_3

¹⁸⁹ Szalay, i.m., 9.

¹⁹⁰ Dincsér, i.m., 8.

¹⁹¹ I.h.

Kászomból igen kevés hegedűs adat maradt fenn. A polgári kultúra a 20. század elején érte el jobban a vidék falvait.¹⁹² Kodály Zoltán 1912-ben készült gyűjtésein három primás játékát hallhatjuk, az egyikőjük az 50-es éveiben járó, kászonfeltízi Laji János.¹⁹³ Kászonújfaluból egy idősebb és egy fiatal cigányzenész játéka maradt ránk,¹⁹⁴ egy lassú csárdás és a kecskéit kereső pásztor zenés története.¹⁹⁵ Kodály megjegyzi, hogy meglepő, hogy nincs igénye a helyi közösségnek olyan cigányzenészre, aki csak a muzsikálással foglalkozik.¹⁹⁶

Még 1912-ben tanúja voltam, mikor egy jómódú székely gazda felfogadta lakodalmára a cigányt [Laji Jánost], a tízezernyi lakosságú Kászonfeltíz egyetlen zenészét. Étélért-italért, „kendők”-ért és öt forintért huszonnégy óráig volt köteles muzsikálni az egy szál hegedűs. Ebből persze meg nem élhetett. Fő foglalkozása a kovácsmesterség volt, akkor is az üllő mellől szólították el.¹⁹⁷

Jagamas János felvételein (1955) hegedű, cimbalom, dob összeállítású banda muzsikál. Utóbbi a gardont helyettesítette, melyre addigra már csak az idősebbek emlékeztek.¹⁹⁸ A lassú csárdások dallamai között fennmaradt jajnóták némelyikét a *Báróé* néven nevezték.¹⁹⁹

Kevéssé kutatott az Erdély délkeleti szegletében elterülő Háromszék. A népzene- és néptáncutatók elkerülték a vidéket annak magas polgárosultsága miatt.²⁰⁰ Felső-Háromszék hegedűsei között régen ismert volt a díszített játékmód, amit a primások a városi cigányzene hatására fokozatosan elhagytak.²⁰¹ Alsó-Háromszék hangszeres zenéje még kevésbé ismert. Az örkői Ötvös József hegedűjátékán kívül más primás játékát egyelőre nem ismerjük.

Háromszék és Udvarhelyszék átmeneti vidékén találjuk Erdővidéket, mely jobban feltárt és gazdagabb hagyománnyal rendelkező terület Alsó- és Felső-Háromszéknél.²⁰² Két fő zenészközpontja volt: Vargyas és Barót. A korai polgárosodási folyamat ezen a

¹⁹² Tari, i.m., 125.

¹⁹³ KF_264c

¹⁹⁴ Kodály Zoltán feljegyzéseiben cigány és fiatal cigány szerepel. Valószínű, hogy a két jelölésmód két adatközlőt takar. Tari, i.m., 127.

¹⁹⁵ KF_269a; KF_270bc

¹⁹⁶ Kodály-Vargyas, i.m., 82.

¹⁹⁷ I.h.

¹⁹⁸ Pávai, i.m., 24.

¹⁹⁹ Báró egykori kászoni cigányzenész volt. I.h.

²⁰⁰ I.h.

²⁰¹ I.m., 26.

²⁰² I.m., 27.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

kistájon is nagyban meghatározta a helyi muzsikások repertoárját.²⁰³ A szászok közelségével is magyarázható, hogy igen sok polgári társastánc ismert a környéken.²⁰⁴ Az általános zenekari összetétel: hegedű (lehet kettő és három is), klarinétos, kontrás (akár kettő is) és bőgős.²⁰⁵ A hangszeres együttes olykor kiegészülhetett cimbalmassal és flígeressel (3 billentyűs kürt) is.²⁰⁶ A vidék a háromhúros kontra legkeletibb előfordulási területe.²⁰⁷

A Hargita-hegységtől nyugatra eső Udvarhelyszék központja Székelyudvarhely, másik jelentős városa pedig Székelykeresztúr. A két város nagy mértékben befolyásolta a környékein elhelyezkedő kisebb tájak településeinek zenei életét. A városokban igen nagy számban voltak jelen a cigányzenészek, akik hatással voltak a környék zenei ízlésének változásában. Már a 19. század közepéről van adat székelyudvarhelyi jelenlétükre.²⁰⁸

Homoród mente kiesik a városok vonzáskörzetéből.²⁰⁹ A hagyományos táncok (lassú csárdás, sebős csárdás, marosszéki) mellett több polgári eredetű népies műtáncot is járnak, melyeket helyenként a törzstáncoktól elválasztva külön táncrendnek fűznek össze (Homoródremitén: bágyi dobbantós, egyakettő, mazsúr, sebős polka).²¹⁰ A szászok hatása Erdővidékhez hasonlóan ezen a kistájon is megfigyelhető.

Udvarhely vidékét Székelyudvarhely két részre tagolja: Alsó- és Felső-Udvarhely vidékére. Előbbi zenészközpontjai Bögöz, Ócfalva és Felsőboldogfalva volt, utóbbi pedig Zetelakán rendelkezett több cigányzenész-dinasztiával.²¹¹ Udvarhely vidékének harmadik mikrotája a Felső-Nyikó mente, ahol szokás volt a tehetősebb emberek lakodalmára városi cigányzenészeket fogadni.²¹²

Keresztúr vidékének Nagy-Küküllő völgyének nevezett mikrotájan Újszékelyen és Betfalván voltak zenészek, valamint a székelykeresztúri városi cigányzenészek is jártak a környező falvakba muzsikálni. Az Alsó-Nyikó mentén Medeséren és Rugonfalván éltek híres zenészdinasztiák, a Gagy mentén pedig Gagy községben.²¹³ Az itt előforduló

²⁰³ Szalay Zoltán: „Erdővidék tánczenéje.” In: Jánosi József: *Erdővidéki táncélet*. (Sepsiszentgyörgy: Kovászna Megyei Művelődési Központ, Budapest: Hagyományok Háza, 2008.) 41–56. 42.

²⁰⁴ Pávai, i.m., 28.

²⁰⁵ Szalay, i.m., 42.

²⁰⁶ I.h.

²⁰⁷ Pávai, i.m., 27.

²⁰⁸ I.m., 28.

²⁰⁹ I.h.

²¹⁰ I.m., 29.

²¹¹ I.m., 31.

²¹² I.h.

²¹³ I.h.

jajnótákat a zenészek Kézso-nótáknak nevezik.²¹⁴ Kézso – akárcsak Kászonban Báró – az előző század muzsikusa lehetett, aki az 1840-es évek táján feltehetőleg igen híres volt Udvarhelyszéken.²¹⁵ A kőrispataki Kristóf Vencel repertoárjában is előfordul a *Kézso nótája* megnevezés. Mikor Lajtha KézSORól érdeklődött, a muzsikus így felelt:

Csak hírből hallottam Kézso-t, nem tudom, hol muzsikált. Határozottan cigány volt, híres prímás, – de rég volt, az én üdöm előtt. Amikor én még kezdő fiatal zenész voltam, az akkori öregek még emlegették. [...] A régiek mondták, olyan prímás egész Udvarhelyben nincs, mint amilyen ő volt. Végig mozsikálta a lakodalmakat; aki székely tehette, őt hívta.²¹⁶

Az a jelenség, miszerint a régies dallamanyagot képviselő jajnótákat régebbi korok prímásairól nevezik el arra utal, hogy a 19. század muzsikusaik repertoárja gazdagon tartalmazott régi zenei anyagot, feltehetően a játékmódjuk is jóval díszítettebb volt.

Küsmöd mentéről a legismertebb muzsikusok a kőrispatakiak. Kristóf Vencelről és zenekaráról Lajtha László 1943-ban készített fonográffelvételeket.²¹⁷ Kristóf Vencel – hasonlóan a bukovinai vagy a kászoni példához – azokhoz a muzsikás cigányokhoz tartozott, akiknek életmódja hasonlított a falusi székelységéhez. Ősztől tavaszig a zenélésből élt, nyáron pedig mezőgazdasági munkákat vállalt.²¹⁸ Lajtha megjegyzi monográfiájában, hogy a 20. század közepén a fiatalabb generáció már csak az újabb csárdásokat kéri, viszont az öregek elvárják a zenésztől, hogy a régebbi dallamokat az igényeik (díszítés, tempó stb.) szerint szolgáltassa meg.²¹⁹

Keresztúr vidékének ötödik mikrotája a Kis-Partium. Zenészcsaládok Nagysolymosban és Székelyszenterzsébeten éltek, akik kiszolgálták a szomszédos nem székely, magyarlakta települések lakóinak zenei igényeit is.²²⁰

Udvarhelyszék és Marosszék átmeneti vidékeként tartjuk számon Sóvidéket. A vidék hagyományos hangszeregyüttese a hegedű–cimbalom–bőgő volt, melyben mind a

²¹⁴ Az Alsó-Nyikó mentéről is vannak erre adatok. I.h.

²¹⁵ Lajtha László: *Kőrispataki gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. III.*] Budapest: Editio Musica, 1955.) 10.

²¹⁶ I.h.

²¹⁷ I.m., 11.

²¹⁸ I.m., 4.

²¹⁹ I.m., 9.

²²⁰ Pávai, i.m., 31.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

három hangszer a dallamot játszotta.²²¹ A cimbalom és a bőgő játékában csak nagyon ritkán lehet felfedezni a városi hatású funkciós kíséretmód elemeit.²²² E régies hangzásvilág mellett itt sem hagyhatjuk figyelmen kívül a polgári hatásokat és a városi cigányzenészek jelenlétét. Parajdon a sóbánya jelenléte, Korond vásári joga, a különböző gyárak telepítése (19. század, 20. század első évtizedei) és nem utolsósorban a fürdőhelyek létesítése kedvezett az újabb divatok megjelenésének.²²³ Az iparos réteg, a nagy számú értelmiség és az „úri” fürdővendégek zenei igényeit városi cigányzenekarok szolgálták ki.²²⁴ A 20. század elején működő cigányzenekarok közül némelyikét a falusiak is megfogadták.²²⁵ Egyes cigányzenészek tudatosan megtanulták a városi és a falusi zenét is, hogy minden igényt ki tudjanak elégíteni.²²⁶ Ilyen muzsikus volt a Kibédi születésű, szovátai Mátyus Vilmos is, aki a Muszka zenészdinasztia muzsikusaitól tanult gyermekkorában.²²⁷ A városi dallamrepertoár terjesztésében később a rádió is szerepet játszott (Marosvásárhelyi Rádió és a budapesti Kossuth Rádió).

A sóvidéki hagyományos zenei élet egyik leghíresebb primása az 1925-ös születésű Paradica Mihály „Nyicu” volt. Játéka őrizte a régiesebb, díszített előadásmódot.²²⁸ Hegedűjén a káva középhajlatára mindkét oldalon lyukat fűrt, hogy a hegedűje jobban szóljon.²²⁹ Ujjrendje nem második fekvéses.

²²¹ Pávai István: *A Sóvidék népzeneje*. (Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016.) 62.

²²² I.h.

²²³ I.m., 72.

²²⁴ I.m., 73.

²²⁵ Falusiak által is megfogadott parajdi cigányzenekarok: Stefán János zenekara (1930-as évek), Mátyás Ferenc zenekara (1940-es évek). I.m., 75. Hasonló parajdi szalonzenekar volt az erdőszentgyörgyi származású Lampo József is. I.m., 76.

²²⁶ I.m., 77.

²²⁷ A zenészek apjától Seprődi János is gyűjtött 1908-ban, Kibéden. I.h.

²²⁸ I.m., 65.

²²⁹ I.h.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Lassú csárdás
Paradica Mihály „Nyicu”
Sóvidék
hegedű

♩ = 175

18. kottapélda: Lassú csárdás Paradica Mihály ujjrendjével²³⁰

Paradica Mihály fia, Paradica Imre „Nyicu” az apjától tanult muzsikálni. Ujjrendje viszont jócskán eltér az övétől. A következő kottapéldában az előző lassú csárdást láthatjuk Imre ujjrendjével.

Lassú csárdás
Paradica Imre „Nyicu”
Sóvidék
hegedű

♩ = 185

19. kottapélda: Lassú csárdás Paradica Imre ujjrendjével²³¹

²³⁰ Adatolatlan videofelvétel, muzsikál a sóvidéki zenekar 1980-ban, Paradica Mihály „Nyicu” vezetésével. <https://www.youtube.com/watch?v=3W12r8x5kPA> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 13.)

Imre az ujjrendjét nem az apjától tanulta. Fiatal korában járt vele muzsikálni másodprímásként, ám mikor a falu zenei igényeit már nem a hagyományos muzsika jelentette, más megélhetési forrást kellett keresnie.²³² Valószínű, hogy ez az oka annak, hogy másképp zenél, mint az apja. Pávai István 2001-ben készült videofelvételén – melyen Paradica Mihály zenekarának leszármazottai muzsikálnak – feltűnik, hogy gyakorlás hiányában a hegedűjátéka igencsak megkopott.²³³ A falusi zenészek egyébként sem szoktak otthon gyakorolni, a gyakorlatot, rutint a táncalkalmak, mulatságok során szerzik meg.²³⁴ A 2001-es felvételen kiderül, hogy a régies dallamrepertoár nagyobb részét ismeri a fiatalabb zenészgeneráció, és még olyan dallamot is játszottak, amit az idősebbektől addig még nem sikerült felgyűjteni.²³⁵ Ez azt bizonyítja, hogy Paradica Imre zenei memóriáját kisebb módon érintette a több éves kihagyás, mint az ujj-memóriáját. Feltehetőleg, amikor ismét kézbe vette a hangszerét, a második fekvést érezte kényelmesnek, és az alapján kezdte játszani az zenei emlékezetében élő dallamokat.²³⁶

Székelyföld északnyugati részén található Marosszék. Területén fekszik a 19. század óta folyamatosan fejlődésben és növekedésben lévő város, Marosvásárhely, melynek a kultúra szempontjából egyszerre figyelhető meg tagoló és egyesítő, de egységesítő hatása is.²³⁷ Marosszék négy nagyobb részre osztható: Felső-Kis-Küküllő mente, Nyárád mente, Marostere, Marosszéki Mezőség. Régies ujjrendre utaló nyomokat ezeken a vidékeken sem fedezhetünk fel, s a városi cigányzene itt is érezteti hatását.

A Felső-Kis-Küküllő mentén első sorban Kibéden, Erdőszentgyörgyön, és Gyulakután voltak zenészek.²³⁸ Seprődi János 1908-ban gyűjtött szülőfalujában, Kibéden. A korábban már említett Muszka család tagjáról, az akkor 33 éves Muszka Károlyról egy helyi falusi ember úgy nyilatkozott, hogy „ő már nem muzsikás, hanem zenész”.²³⁹ A prímás – aki néhanapján Parajdra is felkerült az uraknak bált muzsikálni – is így kiáltotta

²³¹ HH_DVD_HH_DVC_0004b, 10. dallam

²³² I.h.

²³³ I.m., 68.; HH_DVD_HH_DVC_0004b

²³⁴ Dincsér, i.m., 38.

²³⁵ Pávai, i.m., 68.

²³⁶ Olykor jómagam is tapasztaltam a jelenséget, miszerint eszembe jutott egy általam évek óta nem játszott, de korábban tanult dallam, s amíg nem ugrott be az ujjrendje, hiába ismertem a dallamot, hirtelen vagy nem tudtam eljátszani, vagy egy rögtönzött ujjrendet használtam.

²³⁷ Pávai, *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása*, i.m., 34.

²³⁸ I.m., 36.

²³⁹ Seprődi János: „A székely táncokról.” In: Benkő András (szerk.): Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1974.) 143–155. 147.

bele a nevét a fonográfba, s Seprődi 20. század eleji megfogalmazása szerint ő már a „modern falusi cigány” megtestesítője.²⁴⁰

Hasonló helyzet áll fenn a Nyárád mentén is. Bartók Béla Nyárád menti gyűjtésén (1914) a 22 éves Muszka László hegedűjátékával találkozott Nyárádremetén, melyről Ziegler Mártának írt levelében is beszámol:

Mindjárt hogy a kezdet is biztató legyen – a cigány is vonakodott játszani, hogy ő nem tud, hogy ő így, hogy ő amugy. Aztán játszott – csupa köpedelmet: „sima sebes” avagy „forgató”nak nevezett rondaságokat. Kínomban ezt is felvettem.²⁴¹

Ugyan Bartók leveléből úgy tűnik, mintha a dallamokat kritizálná, mégis valószínű, hogy inkább az előadásmóddal volt problémája. A felvételeket meghallgatva megfigyelhetjük, hogy a fiatal cigányzenész ritmikailag pontatlanul, már-már modorosan, városiasabban muzsikál.²⁴² A Felső-Kis-Küküllő mentéhez hasonlóan a hagyományos zenekar összetétele: hegedű, cimbalom, bőgő.²⁴³

Marostere kevésbé kutatott terület, Marosvásárhely közvetlen vonzáskörzete.²⁴⁴ A nagyvárosi közelség miatt a régies ujjrend nem valószínűsíthető. Ezt támasztja alá az iklandi primás, Kurcsi Sándor játéka is.²⁴⁵

A Marosszéki Mezőség (más néven Székely-Mezőség) jelentősebb zenészközpontjai: Mezőbánd, Mezőkölpény, Mezősámsond és Galambod. A hegedűsök fekvéshasználata nem tér el a többi székelyföldi muzsikustól, de a díszítéseken és a hangszínen már hallani lehet a nem székely területek hatásait is.

Székelyföld hegedűs (azon belül is ujjrend) szempontú, részletesebb áttekintése alátámasztja azt a feltevést, miszerint a régies, második fekvéses játékmód megmaradását nagyban befolyásolja a különböző újabb divatok áramlása és a régebbi dallamok megmaradásának mértéke.

²⁴⁰ I.h.

²⁴¹ Ifj. Bartók Béla (szerk.): Bartók Béla családi levelei. (Budapest: Zeneműkiadó, 1981.) 229.

²⁴² MH_3701a; MH_3701b; MH_3702a; MH_3702b; Tari: *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*, i.m., 221–233.

²⁴³ Pávai, *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása*, i.m., 36–37.

²⁴⁴ I.m., 37.

²⁴⁵ PI_DAT_047a_00-00-48; PI_DAT_046b_00-02-52; PI_DAT_047b_00-30-17

2.4.2. A régies hegedűjáték a vármegyei magyarság területein

Erdély nem székely, magyar lakosságát vármegyei magyarság néven nevezzük.²⁴⁶ E terület Erdély középső és nyugati részén terül el. Hagyományos kultúrája nem mutat akkora egységességet, mint Székelyföldé. Az egyes kistájak zenéi és táncai jelentősen eltérnek egymástól. Az eltérő jellegek kialakulásában a földrajzi adottságok mellett a közlekedési viszonyok, az elszigeteltség mértéke, az etnikai összetétel és a társadalmi-származásbeli különbségek is szerepet játszottak.²⁴⁷ Ebből adódik, hogy a hagyományos, falusi hegedűjátékban is tapasztalható az egyes vidékek hangszeres zenéjének eltérő jellege, hangzásvilága. A kevésbé egységes hegedűjáték-technika abban is megmutatkozik, hogy egyes vidékek prímásai a második fekvéses játékmódot használják.

Székelyföld szomszédságában helyezkedik el Felső-Maros mente. Egyes Nyárád menti falvakba, melyek közel estek a Felső-Maros mentéhez, gyakran hívtak Maros menti zenészeket is.²⁴⁸ Ennek köszönhetően érkezett – jövevénytáncként – a Felső-Nyárád mentére a sebes forduló nevű Felső-Maros menti páros tánc, melyet a székelyek vármegyés, vármegyei gyorsforgató néven használtak.²⁴⁹ A vidéken több etnikum is élt egymás mellett a második világháborúig: magyarok, románok, cigányok, szászok és zsidók.²⁵⁰ A Maros menti vonós bandák rendszerint cimbalommal egészültek ki.

A Maros mentén készült legkorábbi hegedűs gyűjtés Bartók Béla nevéhez fűződik, aki 1914-ben készített hangfelvételeket. Ion Popovici (Felsőrépa), Toma Tofolean (Felsőoroszi) és az idecspataki román zenészek (Iuon Lup és Ila Cacula) által muzsikált táncdallamok közül többet fel is dolgozott műveiben.²⁵¹ Utóbbi két zenész előadásmódjáról az első lejegyzéseken megjegyzi, hogy nagyon cigányosan, cigánykodva muzsikálnak.²⁵²

²⁴⁶ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁴⁷ I.m.

²⁴⁸ Pávai, *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása*, i.m., 37.

²⁴⁹ I.h.

²⁵⁰ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁵¹ Lampert-jegyzék: L 126, L 222, L 227, L 230, L 297. Lásd: Lampert Vera: *Népzene Bartók műveiben*. (Budapest: Helikon Kiadó, 2005.); Kerékfy Márton – Biró Viola (szerk.): *Népzene Bartók műveiben*. (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2020.) <http://bartok-nepzene.zti.hu/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.05.10.); Biró Viola: *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*. PhD disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2018. (Kézirat). 26.

²⁵² Biró, *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*, i.m., 26.

A hagyomány régiesebb rétegét őrző Északi Felső-Maros mente híresebb zenekarai Magyarón és Marosvécsen működtek.²⁵³ Magabiztos játékok során könnyed módon váltogatnak a különböző fekvések között. E megfigyelés a Felső-Maros mente déli részén élő primásokra is igaz.²⁵⁴

A Szászrégen által kettéosztott északi és déli területeken kívül még két kistáj, a Görgény völgye és a Luc mente kapcsolódik a Felső-Maros mentéhez. Előbbi javarészt román lakosságú.²⁵⁵ A görgényoroszfalusi Lucaciu Adalbert „Pilu” és a görgényorsovai Talpa Ioan játéka sem második fekvéses.²⁵⁶ Luc mente legismertebb primása Horváth Elek „Gömbö”, kinek játékát Vavrincez András elemezte részletesen.²⁵⁷ Horváth Elek az édesapjától tanult muzsikálni,²⁵⁸ alapfekvésként az elsőt használja. Nagypja (Horváth Elek „Vén Elek”, „Bákró”, sz. 1883), aki szintén primás volt, a grófoknak (gróf Zichy Vladimír) is muzsikált Vajdaszentiványban.²⁵⁹ Vajdaszentiványon kívül Dextrászéplakon, és Tancson is működtek zenekarok.²⁶⁰

Szászrégentől északnyugatra, 22 kilométer távolságra található Vajola.²⁶¹ Különlegessége abban rejlik, hogy a település a Luc mentén található, de a helyi zenészek a Felső-Maros menti falvak mellett a Sajó mellékére is jártak muzsikálni, tehát két vidék zenei repertoárját is ismerték, és mindegyik környékbeli etnikum zenei igényét ki tudták szolgálni.²⁶² Míg a szintén Luc menti Vajdaszentivány megőrizte a kíséretmód régiesebb formáját, miszerint a kontrás dúr-mixtúrás kíséretet alkalmaz,²⁶³ a vajolaiak és a Sajó melléki cigánybandák harmonizálása leginkább funkciós.²⁶⁴ A cimbalomjáték esetében is megfigyelhető az újabb divat hatása, miszerint – a Maros menti dallamjátszó princimbalmozással ellentétben – a cimbalmos a dallam helyett már a harmóniát támasztja alá.²⁶⁵

²⁵³ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁵⁴ Szászrégentől Marossárpatakig tartó folyószakasz. Zenészközpontok: Magyarpéterlaka, Marosjára, Marossárpatak. I.m. Igen kifinomult és egyben falusi előadásmód jellemzi a táncházmozgalomban is nagy népszerűségnek örvendő, magyarpéterlakai Csizsár Aladár hegedűjátékát. HH_DVD_RoJu_VHS_011

²⁵⁵ I.m.

²⁵⁶ HH_DVD_UOE_HI8_017; ZTI_Mg_02017

²⁵⁷ Vavrincez András: „Egy Felső-Maros menti primás – Horváth Elek.” In: In: Virág völgyi Márta – Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. (Budapest: Planétás Kiadó, 2000.) 302–350.

²⁵⁸ I.m., 310.

²⁵⁹ I.m., 303–304.

²⁶⁰ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁶¹ Árendás Péter: „A vajolai zenekar.” In: Árendás Péter (szerk.): *A vajolai zenekar. Authentic Village Music from Transylvania*. (Budapest: Hagymányok Háza, 2017.) 2–12. 2.

²⁶² Magyarok, románok, cigányok, szászok. I.m., 6–7.

²⁶³ Árendás Péter – Kozma Gyula: *Vajdaszentiványi népzene I. Brácsa – bőgő melléklet*. (Budapest: Hagymányok Háza, 2002.) 3.

²⁶⁴ Árendás, *A vajolai zenekar*, i.m., 10.

²⁶⁵ I.h.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

A Felső-Maros menti és a Sajó melléki prímások hegedűjátéka kifinomult és letisztult, ám igen dinamikus, tánckísérő játékmód. Előadásmódjuk mentes a városi cigányzenekarok modorosságától, de kétségtelenül tetten érhetőek az új hullámok nyomai. E két kistáj valamennyi falusi cigányzenészének az első fekvés az alapfekvés.

Aranyos-vidék hangszeres népzeneje egyelőre ismeretlen a revival mozgalom népzeneészei között. A terület központi kistája Aranyosszék, mely egykor (a 13. század végétől) a székely székek egyike volt, de később már nem állt közvetlen kulturális kapcsolatban Székelyfölddel, és részben elrománosodott.²⁶⁶ Táncai és tánczeneje szorosabb kapcsolatban állnak a környező nem székely területekkel.²⁶⁷ A vidéken már a 19. században megkezdődött az iparosodás, ami nem kedvezett a hagyományos kultúra tovább élésének.²⁶⁸ Ennek ellenére számos értékes dallam maradt meg a 20. század végéig.²⁶⁹ A helyi énekes-előadásmódra igen rányomta a bélyegét a magyar nóta, mely jelenség az új stílusú dallamok éneklésekor tapasztalható.²⁷⁰ A díszítések gazdag tárháza nem jellemző az énekesekre egy-két apró hajlítás és átfutó hang kivételével.²⁷¹ A helyi muzikusok ennél több díszítményt használnak,²⁷² de ritka esetben tetten érhető egy-egy hosszabb glissando és villámgyors vibrato, melyek alapvetően nem falusi találmányok.²⁷³ Aranyosszék és Alsó-Aranyos mente zenészei mindkét kistáj településeire eljártak muzikálni.²⁷⁴ Alsó-Aranyos mente legismertebb falusi cigányzenészeit, a gerendkeresztúri Voivod Jánost és Voivod Ödönt a saját vidékükön kívül a Mezőség délnyugati részén és a Kis-Küküllő mentén is szívesen megfogadták, repertoárjuk igen szerteágazó volt.²⁷⁵ Hasonlóan az eddig vizsgált két középtáj hegedűseihez, az Aranyos-vidéki prímások sem a második fekvést tekintik alapfekvésnek.

A Maros-Küküllők vidékére a polgárosulással járó újabb, városi eredetű divatok később és kevésbé hatottak, mint Székelyföldre.²⁷⁶ Ennek köszönhetően a régiesebb kultúra nagyobb mértékben megmaradhatott, s a falusi prímások játékát sem befolyásolta

²⁶⁶ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁶⁷ I.m.

²⁶⁸ Demény Piroska – Pávai István: *Aranyosszék népzeneje*. (Budapest: Néprajzi Múzeum, 1998.) 18.

²⁶⁹ I.m., 19.

²⁷⁰ I.m., 23.

²⁷¹ I.m., 24.

²⁷² Asztali nóta, Farkas Jenő (hegedű): ZTI_AP_12266n

²⁷³ Abrudbányai, Farkas Jenő (hegedű): ZTI_AP_12266l

²⁷⁴ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

²⁷⁵ Árendás Péter: „Aranyosszéki népzene.” In: Árendás Péter (szerk.): *Aranyosszéki népzene. Gerendkeresztúr. Original Village Music from Transylvania's Turda Region*. (Budapest: Hagyományok Háza – Fonó Budai Zeneház, 2010.) 15–18. 16.

²⁷⁶ Pávai István: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*. (Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2015.) 18.

annyira a városi cigányzenei divat, mint az eddig vizsgált területeken. A hagyományos hangszerösszetétel a hegedű, kontra és bőgő. A háromtagú vonósenekar tehetősebb gazdák megrendelésére 4-5 tagúra is bővíthetett, olykor – városi cigányzenekari mintára – cimbalommal is kiegészülve.²⁷⁷

A középtáj négy kisebb tájra (Erdélyi Hegyalja, Kutasföld, Vízmellék és Közép-Maros vidéke) bontható, melyek zenei és táncos hagyományai jól érzékelhetően elkülönülnek egymástól.²⁷⁸

E kistájak közül két területen is fellelhető a második fekvéses hegedűjáték. A népzeneileg kevésbé kutatott Közép-Maros vidékéről kevés hegedűs adattal rendelkezünk. A teremiújfalusi Forgács József „Csavargó”, a magyardellői Demeter József, valamint a radnóti román hegedűsök (Boca Gheorghe és Boca Sorin) játéka arról tanúskodik, hogy erre a vidékre nem jellemző a vizsgálat tárgyát képező játéktechnika.

Vízmellék zenei- és tánc kultúrája számos régi és régies elemet őrzött meg. A régi stílusú dallamok között számos jajnóta is fennmaradt, emellett a siratás szokása is sokáig élt.²⁷⁹ A helyi, polgárosult szász etnikum erősebb közösségei elkülönültebben éltek a magyaroktól és a románoktól,²⁸⁰ így zenei világuk kevésbé érintette a vonós zenekarok játékát. Mindezek ellenére a kistáj egyik zenésznél sem találunk második fekvést alapfekvésként. A Felső-Vízmellék legismertebb és legtovább fennmaradt zenészdinasztiája a szászcsávási. Korábban Bonyhán, Vámosgálfalván, Gogánváralján, Héderfáján és Szászbogácson is működtek zenekarok.²⁸¹ Közép-Vízmelléken Ádámoson és Magyarkirályfalván éltek muzsikuskok, Alsó-Vízmellék kevésbé kutatott.²⁸²

Kutasföld és az Erdélyi Hegyalja hegedűseinek játéka jócskán eltér a többi Maros-Küküllők vidékén élő primásétól. Mindkét kistáj játékmódjára jellemző a gyimesiek által is gyakran használt kvintpárhuzamok alkalmazása, s több muzsikusknak is a második fekvés az alapfekvése.

Az Erdélyi Hegyalján számos cigányzenész és paraszzenész szolgálta ki a környék zenei igényeit.²⁸³ Második fekvéses játéktechnika a magyarbecsei Szántó Ferenc (sz. 1936),

²⁷⁷ Pávai István: „A Vízmellék népzeneje és tánc hagyományai.” In: Horváth Attila – Árendás Péter: *Vízmelléki népzene. Kozák József ádámosi primás dallamai.* (Budapest: Hagyományok Háza, 2019.) 3–5. 4.

²⁷⁸ Pávai: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*, i.m., 18.

²⁷⁹ Pávai István: *A Vízmellék népzeneje és tánc hagyományai*, i.m., 4.

²⁸⁰ I.h.

²⁸¹ Pávai: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*, i.m., 20.

²⁸² I.h.

²⁸³ Pávai István: „Kulcsár Ferenc és az Enyed vidéki népzene.” In: Pávai István (szerk.): *A magyarbecsei Kulcsár Ferenc bandája.* (Budapest: Hagyományok Háza, 2006.) 3–7. 3.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Szántó János (sz.: 1949) és Szabó „Bence” Dénes (sz. 1946) primásoknál figyelhető meg.²⁸⁴

Pontozó
Szántó Ferenc
Magyarbece
hegedű

The musical score is written on four staves in a 2/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 133. The key signature has one sharp (F#). The notation includes slurs, accents, and various fingering numbers (1, 2, 3, 0). The piece concludes with a double bar line.

20. kottapélda: Szántó Ferenc ujjrendje²⁸⁵

A három paraszzenészt rokoni szálak kötik össze, így valószínűleg Szántó János és Szabó Dénes Szántó Ferenc-től leshette el az ujjrendet. Szántó Ferenc mestere Kulcsár Ferenc (sz. 1920) magyarbecsei primás volt.²⁸⁶ Szántó Ferenc-cel ellentétben Kulcsár nem a második fekvéses technikát használta.²⁸⁷ Ebből következik, hogy Szántó Ferenc ujjrendje egyéni megoldás ezen a tájon. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a környékbeli hegedűsök is Kulcsárhoz hasonlóan muzsikálnak. Kulcsár Ferenc – aki szintén magyar származású volt – helyi cigányzenészek-től, Majla Istvántól és Aradi Pistától tanult.²⁸⁸

Mind a négy paraszzenész játékára jellemző a kvintpárhuzamok fogása, melynek hangzatkódító szerepe is van. Kulcsár gyakran megkettőzte az e'' húrját a hangzás erősítésének okán, emellett a legvastagabb (g) húr egy oktávval magasabbra hangolta.²⁸⁹ Az 1960-as évekig zengőhúros vonós hangszert is használtak, mely nem hasonlított a ma

²⁸⁴ Szántó Ferenc játéka: HH_DVD_ViBa_VHS_001; Szántó János és Szabó „Bence” Dénes játéka: HH_DVD_UOE_VHSC_21

²⁸⁵ HH_DVD_ViBa_VHS_001 (14. dallam)

²⁸⁶ Pávai, *Kulcsár Ferenc és az Enyed vidéki népzene*, i.m., 4.

²⁸⁷ HH_DVD_KL_VHSC_010

²⁸⁸ Pávai, *Kulcsár Ferenc és az Enyed vidéki népzene*, i.m., 3.

²⁸⁹ I.m., 4.

ismert hegedű-félékhez.²⁹⁰ A régies zenei gondolkodásmód további bizonyítéka, hogy a kontra alapvetően négy féle dúrakkordot használ: A-dúr, D-dúr, G-dúr, C-dúr, melyek ritkán kiegészülhetnek E-dúrral és F-dúrral.

Kutasföld két mikrotájra osztható. A Malozsa völgyében fekvő Magyarózdról két muzsikusról készültek hangfelvételek. Ötvös János „Csija” (sz. 1904) a nagyapjától egy bizonyos „Rusza bá” ragadványnevű primástól tanult hegedülni.²⁹¹ Repertoárját és játéktechnikáját nagyban meghatározza az, hogy sosem hagyta el a falut huzamosabb ideig, csak a katonaság idején. Emellett Magyarózdon az 1930-as évekig nem foglalkoztattak más faluból származó zenészeket, így Ötvös János hegedűjátékát igen minimálisan érthették településen kívüli idegen hatások.²⁹² Hegedűjét a magyarbecei Kulcsár Ferenchez és a magyarlapádi Sipos Mártonhoz hasonlóan hangolta (g'-d'-a'-e'').²⁹³ Martin György és Horváth István 1969-ben készített némafilmjén (mely alapvetően táncos gyűjtés) Ötvös János kíséri a táncosokat.²⁹⁴ Habár a muzsikus keze látszik, mégis – a felvétel szöge és Ötvös vastag ujjai okán – nehéz feladat a balkéz-technikájának részletes meghatározása. A hangfelvételek rossz minősége miatt sem lehet pontosan megállapítani az ujjrendjét, ám feltételezhető a második fekvéses játékmód (vagy legalábbis annak nyoma), ugyanis több esetben is hallható, hogy az a' húron lefogott e'' hanghoz a kvint távolságra elhelyezkedő h'' hangot is hozzáfogja. A kisujj gyengesége miatt ezt a kvintfogást rendszerint a harmadik ujjal fogják a falusi muzsikusok.²⁹⁵ Hasonló helyzet áll fenn Toma János (sz. 1883) ujjrendje kapcsán is. Az Ötvösnél is hallható e'' – h'' kvintfogás nála is jellemző, továbbá figyelemfelkeltő az egyes dallamok végén hallható, viszonylag nagyobb csúszás, mely rendszeresen hallható, mikor a záró a' hang helyett egy oktávval magasabban zár. Toma János mostohafia volt Ötvös János nagyapjának, így előfordulhat, hogy ugyanolyan ujjrenddel muzsikált a két primás. Toma Magyarózdon kívül más falvakba (pl. Magyarbökkös) is járt muzsikálni.²⁹⁶ Zimei György magyarbökkösi primás felvételein igen jól hallhatóak a második fekvéses technikára jellemző csúszkálások.²⁹⁷

²⁹⁰ I.h.

²⁹¹ Horváth István egy hangfelvétel elején bemutatja a magyarózdi muzsikusokat. (1969) ZTI_Mg_02891, ZTI_AP_08768e

²⁹² A harmincas években Dicsőszentmártonból és Vámosgálfalváról is hívtak zenészeket. ZTI_Mg_02891, ZTI_AP_08768e

²⁹³ Pávai: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*, i.m., 39.

²⁹⁴ Ft.694

²⁹⁵ Jagamas János gyűjtése. MGy-Mg-87a2_0-06-24

²⁹⁶ ZTI_Mg_02891, ZTI_AP_08768e

²⁹⁷ ZTI_AP_11117f02

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Kutasföld másik mikrozonája a Szárazvám völgye. A magyarsülyei Barabás Ferenc „Peci” (sz.1927) hegedűjátékát hangoskép formájában a román televízió bukaresti magyar adása örökítette meg 1976-ban.²⁹⁸ A felvételen látható, hogy Barabás Ferenc is a régies játéktechnikát alkalmazza. Gyakran muzsikált Magyarózdton is.²⁹⁹ A nagymedvési Türi István alapfekvése az első fekvés. Pávai István gyűjtése során meg is jegyzi Türi, hogy Barabás Ferenc „Peci” másképp muzsikál, mint ő.³⁰⁰ 2014-ben személyesen is találkozhattam Barabás Ferenc „Peci” fiával, ifj. Barabás Ferencel (sz. 1950), aki viszont már az első fekvéses technikát alkalmazza.

Kevésbé szorosan, de Kutasföldhöz tartozik Marosnagylak, Maroskoppánd és Maroscsúcs, mely területet a Marostól északra fekvő aranyosszéki falvak Vízentúlnak neveznek.³⁰¹ Itt élő falusi primásokról nem találtam adatot.

Kalotaszeget már igen korán felfedezték a néprajzkutatók, így néphagyománya igen jól dokumentált.³⁰² Különböző kistájain több, mint 30 primásról – egyesekről csak más kalotaszegi muzsikások visszaemlékezéseiből – rendelkezünk adattal.³⁰³ A népes cigányzenész-dinasztiák mellett egyes településeken (Inaktelke, Türe) parasztprimások is megtanulták a repertoárt, mely a régies dallamanyagon kívül új stílusú népdalokat és 19. századi városi eredetű, népies műzenét is tartalmaz.³⁰⁴ Ugyan Kalotaszeg Erdély egyik legpolgárosultabb vidéke, a cigányzenészek megőriztek emlékeikben olyan dallamokat, melyekre a közösség nagy része már nem emlékezik, amellet, hogy közben a városi cigányzenészek repertoárját is igyekeztek elsajátítani.³⁰⁵ Ennek hátterében az áll, hogy a lehető legtöbb igénynek meg tudjanak felelni, ezáltal biztosítva hosszabb távú megélhetésüket. A középtáj tánc- és tánczenei kultúrája egységes, de kistájai elkülönülnek egymástól a hagyományörzés eltérő mértéke, ebből adódóan az egyes zenekarok játéktípusa alapján.³⁰⁶ A vidéken általánosan elterjedt a közismert hegedű-játéktechnika, miszerint a muzsikások alapfekvése az első. Emellet gyakran játszanak harmadik és annál

²⁹⁸ Barabás Ferenc magyarsülyei primás zenekara: Kutasföldi népdalok. A felvételt Boros Zoltán készítette. *Magyaradás*. https://www.youtube.com/watch?v=Fq8hodqq_l_o (utolsó megtekintés: 2021. 04. 17.)

²⁹⁹ Gyűjtő megjegyzése: „ahogy mondja: »Magyarsülei születés és Ózdton szokott volt muzsikálni mindig.«” ZTI_Mg_04045B18b hanghordozóhoz tartozó gyűjtési jegyzőkönyv. Gyűjtő: Varga Zoltán (1979)

³⁰⁰ Pávai István szóbeli közlése.

³⁰¹ Pávai: *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*, i.m., 20.

³⁰² Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³⁰³ Könczei Csongor: *A kalotaszegi cigányzenészek társadalmi és kulturális hálózataról*. (Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, 2011.) 225–239.

³⁰⁴ Pávai, i.m.

³⁰⁵ Könczei Csongor: „Generáció- és stílusváltás a kalotaszegi cigányzenész családoknál.” *Művelődés* L/2 (1997. február): 34–37. 35.

³⁰⁶ Pávai, i.m.

magasabb fekvésekben is. A játéktechnika vizsgálatának szempontjából mégis kiemelkedik a Nádas mentén, Mérában működő „Árus” ragadványnevű zenészdinasztia.

A romungro származású Árusok eredeti foglalkozásuk szerint kovácsok voltak Sárvásáron, s később, mérái letelepedésük után váltak muzsikussá.³⁰⁷ A család első zenészei Antal János „Nagy Árus” (sz. 1900) és Antal Ferenc „Kis Árus” vagy „Öreg Árus” (sz. 1906) voltak. Mindketten a századforduló neves kalotaszegi cigányzenészeitől tanulták el a muzsikálást, Antal János „Prikolicstól” és Zombori Gyulától, Antal Ferenc pedig „Öreg” Pétertől (1896–1952).³⁰⁸ Antal Ferenc fia, Berki Ferenc „Árus” (ifj. Antal Ferenc „Árus”) (sz. 1931) apjától és nagybátyjától tanulta a zenészmesterséget.³⁰⁹ Az apja zenekarában bőgős volt, majd 1975-től – apja halála után – lett prímás. A róla készült videofelvételeken egyértelműen látszik, hogy Berki Ferenc az első fekvés helyett a másodikat használja kiindulópontként, s ha a dallam megkívánja, rendszeresen használja a 3. fekvést is, melyben leginkább a – negyedik ujj helyett – harmadik ujjával csúszik fel a d''' hangra.

Legényes
Berki Ferenc „Árus”
Méra
hegedű

♩=117

The image shows a musical score for a piece titled 'Árus' by Berki Ferenc. It consists of four staves of music written in a single system. The music is in a 2/4 time signature and a key signature of one flat (B-flat). The tempo is marked as ♩=117. The score includes various musical notations such as eighth and sixteenth notes, rests, and slurs. Above the notes, there are extensive fingering instructions using numbers 0, 1, 2, 3, and a double sharp symbol (w). Some notes have a 'w' symbol above them, likely indicating a specific bowing or playing technique. The piece concludes with a double bar line.

21. kottapélda: Berki Ferenc „Árus” ujjrendje³¹⁰

³⁰⁷ Könczei Csongor: „Egy mérái cigánymuzsikusk, Berki Ferenc „Árus” portréja.” In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsonyi Ferenc tiszteletére.* (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, 2015.) 841–846. 841.

³⁰⁸ I.m., 842.

³⁰⁹ Könczei, *A kalotaszegi cigányzenészek társadalmi és kulturális hálózatáról*, i.m., 143.

³¹⁰ HH_DVD_ViBa_VHS_019 (1.dallam)

Apja hegedűjátékával összehasonlítva egyértelműen hallatszik, hogy Berki Ferenc játékmódja korántsem olyan kiforrott hozzá képest. Díszítményei, figurációi kevésbé kidolgozottak, gyakran hiányosak.³¹¹ Ez leginkább annak köszönhető, hogy elsősorban bögös volt, csak jóval később kezdett hegedülni. Zenész kollégái inkább a vidék egyik legjobb bögőseként tartották, mintsem primásként.³¹²

Én, Berki Ferenc Árus' jelenleg primás vagyok, de nem primás voltam először, mert én bögös votam. [...] Ahogy a zenét tanultuk édesapámtul, meg bátyámtúl' s úgy maradt ránk a zene! Én például hogy votam bögös me... negyvenbe apám kiment a frontra' [...] s én' itthun maradtam, fiatal votam. Egy évig apánkat nem láttuk... Mi történt, hogy én is zenész legyen, a nagy Árus, a bátyám' mi csinált, vettek egy kicsi bögöt, s oda tettek a bögőhöz. Megtanultam a bögöt. Elég sajnós, hogy nem eleinte fogtam a hegedűt a kezembe, de a bögöt. De minden eseten' használtam a bögöt huszonöt évig. Apám hazakerült egy évre mondjuk, [...] mielőtt neki nem fogtam', akkor is csak bögöztem, vele is még bögöztem valamennyit. Azután az öreg legyengült, s akkor már kénytelen votam, nem vot mit csináljak én' elővettem a hegedűt, s kezdtem muzsikálni úgy, ahogy addig amíg, gyakoroltam, asztán bele, bele lassan' csak rájöttem, hogy na, hogy kellene egy zenésznek.³¹³

Az interjúból tehát kiderül, hogy egyfajta kényszerhelyzetnek köszönhetően vált hegedűssé. Felvetődik a kérdés, hogy az apja játéktechnikáját mennyire tudta ellesni, és tudunk-e arra következtetni, hogy az Öreg Árus játékmódja is második fekvéses volt.

Antal Ferenc „Árus” hegedűjátékáról 1975-ben bekövetkezett halála miatt nem készülhettek olyan videofelvételek, melyeken balkéz-technikája, ujjrendje látható lenne közelről. A vizsgálat során hangfelvételekre, valamint az 1961-ben, Kallós Zoltán, Andrásfalvy Bertalan, Martin György és Pesovár Ferenc által készített, utóhangosított némafilmekre hagyatkozhatunk.³¹⁴ A filmek első sorban a táncot rögzítették, de az egyes felvételeken jól látható a táncot kísérő Árus-banda.³¹⁵

³¹¹ HH_DVD_ViBa_VHS_019 (22. dallam – mulatónóta)

³¹² Kőnczei Csongor: *Egy mérai cigánymuzsikus, Berki Ferenc „Árus” portréja*, i.m., 842.

³¹³ Kőnczei Csilla beszélgetése Berki Ferenc Árussal. (Méra, 1994) I. h.

³¹⁴ Az utóhangosított némafilmeket, Antal Áron hangosította.

³¹⁵ Ft.496. A vizsgált filmek leltári száma: Ft.496.1; Ft.496.3; Ft.496.5; Ft.496.6; Ft.496.8. Fügedi János (szerk.): *Néptánc Tudástár. 1. kiadás.* (Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016.) dx.doi.org/10.23714/nzntk.ntt.ind.hu. (utolsó megtekintés: 2021. 04. 18.)

A filmekben jól látszik, hogy „öreg Árus” nem a második fekvést tekinti alapfekvésnek. A balkéz különböző pozíciói arról árulkodnak, hogy magabiztosan vált kézpozíciókat, 1., 2., 3., 4., és 5. fekvéseket egyaránt használ. A repertoárját alkotó dallamok mindegyikének megvan a saját, tudatos ujjrendje. Kiemelendő, hogy a második fekvést jóval gyakrabban alkalmazza, mint a vidék többi prímása. Ennek oka leginkább a kalotaszegi hegedűjátékra jellemző ornemens, a „tág körülírás” (*doppelschlag*) kivitelezésében keresendő. E díszítmény során a díszítendő hang alsó- és felső váltóhangja is nagy szekund távolságra helyezkedik el a főhangtól. Abban az esetben, ha a díszítendő hangot harmadik ujjal fogjuk le, akkor az ornemens a negyedik ujjunkat is igénybe veszi. A negyedik ujj gyengesége következtében a díszítés – mely az esetek többségében nem csak négy hangból áll, hanem többször is körbeírja a tengelyhangot – esetlenné válhat, emellett gyakori használata – főleg hosszabb zenei folyamatok során – rendkívül igénybe veszi a bal kezét. Árus esetében, ha a díszítést tartalmazó zenei rész vagy figuráció nem tartalmaz olyan hangtávolságot, mely igényelné a fekvésváltást, akkor egészen addig nem vált, míg nem szükséges. Végeredményben Antal Ferenc gyakori másodikfekvés-használata is kényelmi okra vezethető vissza, hasonlóan azokhoz a prímásokhoz, akik szintén ilyen okokból alkalmazzák a második fekvéses technikát. Elképzelhető, hogy Berki Ferenc „Árus” második fekvéses játéka az apja sűrű második-fekvés használatából adódó egyedi hangzására és Berki vizuális emlékeire vezethető vissza.

A Kalotaszeg peremterületein működő zenekarok játékán és repertoárján a polgárosultság magasabb foka fedezhető fel. Erdőalján – melynek zenészközpontja Kolozs – az erdélyi területek jelentős részén elterjedt háromhúros kontrát városi hatásra a négyhúros váltotta fel. A Kolozsvár környéki kismemesi falvak közül Szucságnak régebben saját zenészeik voltak, később viszont már Nádas menti bandákat fogadtak meg.³¹⁶ A peremterületek hegedűseinél nem figyelhető meg a régies ujjrend.

A Kis- és Nagy-Szamos, Sajó, Maros, Aranyos folyók közé eső Mezőséget több kistájra is bonthatjuk, melyek tánczenéjük alapján jól elkülöníthetőek egymástól.³¹⁷ A középtájat határoló folyók völgyei sem természetföldrajzi szempontból, sem a helyiek identitástudata alapján nem tekinthetőek Mezőség részeként.³¹⁸ E folyóvölgyek mentén haladnak a főbb útvonalak, mely kedvez a polgárosulási folyamatoknak.³¹⁹ Ezzel szemben a folyók menti sík területet szegélyező dombok mögött elterülő Mezőséget jobban

³¹⁶ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³¹⁷ I.m.

³¹⁸ I.m.

³¹⁹ I.m.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

elkerülték a modernebb hatások, melynek köszönhetően a régies hagyomány gazdagabban tudott megmaradni.

Ugyan az értekezésben az erdélyi magyar hagyományos hegedűjáték vizsgálata az elsődleges, Mezőség esetén nem szabad figyelmen kívül hagyni a román többségű vidékek hegedűseit. Repertoárjuk számos olyan régies magyar dallamot tartalmaz, melyek az újabb divatok hatására átcsúsztak a helyi románok által használt dallamkészletbe. Egy-egy táncmulatságban ugyanaz a banda muzsikált a magyaroknak és a románoknak is. A zenészek számontartják a különböző etnikumok dallamigényeit. Esetenként ugyanazt a dallamot az egyik faluban a románok, másikban a magyarok szokták kérni.³²⁰

A polgárosultság és a hegedű-játéktechnika összefüggését mutatja, hogy némely mezőségi primás a második fekvéses technikát alkalmazza.

Belső-Mezőség zenészei közül talán a legismertebbek a magyarpalatkai muzikusok. A Kodoba cigányzenész családban – amelyhez a Mácsingó zenészcsalád tagjait is rokoni szálak fűzik – a zenész mesterség apáról fiúra öröklődött.³²¹ A kistáj többi települése is rendelkezett saját zenészekkel, de miután azok helyenként kihaltak, a palatkaiakat kezdték megfogadni. Emellett népes rokonságuk egyes tagjai más falvakba költöztek, hiszen a lakhelyük már nem tudta eltartani őket.³²² A cigányzenészek mellett magyar parasztprimások is láttak el zenei feladatokat. Magyarszováton Maneszes Márton (sz. 1938), Mezőkeszüben Tóbiás József (sz. 1910), Vajdakamaráson Varró Dániel (1905). A rendelkezésekre álló adatok alapján Belső-Mezőségről nem ismerünk második fekvéses játékmódú hegedűst.

Elszigeteltségének és a 19. századig tartó város jogállásának köszönhetően Szék hagyományos kultúrája önálló sajátságokkal bír, így Észak-Mezőségen belül külön mikrozonának számít.³²³ A településről első ízben Lajtha László gyűjtött hangszeres népzenei anyagot 1941-ben, majd közel egy évtizedig dolgozott az anyag lejegyzésén, közreadásán.³²⁴ A táncházmozgalom az 1970-es évek elejétől egyre nagyobb érdeklődést kezdett mutatni Szék hagyományos zenéje és tánca iránt, melynek köszönhetően

³²⁰ Lajtha László: *Székpenyerűszentmártoni gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. I.*] Budapest: Editio Musica, 1954.) 5.

³²¹ Varga Sándor: *Változások egy mezőségi falu XX. századi tánc kultúrájában*. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Bölcsészettudományi Kar, 2011. (Kézirat). 248–258.

³²² A Mácsingó család Báréba költözött át. Lásd: Kelemen László (szerk.): *Új Pátria 3. Mezőségi népzene. Báré – Magyarpalátka. Belső-Mezőségi népzene*. (Budapest: Fonó Records, 1998.) FA-103-2

³²³ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³²⁴ Martin György: „A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban.” In: Virágvolgyi Márta – Felföldi László (szerk.): *A széki hangszeres népzene*. (Budapest: Planétás Kiadó, 2000.) 13–28. 15.; Lajtha László: *Széki gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. II.*] Budapest: Zeneműkiadó, 1954.)

napjainkra a 20. század széki primásainak játéka és repertoárja nagy mértékben feldolgozottak mondható.³²⁵ Ujjrendjük nem régies.

Észak-Mezőség más településeinek hagyományos kultúrája jól elkülöníthető a székiekétől. A táncok és a tánczenében jelentkező különbségek miatt nem fogadtak meg Széken más Észak-mezőségi muzsikusokat, s ugyanez érvényes volt fordított esetben is. A Füzes és a Melles patakok völgyei között elterülő kistáj falvai közül Ördöngösfüzes, Szépenyerúszentmárton és Vice tánc- és tánczenei kultúrája a leginkább feltárt.³²⁶ Zenei sajátosságai miatt Észak-Mezőséghez tartozik a Tóvidék nevű terület, melynek muzsikusai közül két buzai primás, Rîpa Alexandru „Miku” (sz. 1942) és Mihaiu Emil (sz. 1958) ujjrendjeiben figyelhető meg jelentős különbség a kistáj más primásaihoz képest.

A két hegedűs gyakran játszott egy zenekarban, játéku kiegészítette egymást.³²⁷ Kettejük repertoárja bizonyos mértékben eltér, ugyanis Mihaiu Emil beköltözött Szamosújvárra, s ennek köszönhetően ő jobban ismerte a román dallamokat.³²⁸ A román többségű városban nagy népszerűségnek örvendő *muzica populară* hatásának ellenére Mihaiu Emil különbséget tesz a falusi és a városi román hegedűjáték között.

A két zenei világ eltérései leginkább a dallamok megformálásában és a díszítmények jellegéből fakad. A *muzica populară* olvasztótégelyébe kerülő dallamokat – függetlenül attól, hogy hagyományos falusi népzeneből szakítják ki őket, vagy írott melódiák – alapvetően egy egységes köntösbe öltöztetik a műfaj előadói. E stílus leginkább szembevető hegedűs jegyei a félelmetesen gyors, mondhatni ideges trillák, melyeket helyenként – ahol a dallam engedi – teljesen egyenes és fokozatosan, enyhén gerjesztett hosszú hangokkal ellensúlyoznak.³²⁹

Mihaiu Emil hegedűjátékának kettőssége az ujjrendjében csúcsosodik ki. Annak ellenére, hogy mára már túlnyomó részt városi román zenét játszik, ujjrendjében megőrizte a második fekvéses játékmódot, melyet még Buzában tanult gyermekkorában. E játékmódot a nála 16 évvel idősebb Rîpa Alexandrutól leste el.

³²⁵ Lásd: *A Széki hangszeres népzene* c. tanulmánykötet: Virágvölgyi Márta – Felföldi László (szerk.): *A széki hangszeres népzene*. (Budapest: Planétás Kiadó, 2000.); Virágvölgyi Márta: *Lajtha László – Széki gyűjtés. Hegedűszólamai Virágvölgyi Márta lejegyzésében*. (Budapest: Hagományok Háza, 2002.); Virágvölgyi Márta: *Széki népzene I – II. Dobos Károly dallamai*. (Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2014.)

³²⁶ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³²⁷ Árendás Péter: „Buzai muzsikusok.” In: Árendás Péter (szerk.): *Észak-mezőségi népzene. Buza*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagományok Háza, 2010.) 15–18. 18.

³²⁸ I.h.

³²⁹ A *muzica populară* egységes hangképének megteremtésében jelentős szerepet játszanak a különböző előadók lemezfelvételeit keverő, valamint a koncertjeiket hangosító hangmérnökök, hangtechnikusok is.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Bátuta
Rîpa Alexandru „Miku”
Buza
hegedű

$\text{♩} = 88$

22. kottapélda: Rîpa Alexandru ujjrendje³³⁰

Lassú csárdás
Mihaiu Emil
Buza
hegedű

$\text{♩} = 114$

23. kottapélda: Mihaiu Emil ujjrendje³³¹

³³⁰ HH_DVD_SaIF_VHS_05 (5. dallam)

³³¹ HH_DVD_SztH_MDV_015 (64. dallam)

A két primással egy időben egy parasztprimás, Simon Sándor is muzsikált Buzában, aki többek között a szépkenyereszentmártoni id. Lapohos Mártontól (sz. 1903) tanult hegedülni.³³² Ujjrendje nem egyezik a másik két buzai zenészével. A második fekvéses játéktechnika két csabaújfalui (Észak-Mezőség) primás, Balaş Grigore és Ilca Iulius játéknál is megfigyelhető.

Sajnálatos módon a Rîpa Alexandrut megelőző buzai cigányzenész-generációkról nem készültek felvételek, így nem tudni, hogy a korábbi primások milyen ujjrendet alkalmaztak. A hangnemek használata viszont okot adhat a feltételezésre, miszerint a buzai hegedűsök körében régebben is előfordulhatott a második fekvéses technika. A gyűjtések tanúsága szerint az újabb divathullámokkal érkező dallamokat rendszerint G-dúr vagy g-moll hangnemekben játszó.³³³

Kelet-Mezőségen két primás játéknál lehet a vizsgált technikát megfigyelni. A budatelki Hârleţ Ioan „Nucu” (sz. 1944) és a mezőörményesi Moldovan Remus (sz. 1958) egyaránt a második fekvést tekintik alappozíciónak.³³⁴ A kistájon Mezőköbölkút, Nagysármás, Uzdiszentpéter rendelkezik magyar lakossággal, valamint kisebb magyar közösségek vannak Báld, Tuson, Mezőörményes, Nagyölyves és Nagynyulas településeken.³³⁵ A környék cigányzenészei első sorban a románok tánczenei repertoárjában mozognak otthonosan, de az Utolsó Óra gyűjtések során Moldovan Remus magyarok által kért táncrendet is tudott muzsikálni.³³⁶ A gyűjtés során – a gyakorlatlanságnak és a szövegismeret hiányának következtében – az egyes magyar dallamok részeit gyakran összekeverték, illetve átalakították.³³⁷

A román lakosságú Dél-Mezőség primásai között nem található második fekvéses játékmódú muzsikus.

A Felső-Szamos vidékén jóval magasabb a polgárosultság foka Mezőséghez képest, mely egyrészt a jobb közlekedési viszonyoknak, másrészt a nagyobb városok (Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Bethlen) közelségének köszönhető.³³⁸ A vidék lakossága

³³² Császár Attila szóbeli közlése alapján.

³³³ Lásd: ZTI_AP_13687c; ZTI_AP_13687d; ZTI_AP_13688a; ZTI_AP_13688d1; ZTI_AP_13689a1

³³⁴ Hârleţ Ioan „Nucu”: HH_DVD_UOE_VHSC_27; HH_DVD_KL_VHSC_018; Moldovan Remus: HH_DVD_UOE_VHSC_57

³³⁵ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³³⁶ Kelemen László (szerk.): *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes / Urmeniş*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) FA-336-2

³³⁷ Kelemen László: „A Kelet-mezőségi »válogatott«.” In: Kelemen László (szerk.): *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes / Urmeniş*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) 15–19. 18.

³³⁸ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

román többségű, a magyarság szórványban él.³³⁹ A középtáj két kistájra osztható, melyek a Kis-Szamos melléke (Erdőhát) és a Nagy-Szamos melléke.

A Kis-Szamos mellékének főbb zenészközpontjai Bonchida, Esztény, Doboka, Páncélcseh és Fejérd.³⁴⁰ A vidék primásainak kifinomult, ám a városi cigányzenei hangzástól jócskán különböző játéka nem második fekvéses.

A tánc- és tánczene szempontjából kevésbé kutatott Nagy-Szamos mellékén a Dés és Bethlen közötti szakaszon élnek számottevő magyar közösségek.³⁴¹ A folyó ezen alsó szakaszán található mellékvölgyben helyezkedik el Magyardécse, ahol még képviselteti magát a második fekvéses játéktechnika. Lakatos András (sz. 1956) magyardécsei primás (cigányzenész) apai ágról a közeli Nyíresről származik.³⁴² Ahogyan nagyapja, Lakatos Aladár és apja, id. Lakatos András (sz. 1928) a muzsikálás mellett ő is a kovácmesterséget űzi.³⁴³ Alapfekvésként a második fekvést használja. A felvételek alapján Lakatos András az apjától tanulta ezt a fajta technikát.³⁴⁴ Lakatos András főleg a magyaroknak muzsikált, de a románok dallamrepertoárjának egy részét is megtanulta.³⁴⁵ A románok és a magyarok által kért dallamokat hangnemileg elkülöníti. A magyarok által kért lassú csárdás – helyi nevén *kettes* – dallamait legtöbbször D-dúr, d-moll hangnemekben muzsikálják.³⁴⁶

³³⁹ I.m.

³⁴⁰ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³⁴¹ I.m.

³⁴² Árendás Péter: „Nagy-Szamos melléki népzene.” In: Árendás Péter (szerk.): *Nagy-Szamos melléki népzene. Magyardécse*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) 14–18. 16.

³⁴³ I.m., 17.

³⁴⁴ ZTI_Mg_06251A

³⁴⁵ Árendás, *Nagy-Szamos melléki népzene*, i.m., 18.

³⁴⁶ E hangnemek első sorban harmadik fekvést alkalmaznak. Dallamtól függően mennek le második fekvésbe.

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Kettes
ifj. Lakatos András
Magyardécsé
hegedű

$\text{♩} = 127$

The musical score is written for two bassoons (Kettes) in 4/4 time, G minor, with a tempo of 127 bpm. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat. The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. Fingering numbers (1-4) and articulation marks (accents, slurs) are used throughout. The piece concludes with a double bar line.

24. kottapélda: ifj. Lakatos András ujjrendje³⁴⁷

E tánc dallamkészlete vegyesen tartalmaz régi és újstílusú dallamokat, illetve népies műdalokat is.³⁴⁸ A lassú csárdás román megfelelője a *țigănește rar*, melyek dallamait leggyakrabban g-moll, G-dúr hangnemekben adja elő a muzsikus.³⁴⁹ Repertoárjának ezen részében számos olyan régies dallam található, melyet a magyarok az újabb hatásoknak köszönhetően lecseréltek, s így azok belekerültek a helyi románok tánczenéjébe.

A vármegyei magyarság különböző területein muzsikáló primások sorát a dél-erdélyi szórványok hegedűsei zárják. Ahogyan a megnevezés is mutatja, e vidékek nem alkotnak kulturálisan egybefüggő középtájat, ugyanis magyar lakossága szétszórta, szórványokban, mélyszórványokban él.³⁵⁰ A dél-erdélyi szórványok gyűjtőfogalom alatt a Barcaság, az Olt-vidék és Hunyad magyarságát értjük.³⁵¹

Amellett, hogy a régies elemek megőrzésében jelentős szerepet játszott a szórványjelleg, a román és szász környezet az idegen etnikai hatásoknak kedvezett.³⁵² A dél-erdélyi magyarság zöme a városokban élt, s az ő polgári kultúrájukat a falvak magyarsága is próbálta követni.³⁵³ Ennek, valamint a szászok hatásának tudható be a

³⁴⁷ HH_DVD_UOE_VHSC_64 (1. dallam)

³⁴⁸ Árendás, *Nagy-Szamos melléki népzene*, i.m., 17.; Erről tanúskodnak Kallós Zoltán felvételei, melyek egy magyardécséi lakodalomban készültek. ZTI_Mg_06251A

³⁴⁹ Lakatos András második fekvéses ujjrendjének rendszere ezen dallamok eljátszásakor érvényesül teljes valójában.

³⁵⁰ Pávai, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*, i.m.

³⁵¹ I.m.

³⁵² I.m.

³⁵³ I.m.

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

szórványban élő magyarok magasabb fokú polgárosultsága.³⁵⁴ Ugyan az általam vizsgált dél-erdélyi területek magyar hegedűseinek játéka teljesen mentes a városi zenei világ mindenféle jellegzetességétől, második fekvéses, régies ujjrendre nem találtam példát.³⁵⁵

Szilágyság néprajzilag átmenetet képez Erdély és az Alföld között.³⁵⁶ Almási István népzenei szempontból az erdélyi dialektushoz sorolja,³⁵⁷ így a régies hegedűjáték nyomainak kutatása során – a teljességre való törekvés okán – a szilágysági primások játéktechnikájának vizsgálatát is fontosnak tartom.

A vidék alapvető vonószenekezési felállása a hegedű – kontra – bőgő, mely esetenként kiegészülhetett még egy hegedűvel vagy kontrával.³⁵⁸ A kontrások általában négy- vagy háromhúros brácsát, illetve primkontrát használtak, törekednek a funkciós kíséretmódra.³⁵⁹ A jelentősebb zenészközpontok Kraszna, Selymesilosva, Szilágynagyfalu, Lompért, Szilágysámson, Mocsolya és Lele voltak.³⁶⁰ Szilagypanitban, Bogdándon és Kárásztelkén paraszzenészekből álló banda is működött, melynek tagjai cigányzenészekről tanultak.³⁶¹ A szilágysági hegedűsök ujjrendje, fekvéshasználata alapvetően egységes, egyik zenésznél sem figyelhető meg a második fekvéses technika. Hasonlóan a magyar közösségek primásaihoz, a történelmi Szilágyság déli részén elhelyezkedő Rézalján működő román zenekarok hegedűsei sem a második fekvést tekintik alapfekvésnek.³⁶²

2.5. Régies játéktípus más népek hagyományában

Felvetődik a kérdés, miszerint mennyire tekinthető magyar jellegzetességnek a második fekvéses technika.

A több, mint egy éve tartó járványhelyzet miatt az idegen népek hagyományos hegedűjátékát célzó kutatásaim során legfőképpen az interneten fellelhető videómegosztó oldalak tartalmára támaszkodhattam. Tekintettel arra, hogy az erdélyi példák azt mutatják, hogy leginkább azokon a vidékeken fordulnak elő az általános hegedűjáték-technikától

³⁵⁴ I.m.

³⁵⁵ A terület tánc- és tánczene szempontjából kevésbé kutatott, így kevés hegedűs adat áll rendelkezésünkre. Lásd: I.m.

³⁵⁶ I.m.

³⁵⁷ Almási István: *Szilágysági magyar népzene*. (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1979.) 16.

³⁵⁸ I.h.

³⁵⁹ I.h.

³⁶⁰ I.m., 15.

³⁶¹ I.h.

³⁶² Lásd: Pávai István (szerk.): *A szilágysági Rézalja és Meszesalja népzenejéből. Halmosd / Halmășd*. (Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010.) FA-340-2; HH_DVD_UOE_VHSC_10

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

eltérő megoldások, melyeken bizonyos mértékű elszigeteltségük okán kisebb mértékben érvényesültek az újabb divatok hullámai, főként a régiesebb elemeket tartalmazó, hagyományosnak mondható népzenei mentén kezdtem a keresést.

A lengyelország Łódźi vajdaság (*Województwo łódzkie*) területén működő falusi zenekarok felállása még a vonós bandák kialakulása előtti átmeneti állapotot őrzi. A hegedűt (*skrzypce*) egy cselló (*basy*) és egy keretes dob (*bębenek*) kíséri.³⁶³ A cselló három- és négyhúros is lehet.³⁶⁴ Játékmód tekintetében lényegtelen a húrok számából adódó különbség, ugyanis a játékos nem fog le egyetlen hangot sem, kizárólag a d és az a üres húrokat húzza a megfelelő kísérőritmus szerint. E régies zenei gondolkodásmód fennmaradása mellett megfigyelhető, hogy két helyi prímás, Kazimierz Meto és Stanisław Budzis (sz. 1917) második fekvéses ujjrenddel muzsikál.³⁶⁵

Stanisław Budzis
Ligęzów (Lengyelország)
hegedű

25. kottapélda: Stanisław Budzis ujjrendje³⁶⁶

Az online térben igen kevés az olyan videófelvételek száma, melyeken idősebb hagyományörző hegedűsök játékát figyelhetjük meg. A Skandináv-félsziget országaiban, valamint az angoloknál és az íreknél azt tapasztalhatjuk, hogy igen sok fiatal és középkorú zenész játszik népzenei. A különböző nemzetek népi hegedűsei leginkább a klasszikus hegedűtartást alkalmazzák, a betört bal csukló ritkán fordul elő.³⁶⁷ Az alappozíciójuk az első fekvés, melyből ritkán mozdulnak ki.

³⁶³ Muzyka Odnaleziona Alapítvány videógyűjteményében található felvételek alapján. A gyűjtések legnagyobb részét Andrzej Bieńkowski készítette. <https://youtube.com/user/muzykaodnaleziona> (utolsó megtekintés: 2021. 04. 28.)

³⁶⁴ A három húros cselló G – d – a, a négy húros cselló C – G – d – a hangolású.

³⁶⁵ Kazimierz Meto születési évéről nincs adat. A felvételt Andrzej Bieńkowski készítette Głina településen, 1987-ben. Szintén ő rögzítette Stanisław Budzis hegedűjátékát Ligęzów helységben, 1989-ben. Lásd: Kazimierz Meto – https://www.youtube.com/watch?v=_1wxPr4jITI (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 28.)

³⁶⁶ https://www.youtube.com/watch?v=_1wxPr4jITI (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 05. 09.)

³⁶⁷ A megfigyelés leginkább a fiatal, illetve középkorú hegedűsökre vonatkozik. A 19. század végén született muzsikusok esetében a klasszikus hegedűtartástól eltérő csuklóállást láthatunk. Lásd: Gössa Anders Andersson (sz. 1878. Svédország). <https://www.youtube.com/watch?v=7rEvLO0VSvs> (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 30.)

Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Régies jellege miatt kiemelendő a norvégok által használt hegedűféle (*hardingfele*), mely a $g - d' - a' - e''$ húrok mellett öt zengőhúrral rendelkezik.³⁶⁸ A hangszer lábát jóval egyenesebbre faragják, hogy a játékos könnyebben tudjon egyszerre több húron is játszani. Ez a játékmód, mely során a zengőhúrok csengése mellett a szomszédos üres húrok is folyamatos szólnak a dallam alatt, egyfajta emléke lehet a régi európai dudahagyománynak. A *hardingfele*-játékosoknál gyakori, hogy a hangszer nyaka a hegedűs tenyerében fekszik. Hasonló népi hegedűtartást láthatunk az ír hegedűsök idősebb generációjánál is.³⁶⁹ Bal kezük szinte egyáltalán nem hagyja el az első fekvést, hiszen a repertoárjukat képező dallamok nem igénylik a magasabb fekvéseket. A negyedik ujjukat ritkán használják. Az ír, skót és angol hegedűjátékokra jellemzőek a kettős hangzatok, melyeket a dallam egyes hangjaival egyszerre megszólaltatott üres húrral szólaltatnak meg.³⁷⁰ Ez a játékmód – hasonlóan a norvégokéhoz – feltételezhetően a dudahagyomány öröksége.

Az Európán kívüli tradicionális hegedűjáték szempontjából említésre méltó az Appalache-hegység területén élő hegedűsök játéka, mely természetesen európai hagyományokban gyökerezik. Az Egyesült Államok ezen részén a zenészek hangszerartására a betört csukló a jellemző, emellett lehetőség szerint kerülnek a negyedik ujj használatát, alapfekvésük az első.³⁷¹ Jesse „Lost John” Ray ujjrendjén észre vehető a negyedik ujj teljes kihagyása, melynek helyére – szükség esetén – harmadik ujjal csúszik fel.³⁷² Az általános hegedűhangoláson kívül scordatura is megfigyelhető, mely során a hangszer üres húrjai a $e' - a' - c^{\#}$ hangmagasságokban szólnak (*Calico Tuning*).³⁷³

Jelen alfejezetben csak néhány példát emeltem ki a Kárpát-medencén kívüli tradicionális hegedűjátékok közül. Megfigyelhető, hogy Nyugat-Európában hamarabb

³⁶⁸ Egyéb hangolások: $a - d' - a' - e''$; $a - e' - a' - c^{\#}$. Az eddig ismert legidősebb hangszer 1651-ből származik. David Golber: „What You Should Know About the Hardanger Fiddle.” <http://www.hfaa.org/Home/articles-on-the-hardanger-fiddle/what-you-should-know-about-the-hardanger-fiddle> (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 29.)

³⁶⁹ E generáció képviselői a 19. század végén, illetve a 20. század elején születtek. Johnny Doherty (Donegal megye, Írország), Julia Clifford (Dublin, Írország) Pdraig O’Keeffe (Glountane Cross, Írország)

³⁷⁰ Ellentétben a norvég *hardingfele*-játékosokkal, e három nemzet hegedűseinél nem folyamatos az üres húrok megszólalása.

³⁷¹ Lásd: Tommy Jarrel (sz. 1901), Red Wilson (sz. 1920), Jesse „Lost John” Ray (születési idejéről nincs adat).

³⁷² Lásd: *Rough Old-Time Mountain Folk Make The Best Music* – <https://www.youtube.com/watch?v=GrSl6r0hZpk&t=579s>. A filmet David Hoffmann készítette 1965-ben. Hoffmann munkáját Bascom Lamar Lunsford folklorista segítette.

³⁷³ Lásd: *Calico Mountain Tune* – <https://www.youtube.com/watch?v=2n15ydpUuCY> (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 30.) Ezen kívül, még hét különböző hangolást használnak. Lásd: Chris Haigh: „Cross Tuning/Scordatura on the Fiddle.” <http://fiddlingaround.co.uk/cross%20tuning.html> (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 30.)

terepet hódított a klasszikus hegedűjátékra jellemző balkéz-tartás, mint Közép- és Kelet Európában, vagy akár az Appalache-hegységben. Habár a más népek népi hegedűseinek játékmódja további, mélyebb kutatást igényel – melynek részét képezné a különböző nemzetek népi hegedűjáték-technikájának vizsgálata a helyi hagyományos dallamkincs tükrében –, mégis úgy látszik, hogy a múlt század elején, illetve a 19. század végén született hagyományos muzsikát előadó zenészek hangszer-tartása a kárpát-medencei primásokéval mutat hasonlóságot. Eddigi vizsgálataim azt mutatják, hogy Nyugat- és Észak Európában nem találunk olyan hegedűst, aki a közismert ujjrend helyett a második fekvéses játéktechnikát alkalmazná.

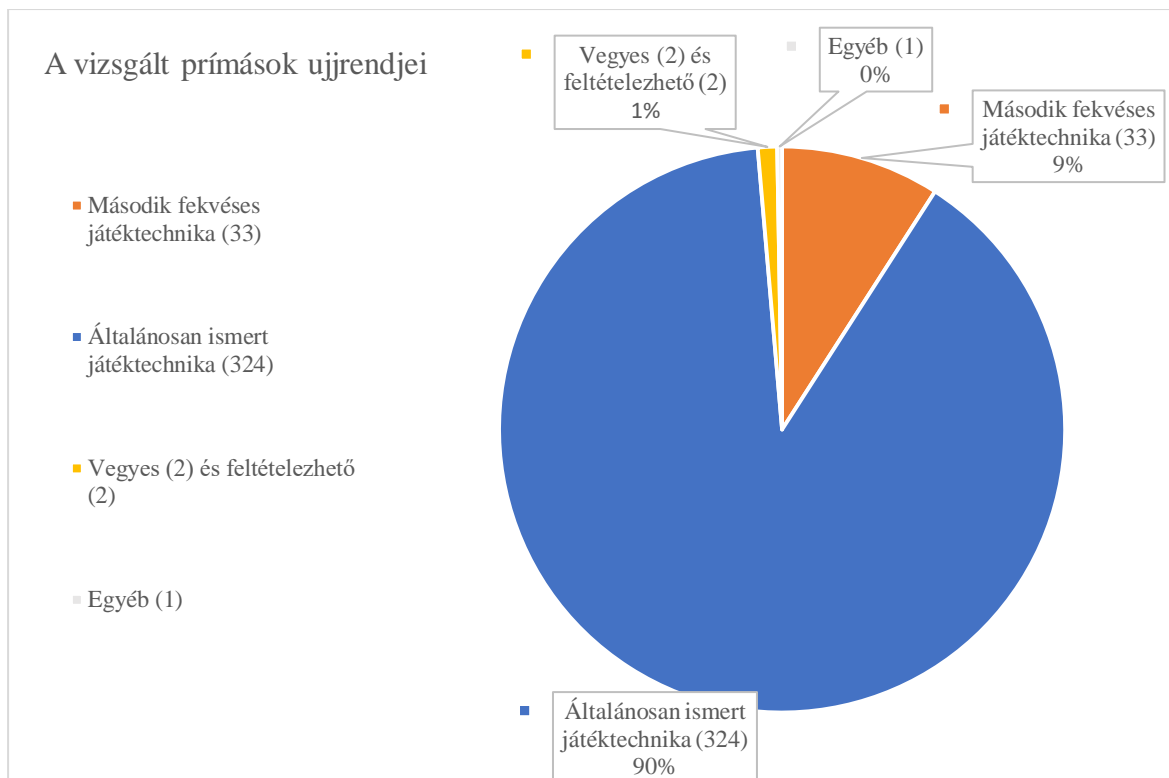
Összegzés

A második fekvéses, három ujjas játéktechnika teljes mértékben régies jelenségnek tekinthető. A tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy régies jellege nem egy generációról generációra öröklődő tradícióban keresendő, hanem sokkal inkább abban, hogy e játékmód jóval kényelmesebb és természetesebb a klasszikus zenei gyakorlatból ismert hegedű-játéktechnikánál. Eddigi tanári munkám során megfigyeltem, hogy a kezdő (népi) hegedűsök ösztönösen úgy fogják meg a hangszert, hogy a bal kezük az első fekvéses pozíciónál fentebb helyezkedik el, ugyanis így biztonságosabbnak érzik a hegedű tartását.

Ahogy Leopold Mozart is megjegyzi, a kétféle hegedűtartás első módja természetesnek és kényelmesnek tűnik, ám ez esetben a játékos kénytelen a hüvelyk- és a mutatóujjával tartani hangszerét, ugyanis a hegedű mellkas magasságában, ferdén helyezkedik el. A népi hegedűjáték-gyakorlatban – nemzetiségtől függetlenül – ezzel a megoldással találkozhatunk, azzal a különbséggel, hogy a népi hegedűsök gyakran betört csuklóval, a tenyerükben tartják a hegedű nyakát, ezáltal biztosítva a bal kéz szabadabb mozgását és a hangszer biztonságosabb pozícióját. Végeredményben tehát elmondható, hogy a hagyományos falusi hegedűsök hangszertartása – ahogyan a vonókezelése is, melynek célja a tánc minél ritmikusabb és dinamikusabb zenei kiszolgálása – régről eredeztethető gyakorlat, melynek egyik különleges ága a második fekvéses játéktechnika.

A második fekvéses játéktechnika viszont inkább egyéni megoldás, mely elsősorban az autodidakta falusi hegedűsökönél figyelhető meg. A klasszikus hegedűjátéktól eltérő egyéni megoldások kialakulásának lehetőségét befolyásolja, hogy az újabb divatok milyen mértékben hatottak a különböző tájak, települések hagyományos táncos- és zenei kultúrájára. A városok felől érkező zenei újdonságok legfontosabb hangszeres képviselői a városi cigányzenészek, akinek hegedűs játéktechnikája a klasszikus hegedű-játékmódban gyökerezik. Ennek köszönhetően az újabb zenei divatokkal érkező egységesítő hatás nemcsak a falusi primások repertoárját, hanem a játéktechnikáját is befolyásolta. Nem véletlen tehát, hogy elsősorban olyan tájakon találkozhatunk második fekvéses játékmóddal, ahol a polgárosodás később zajlott le, s ezáltal a régebbi dallamanyag nagyobb mértékben megmaradt.

Kutatásom során Erdély, Moldva, és Bukovina területéről 363 primás játékát figyeltem meg. A hegedűsöket alapvetően négy csoportra oszthatjuk.

1. diagram: A vizsgált primások csoportosítása ujjrend alapján

A muzsikuskok közel kilenc százaléka a második fekvést tekinti alapfekvésnek, valamint két muzsikusknál feltételezhető e technika. A zenészek túlnyomó többsége az általánosan ismert játéktechnika szerint hegedül. Két hegedűs vegyesen alkalmazza az általános- és a második fekvéses technikát, míg egy moldvai primás, Zsitár János (sz. 1929) kizárólag csak a harmadik fekvést használja.

A más népek hegedűjátékára tett eddigi kitekintés azt mutatja, hogy az általam vizsgált jelenség nemcsak a magyar népi hegedűjátékra jellemző, de ez a különleges játékmód feltehetően csak a Kárpát-medencében, azon belül is Erdélyben maradt fenn egészen napjainkig.

Felhasznált irodalom

- Almási István: *Szilágysági magyar népzene*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1979.
- : „Időbeli és táji eltérések az új stílusú népdalok erdélyi térhódítása során.” *Erdélyi Múzeum* 2002/3–4 (2002. július): 152–155.
- Antal Imre: *Gyimesi krónika*. Budapest – Bukarest: Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1992.
- Árendás Péter: „Aranyosszéki népzene.” In: Árendás Péter (szerk.): *Aranyosszéki népzene. Gerendkeresztúr. Original Village Music from Transylvania's Turda Region*. Budapest: Hagyományok Háza – Fonó Budai Zeneház, 2010. 15–18.
- : „Buzai muzsikások.” In: Árendás Péter (szerk.): *Észak-mezőségi népzene. Buza*. Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010. 15–18.
- : „Nagy-Szamos melléki népzene.” In: Árendás Péter (szerk.): *Nagy-Szamos melléki népzene. Magyardecse*. Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010. 14–18.
- : „Népzene gyűjtés a Fonóban – I.” *Folkmagazin*. XXII/3 (2015. május): 3–6.
- : *A kontra mint kísérőhangszer a 20. századi erdélyi vonós népzeneben*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat).
- : „A vajolai zenekar.” In: Árendás Péter (szerk.): *A vajolai zenekar. Authentic Village Music from Transylvania*. Budapest: Hagyományok Háza, 2017. 2–12.
- Árendás Péter – Kozma Gyula: *Vajdaszentiványi népzene I. Brácsa – bőgő melléklet*. Budapest: Hagyományok Háza, 2002.
- Bartók Béla: *A magyar népdal*. [=Révész Dorrit (közread.): *Bartók Béla írásai*. 5. *A magyar népdal*.] Budapest: Editio Musica, 1990.
- Ifj. Bartók Béla (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981.
- Balassa Iván: *A határainkon túli magyarok néprajza*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1989.
- Balla Péter: „Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban.” In: Györffy István (szerk.): *Ethnographia. Népelet*. XLVI/1–4. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1936. 126–141.
- Bartalus István: „Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez.” In: Gyulai Pál (szerk.): *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*. X/13. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1882.

- Bálint Zsolt: „A moldvai magyar hangszeres népzenei dialektus, I. Bevezetés. Hangszerek és hangszeres szokások.” In: Uherkovich Ákos (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve*. 37. Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1992. 179–216.
- Benkő Lóránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.
- Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013.
- Bod Péter: *Önéletírás*. <http://mek.oszk.hu/00600/00616/00616.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2020. 02. 2.)
- Bokor Imre: „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez 1.” *Művelődés* XXXV/1 (1982. január): 34–35.
- : „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez 2. A zenész és közönsége.” *Művelődés* XXXV/3 (1982. március): 29.
- Bíró Viola: *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*. PhD disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2018. (Kézirat).
- Brauer-Benke József: *A népi hangszerek története és tipológiája*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Zenetudományi Intézet, 2014.
- : „A népi hegedűfélék történeti áttekintése.” *Magyar Zene* LII/1 (2014. február): 43–57.
- Demény Piroska – Pávai István: *Aranyosszék népzeneje*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 1998.
- Dincser Oszkár: *Két csíki hangszer. Mozsika és gardon*. Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943.
- Domokos Mária – Németh István (szerk.): „Magyar népzenei Antológia 7. Moldva és Bukovina.” In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. DVD-ROM*. Budapest: FolkEurópa Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012.
- Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene I*. Budapest: Editio Musica, 1956.
- Gegő Elek: *A' moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. <https://mek.oszk.hu/06800/06894/06894.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 07.)
- Haigh, Chris: „Cross Tuning/Scordatura on the Fiddle.” <http://fiddlingaround.co.uk/cross%20tuning.html> (Utolsó megtekintés dátuma: 2021. 04. 30.)

- Horváth Attila: *Moldvai csángó hangszeres népzene 1. 3 moldvai csángó falu tánczenéje Mandache Aurel játékának tükrében*. Budapest: Magyar Hangszermíves Céh, 2018.
- Jánosi András: *Az archaikus magyar hegedűjáték*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2014. (Kézirat).
- Kelemen László: „A Kelet-mezőségi »válogatott«.” In: Kelemen László (szerk.): *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes / Urmeniș*. Budapest: Fonó Budai Zeneház – Hagyományok Háza, 2010. 15–19.
- Kiss Lajos: „A bukovinai székelyek tánczenéje.” In: Morvay Péter (szerk.): *Tánc tudományi tanulmányok*. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958. 67–88.
- Kobzos Kiss Tamás: *Hegedű és koboz*. Budapest: Óbudai Népzenei Iskola, 1997.
- Kodály Zoltán–Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. Budapest: Editio Musica, 2009.
- Kósa László–Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983.
- Könczei Csongor: „Generáció- és stílusváltás a kalotaszegi cigányzenész családoknál.” *Művelődés* L/2 (1997. február): 34–37.
- : *A kalotaszegi cigányzenészek társadalmi és kulturális hálózatáról*. Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, 2011.
- : „Egy mérai cigánymuzsikus, Berki Ferenc „Árus” portréja.” In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsonyi Ferenc tiszteletére*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, 2015. 841–846.
- Lajtha László: *Széki gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. II.*] Budapest: Zeneműkiadó, 1954.
- : *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. I.*] Budapest: Editio Musica, 1954.
- : *Kőrispataki gyűjtés*. [=Lajtha László (szerk.): *Népzenei monográfiák. III.*] Budapest: Editio Musica, 1955.
- Lampert Vera: *Népzene Bartók műveiben*. Budapest: Helikon Kiadó, 2005.
- Leopold Mozart: *Hegedűiskola*. Székely András (ford.) Budapest: Mágus Kiadó, 1998.
- Lipták Dániel: „Egy moldvai csángó hegedűs dallamkincse – I.” *Folkmagazin*. XXI/1 (2014. január): 40–43.

- Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1970.
- : „A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban.” In: Virágvölgyi Márta – Felföldi László (szerk.): *A széki hangszeres népzene*. Budapest: Planétás Kiadó, 2000.
- Orbán Balázs – Zöld Ferenc (szerk.): *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból. Első kötet*. Budapest: Helikon Könyvkiadó – Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1982.
- Page, Christopher: „Jerome of Moravia on the Rubeba and Viella.” *The Galpin Society Journal* 32 (1979) 77-98.
- Pálmainé Orsós Anna: „A magyarországi beás nők és férfiak nyelvhasználata.” *Educatio* 2007/4 (2007. október): 612-622.
- Pávai István: *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben*. Budapest: Hagyományok Háza, 2005.
- : „Kulcsár Ferenc és az Enyed vidéki népzene.” In: Pávai István (szerk.): *A magyarbecei Kulcsár Ferenc bandája*. Budapest: Hagyományok Háza, 2006. 3–7.
- : „A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben.” In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. DVD-ROM*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – FolkEurópa Kiadó, 2012.
- : *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Budapest: Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság, 2013.
- : *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*. Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2015.
- : *A Sóvidék népzeneje*. Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016.
- : „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása.” In: Pávai István – Sófalvi Emese (szerk.): *Énlaka-konferenciák V. Székely népzene és néptánc*. Budapest: Hagyományok Háza, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Énlaka: Pro Énlaka Alapítvány, 2018. 15–46.
- : „A Vízmellék népzeneje és tánc hagyományai.” In: Horváth Attila – Árendás Péter: *Vízmelléki népzene. Kozák József ádámosi primás dallamai*. Budapest: Hagyományok Háza, 2019. 3–5.

- Rajeczky Benjamin: „Népzene kutatás.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon V. kötet. Né-Sz.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981. 34–36.
- Réthei Prikkel Marián: *A magyarság táncai.* Budapest: Studium, 1924.
- Richter Pál: „A népi harmonizálástól a népdalok harmonizálásáig.” *Magyar Zene* 51/4 (2013. november): 369-383.
- : „17. századi zenetörténeti források zeneelméleti tanulságai.” *Magyar Zene* 58/2 (2020. május): 217–228.
- Sándor Ildikó: „A hangszerkészlet és a táncélet változása Klézsén.” *Ethnographia* 106/2 (1995. március): 927–936.
- Sárosi Bálint: *Cigányzene...* Budapest: Gondolat Kiadó, 1971.
- : „A gyimesi csángó hegedűstílus.” *Magyar Zene* XIX/2 (1978. június): 176-183.
- : „Hegedű.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979. 512 – 513. 513.
- : „Hivatásos és nemhivatásos népzeneészek.” In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok. 1980.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete, 1980. 75–83
- : *Hangszerek a magyar néphagyományban.* Budapest: Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 1998.
- : *Dudások, cigányzenészek. A hangszeres magyar népzenei hagyomány.* Budapest: Nap Kiadó, 2019.
- Seprődi János: „A székely táncokról.” In: Benkő András (szerk.): Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1974.
- Szalay Zoltán: *Felcsíki hangszeres tánczene. A csíkszentdomokosi zenekar I.* Csíkszereda: Alutus Kiadó, 1996.
- : „Erdővidék tánczenéje.” In: Jánosi József: *Erdővidéki táncélet.* Sepsiszentgyörgy: Kovászna Megyei Művelődési Központ, Budapest: Hagyományok Háza, 2008. 41–56.
- Szánthó Zoltán: „A primkontra.” *Folkmagazin.* XXII/3 (2015. június): 47-49.
- Takáts Sándor: *A régi Magyarország jókedve.* (Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1921.)
- Tari Lujza: „A dudahagyomány továbbélése hegedűn.” In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok. 1986.* Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 1986.

- : „Német eredetű dallamok a bukovinai székely (hangszeres) népzeneben.”
Ethnographia 110/2 (1999. március): 265–280.
- : *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. Budapest: Balassi Kiadó, 2001.
- : *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*. Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011.
- Varga Sándor: *Változások egy mezőségi falu XX. századi tánc kultúrájában*. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Bölcsészettudományi Kar, 2011. (Kézirat).
- Vargyas Lajos: „Nemzeti kultúra – világkultúra. Vargyas Lajossal beszélget Ittész Mihály.”
Forrás 18/7 (1986. július): 1–11.
- : *A magyarság népzeneje*. Budapest: Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 2002.
- Vavrinecz András: *Vajdaszentiványi népzene I*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1992.
- : „Egy Felső-Maros menti primás – Horváth Elek.” In: In: Virágvölgyi Márta – Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. Budapest: Planétás Kiadó, 2000. 302–350.
- Virágvölgyi Márta: *Gyimesi népzene I-II*. Debrecen: Kölcsey Művelődési Központ, 1989.
- : „Halmágyi Mihály gyimesközéploki primás hegedűjátéka.” In: Virágvölgyi Márta – Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. Budapest: Planétás Kiadó, 2000. 274–301.
- : *Lajtha László – Széki gyűjtés. Hegedűszólamai Virágvölgyi Márta lejegyzésében*. Budapest: Hagyományok Háza, 2002.
- : *Széki népzene I – II. Dobos Károly dallamai*. Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2014.
- Virágvölgyi Márta – Felföldi László (szerk.): *A széki hangszeres népzene*. Budapest: Planétás Kiadó, 2000.
- Viski Károly: „Hegedű.” In: Gunda Béla (szerk.): *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943. 43-54.
- Vizeli Balázs: *Két magyarbecei primás hegedű játékának felhasználása az oktatásban*. MA szakdolgozat, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2013. (Kézirat).

Felhasznált internetes adatbázisok:

- Bolya Mátyás (szerk.): *Zenetudományi Intézet Hangarchívum. Negyedik, átdolgozott kiadás.* Budapest: ELKH BTK Zenetudományi Intézet, 2021. <https://zti.hungaricana.hu/hu/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.04.22.)
- Fügedi János (szerk.): *Néptánc Tudástár. 1. kiadás.* Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016. [dx.doi.org/10.23714/nzntk.ntt.ind.hu](https://doi.org/10.23714/nzntk.ntt.ind.hu). (utolsó megtekintés: 2021. 04. 18.)
- Kerékfy Márton – Biró Viola (szerk.): *Népzene Bartók műveiben.* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2020. <http://bartok-nepzene.zti.hu/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.05.10.)
- Pávai István (szerk.): *Utolsó Óra. Erdélyi gyűjtés a Fonó Budai Zeneházban.* Budapest: Fonó Budai Zeneház, 2000. <http://uo.hagyomanyokhaza.hu/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 05. 19.)
- Pávai István (spec.): *Folklór Adatbázis.* Budapest: Hagyományok Háza. <http://folkloradatbazis.hu/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 05. 19.)

Mellékletek

Mellékletként közlöm a kutatásom során vizsgált adatközlők listáját, táji felosztás szerint. A tájak sorrendje – az egyszerűbb átláthatóság kedvéért – az értekezés szerkezetét követi.

Az adatokat táblázatban foglaltam össze, melyek tartalmazzák a prímások nevét, születési idejét, a felvétel idejét, a gyűjtő nevét, és a gyűjtés archívumi számát. Mindezek mellett szerepel az az információ is, hogy az adott hegedűs második fekvéses technikát használ, avagy sem.

Olyan esetekben, amikor a zenészekről több felvétel – hang- és filmfelvétel egyaránt – is készült, lehetőség szerint a videofelvétel jelzetét mellékeltem.

Az adatközlők születési éve nem mindig pontos dátum. Ez azzal magyarázható, hogy a gyűjtések során a muzsikások sok esetben csak azt mondták be, hogy hány évesek, azt viszont nem lehet tudni, hogy a felvétel készültekor az illető betöltötte-e már az általa megadott életkort. Ebből kifolyólag egyes hegedűsök születési évszámánál 1 éves eltérések előfordulhatnak.

Többször is talákoztam olyan jelenséggel, hogy egy adatközlő a különböző gyűjtések jegyzőkönyveiben más-más születési dátummal volt feltüntetve. Ennek egyik oka lehet az, hogy a muzsikus románul beszélt, és a románul nem tudó gyűjtő tévesen rögzítette az adatot, de oka lehet még az egyszerű félreértés, illetve az adatközlő tévesztése is. Ilyenkor azt a dátumot adtam meg, mely a legtöbbször előfordult.

A táblázatban közölt hang- és filmfelvételek forrásarchívumainak rövidítései:

AnMi – András Mihály gyűjteménye

Dols – Domokos István gyűjteménye

DP – Demény Piroska gyűjteménye

HaBa – Hámori Balázs magángyűjteménye

HH – A Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Könyvtár és Archívum gyűjteménye

KF – Kodály Zoltán fonográffelvétele a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum tulajdonában

KFA – A Román Akadémia Kolozsvári Folklorarchívuma

MvR – Marosvásárhelyi Rádió archívuma

NM_Gr – A Néprajzi Múzeum Pátia-hanglemezgyűjteménye

NM_MH – Néprajzi Múzeum fonogramgyűjteménye

Mellékletek

PI – Pávai István magángyűjteménye

ZTI – A Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Zenetudományi Intézet gyűjteménye

A székelységből kivált népcsoportok területei		Primás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archivumi jelzet
Gyimes		Kopac Jancsi	19. század első fele	nem	Gyimesbükk (kiöregedett városi cigányzenész)	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
		Vékon János	19. század	n/a	Gyimesközéplak	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
		Zerkula János „Tódi”	n/a	igen	n/a	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
		Tatár Tódor	n/a	nem	Gyimesbükk	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
		Sánta Miklós	1870-es évek	n/a	Gyimesbükk	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
		Tatár Miklós „Tódi”	1880-as évek	n/a	Gyimesbükk	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>

Sinka István „Kukli”	1880-as évek	nem	Gyimesbük	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	NM_MH_4148
Lukács Sándor	1884 körül	nem	Gyimesbük	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	NM_MH_4153a
Simon György „Anuka” Gergely István	1886 n/a	nem nem	Gyimesbük Gyimesbük	1949 1949	Jagama János Jagama János	KFA_Fg036a KFA_Fg040a
Halmágyi György „Pulika”	1888	igen	Gyimesközéplak	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	NM_MH_4163
id. Halmágyi Mihály	1888	igen	Gyimesközéplak	1955	Jagama János	KFA_Mg0097-01
Antal András „Nagy Cigány”	1892	igen	Gyimesbük	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	NM_MH_4140a
Sinka János „Cándra”	1895	igen	Gyimesbük	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
Pulika Péter	1902	igen	Gyimesközéplak	1968	Kallós Zoltán	ZTI_AP_07111a
Sinka György	1905	igen	Gyimesbük	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>
Ambrus Fülöp „Hosszú”	1908	n/a	Gyimesközéplak	1949	Jagama János	KFA_FAM00433
Gábor György „a Gáboré”	1911	nem	Kóstelek	1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár	NM_MH_4175
Vrencsán Gergely „Kicsi Gergé”	1911	nem	Kóstelek	1970	Kallós Zoltán	ZTI_AP_10050c
Gábor István „a Jánosé”	n/a	n/a	Magyarcsügés	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Oláh Tódor	n/a	n/a	n/a	Kóstelek	oral history, 1940-es évek eleje	Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer	<i>Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.</i>							
ifj. Halmágyi Mihály „Pulika”	1921	igen		Gyimesközéplok	1991	Virágvölgyi Márta	HH_DVD_HNCS_V8_014_1							
Pulika János	1924	igen		Gyimesközéplok	1980	Pávai István	HH_CD_PL_Mg_054a							
Zerkula János „Gömböcske”	1927	igen		Gyimesközéplok	1991	Virágvölgyi Márta	HH_DVD_HNCS_V8_014_3							
Vándor Mihály „Cándra Misi”	1920	nem		Gyimesbükk	1980	Pávai István, Bokor Imre	ZTI_Mg_004877a							
Vándor János „Gergely”	1927	igen		Gyimesközéplok	1988	Szánthó Zoltán, Szita Gábor, Faragó Tamás	https://www.youtube.com/watch?v=X5yIicFauo8							
Szócs „Mojcsi” Gábor	1933	nem		Gyimesbükk	2011	Németh László	https://www.youtube.com/watch?v=fTiZQKSvLgo							
Antal Zoltán „Finác”	1936	igen		Gyimesfelsőlök/Gyimesközéplok	1992	Havasréti Pál, Vizeli Balázs	HH_DVD_HP_VHS_013							
Tímár Viktor	1936	igen		Gyimesközéplok	1997	András Mihály, Kiss Ferenc	AuMi_VHS_015_1							
Mihók Mihály „Buhai Misi”	1947	nem		Gyimesbükk	1995	Havasréti Pál, Kerényi Róbert	HH_DVD_HP_VHS_032							
Szentes János „Postás Jancsi”	1967	nem		Gyimesbükk	1995	Havasréti Pál, Kerényi Róbert	HH_DVD_HP_VHS_032							
Oltéán János	n/a	nem		Gyimesbükk	2007	Sonidus Etnográfiai Multimédia Archivum	https://www.youtube.com/watch?v=sh5X7ZkFeBY							

Bukovina						
Czurkán Miklós	1864	nem	Istensegítség	1914	Kodály Zoltán	KF_277
Csernik Lázár	1869	nem	Hadikfalva	1914	Kodály Zoltán	KF_278
Gáspár János	1896	nem	Istensegítség (gyűjtés helye: Majos [Tolna m.]	1959	Kiss Lajos	ZTI_Mg_00929A
Rózsa Lajos	1899	nem	Andrásfalva (gyűjtés helye: Tabód [Tolna m.]	1958	Kiss Lajos	ZTI_Mg_00802B
Gáspár Gergely	1905	nem	Istensegítség (gyűjtés helye: Majos [Tolna m.]	1959	Kiss Lajos	ZTI_Mg_00816B
Both Antal	1916	nem	Istensegítség (gyűjtés helye: Tevel [Tolna m.]	1959	Kiss Lajos	ZTI_Mg_00928B
László László	1917	nem	Andrásfalva (gyűjtés helye: Izmény [Tolna m.]	1983	Lázár Katalin, Németh István, Vikár László	ZTI_Mg_04611
Illés Gergely	1925	nem	Hadikfalva (gyűjtés helye: Tevel [Tolna m.]	1959	Martin György	ZTI_Mg_04816
Farkas Pál	1925	nem	Hadikfalva (gyűjtés helye: Véménd [Baranya m.]	1975	Tímár Sándor	ZTI_Mg_03547A

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Moldva	Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Szeret jobb partja	Mandache Aurel	1933	nem	Gășteni	2000	Stubler György	HH_DVD_StGy_MDV_0067
	Lungu Costică	1925	nem	Izvoare	2005	Németh László, Pávai Réka, Fáy Ádám, Labant Tamás	HH_DVD_HH_D8_0048_tv
	Alexandru Iancu „Pricia”	1930	nem	Livezi	2004; 2012	Németh László, Pávai Réka; Bergics András, Németh László, Tekauer Léna, Zsabokorszky Ferenc, Csibi Szabolcs, Ségercz Ferenc, Váncsa Levente Kerényi Róbert, Horváth Gyula, Szabó Endre; Stubler György	HH_CD_HH_DAT_0067; www.youtube.com/watch?v=plfkh hNFozE
	Danka János „Nyírur”	1927	nem	Lujzikalagor	1989; 1997		HH_CD_KeRo_Kz_0017b; HH_DVD_StGy_MDV_0011
	Fikó Miklós (Ficău Mihai)	1923	nem	Lujzikalagor	2002	Pávai István	HH_DVD_HH_MDV_0071
	Gábor Antal	1926	nem	Lujzikalagor	1958; 1994	Jagamas János, Domokos Pál Péter; Vizeli Balázs, Havasréti Pál	ZTI_AP_03966b; HH_DVD_HP_VHS_030

Veres Antal	1940	nem	Lujzikalagor	1993	Domokos Mária; Kallós Zoltán; Léránt Andrea; Németh István; Teszáry Miklós	ZTI_AP_17833c
Zsitár János	1929	nem, de egyedi az újrendje, az alapfokvése a harmadik fekvés	Nagypatak	2005	Horváth Gyula, Németh László	HH_DVD_HH_D8_0066_iv
Antal Márton	1939	igen	Nagypatak	1991	Stuber György Gál Mónika, Horváth Anna, Németh László, Ségercz Ferenc, Subecz Adrienn	HH_CD_StGy_Kz_081b
Vasile Gică	1944	nem	Pădureni	2004	Horváth Gyula, Németh László Kiss Tamás,	HH_CD_HH_DAT_0093
Antim Ioan	1928	igen	Prăjocia	2005	Havasréti Pál, Kerényi Róbert Kiss Tamás,	HH_DVD_HH_D8_0066_iv
Panaite Jean „Jenică”	1923	nem	Redojé	1992	Havasréti Pál, Kerényi Róbert	HH_DVD_HP_VHS_024
Chiriac Nicolae	1941	nem	Redojé	1992	Kiss Tamás, Havasréti Pál,	HH_DVD_HP_VHS_024
Păun Vasile	1936	nem	Redojé	1993	Kerényi Róbert	HH_CD_KeRo_Kz_0208b
Chiriac Gheorghe	1958	nem	Rekecsin	1979	Zakariás Attila	HH_CD_PI_Mg_196a
Feraru Neculaie	1935	igen	Stufu	2005	Pávai Réka, Fábri Géza, Ivánovics Tünde	HH_DVD_HH_D8_0046_iv
Fehér Márton	1934	nem	Újrekecsin	1994	Vízeli Balázs, Havasréti Pál	HH_DVD_HP_VHS_030

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Szeret bal partja	Lăcătuș Romeo	1948	nem	Băcioi	2001	Pávai István Domokos Pál Péter, Balla Péter, Lugossy Emma, Kertész Gyula, Olsvai Imre, Martin György, Morvai Péter	HH_DVD_HH_DVC_0007a
	Bács István	1908	igen	Magyarfalu	1952		ZTI_AP_00510a
	Cișman Gheorghe	1949	nem	Băcioi	2001	Pávai István Horváth Anna,	HH_DVD_HH_DVC_0007b
	Horban Ion	1936	nem	Soci	2004	Németh László, Pávai Réka, Subecz Adrienn	HH_CD_HH_DAT_0086
	Vasile Boloi	n/a	igen	Tisa Silvestri	2008	Lipták Dániel, Fábri Géza	A felvétel nem elérhető, Lipták Dániel és Fábri Géza szóbeli közlése és fényképei alapján.
	Nița Ion „Tărățu”	1934	vegyes	Tamás	2002	Pávai István	HH_DVD_HH_MDV_0072
Moldva-Szeret vidéke	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	
Beszterce-Tázló vidéke	Fazekas Péter	n/a	nem	Pusztina	1979	Katona Ádám, Szép Gyula	ZTI_AP_12718c
	Bogdan Toader	1923	vegyes	Stejaru	2006	Pávai István, Németh László	HH_DVD_HH_MDV_0274
Tatros-Ojtoz vidéke	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	

Mellékletek

Csíkszék		Primás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Gyergyó		Máté Vilmos	1921	nem	Gyergyóremete	1985	Pávai István	PI_Mg_097b_00-13-33
		Bogos Benedek	1931	nem	Güdtic	1993	Pávai István	PI_Kz_028a_00-32-15
		Cserkesz Béla	1922	nem	Gyergyóalfalu	1966	Szabadi Mihály	ZTI_Mg_01243b_00-15-51
		id. Kalányos Gyurka	n/a	nem	Gyergyóújfalu	1911	Molnár Antal	NM_MH_1529b
		ifj. Kalányos Gyurka	n/a	nem	Gyergyóújfalu	1911	Molnár Antal	NM_MH_1512b
		Páka András	n/a	nem	Gyergyóújfalu	1911	Molnár Antal	NM_MH_1491a
		Kalányos Péter	n/a	nem	Gyergyócsomafalva	1966	Szabadi Mihály	ZTI_Mg_01243b_00-21-52
		Bartalis Ferenc	1944	nem	Gyergyócsomafalva	1998	Kelemen László	HH_UOF_0389_05_084
		Balla József	1929	nem	Marosfalu (Gyergyóújfalu)	1993	Pávai István	PI_DAT_030b_00-41-12
		Pulika János	n/a	nem	Gyergyóújfalu	1949	Jagamas János	KFA_Fg025_00-00-07
		Kosztai Bence	1951	nem	Gyergyócsomafalva	1989	Könczei Csilla	ZTI_Mg_05980
		Majlát István	1920	nem	Gyergyóújfalu	1984	Koszorus Kálmán	PI_Kz_031a_00-05-39
Felcsík		Duduj Lajos	1912	nem	Csikszentdomokos	1955; 1970	Jagamas János; Sárosi Bálint	KFA_Mg0093_00-13-50; ZTI_Mg_02056b_00-05-33
		Sinka Sándor	1936	nem	Csikszentdomokos	1971	Sárosi Bálint	ZTI_AP_07498c
		Nagy Lajos	1909	nem	Csikszentdomokos	1955	Jagamas János	KFA_Mg0092_00-20-43
		Balog László	1924	nem	Csikszentdomokos	1980	Pávai István	PI_Mg_049a_00-18-49
Középcsík		Péter János	n/a	nem	Csiktaploca	1954	Jagamas János	KFA_Mg0033_00-19-33
		Márkos Román Dénes	1904	nem	Csikrákos	1958	Sárosi Bálint	ZTI_Mg_00839b_00-28-25
		Sinka Mihály	1920	nem	Csikrákos	1980	Pávai István	PI_Mg_053a_00-14-41
Alcsík (Fiság mente)		Domokos Dénes	n/a	nem	Csikménaság	1954	Jagamas János	KFA_Mg0033_00-15-57

Alcsík (Olt mente)	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	
Kászón	Nagy Lajos fiatal cigányzenész	1920 n/a	nem nem	Kászónújfalun Kászónújfalun	1955 1912	Jagamas János Kodály Zoltán	KFA_Mg0092_00-02-21 KF_269a
	Laji János	1860-as évek eleje	nem	Kászónfeltíz	1912	Kodály Zoltán	KF_264c
Háromszék	Primás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Felső- Háromszék	Cimori József „Józonka”	1936	nem	Feltozja	1996	Pávai István, Agócs Gergely	PI_DAT_067b_00-19-23
Alsó- Háromszék	Ötvös József	1967	nem	Örkő	1998	Pávai István	HH_DVD_UOE_VHSC
Háromszék és Udvarhelyszék átmeneti vidéke	Primás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Erdővidék	Bódi Samu	1931	nem	Barót, Nagyajta	1993	Pávai István	PI_VHS_S_014b_00-36-37
	Jankó Imre	1932	nem	Vargyas	1997	Deák Gyula, Jánosi József	PI_VHS_M_127b_00-30-27
	Perci Ferenc	1925	nem	Vargyas	1963	Barabás Jenő, Kisbán Eszter	ZTI_Mg_01248b_00-12-10
	Tréfán Zoltán	1946	nem	Szárzajta	1998	Vass Oszkár, Hámori Ferenc Balázs, Hámori Balázs, Hesyi Ferenc	HaBa_AVF_1998-03- 13a_Szarazajta_00-15-47

Udvarhelyszék		Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Homoród mente								
Nagy-Homoród völgye		ifj. Majlát Gábor Hucsi Albert	1949 1928	nem nem	Abásfalva Homoródszentpál	1989 1993	Pávai István Pávai István	ZTI_Mg_06582_00-01-45 PI_DAT_012a_00-30-57
Kis-Homoród völgye		Gergely József Mimis János Kelemen Géza „Cári”	48 éves 1921 n/a	nem nem nem	Homoródmás Szentegyházasfalu Szentegyházasfalu	1970-es évek vége 1980-as évek 1960-as évek eleje	Fodor Béla, Katona Ádám, Szép Gyula Boér Károly Zoltán Erzsébet	PI_Mg_194a_00-13-09 PI_Kz_204b_00-22-13 MvR_2579c
Udvarhely vidéke								
Alsó-Udvarhely		Demeter Márton Boldizsár Márton Simi József	1945 1940	nem nem nem	Felsőboldogfalva Ócfalva Ócfalva	1960 1995 1995	Zoltán Aladár Pávai István Pávai István	MvR_2542 PI_DAT_060u16b_00-16-01 PI_DAT_060u16c_00-30-20
Felső-Udvarhely		Tóti Zoltán	1959	nem	Zetelaka	1983	Fodor Béla, Pávai István	PI_Kz_091b_00-15-37

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Felső-Nyikó mente	Széles Péter	n/a	nem	Kecset	1968	Pálfi Csaba	ZTI_Mg_02403a_00-05-35
	Simon Sándor	n/a	nem	Kecset	1968	Pálfi Csaba	ZTI_Mg_02403a_00-05-35
Keresztúr vidéke							
Nagy-Küküllő völgye	Csányi Károly (2 hegedű)	n/a	nem	Alsóboldogfalva	1950	Jagamas János	KFA_Fg217_00-02-09
	Bígyi József (2 hegedű)	n/a	nem	Alsóboldogfalva	1950	Jagamas János	KFA_Fg216_00-01-03
Alsó-Nyikó mente	Ferenzi Imre	1933	nem	Rugonfalva	1993	Pávai István	PI_DAT_023a_00-19-16
	Balog János	n/a	nem	Medesér	1900	Vikár Béla	NM_MH_0099_IIB
Gagy mente	Gábor „Pusi” Béla	1909	nem	Gagy	1977	Pávai István	PI_Mg_011c_00-09-11
	Csapai Géza	1922	nem	Gagy	1977	Pávai István	PI_Mg_011c_00-19-36
	Csapai István	1876	nem	Gagy	1962	Domokos István	PI_Mg_210a_00-35-08
	Fülöp József	1926 körül	nem	Énlaka	1961 körül	Domokos István	Dols_Kz_001a_00-10-53
Küsmöd mente	Kristóf Vencel „Vendel”	1885	nem	Kőröspatak	1944	Lajtha László	NM_Gr_122B
	ismeretlen primás	n/a	nem	Sikliód	1970-es évek	Kacsó András	PI_Mg_009a_00-43-39
	Nagy Lajos	1950	nem	Sikliód	1975	Király Zoltán	PI_Mg_011b_00-13-37
Kis-Partium	Barabás Gyula	1924	nem	Székelyszenterzsebét	1982	Halmos Béla, Virágvölgyi Márta, Elekes Gyula	ZTI_Mg_04519a_00-03-57
	Lévai Bakó Géza	1914	nem	Székelyszenterzsebét	1994	Pávai István	PI_DAT_044b_00-08-21

Udvarhelyszék és Marosszék átmeneti vidéke								
	Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet	
Sóvidék	Paradica Mihály „Nyicu”	1925	nem	Felsősfalva	1978	Pávai István	PI_Mg_024a_00-30-03	
	Ráduy Imre	1949	nem	Alsósfalva	1980	Timár Sándor, Virágvölgyi Béla, Virágvölgyi Márta	ZTI_Mg_04829a_00-23-25	
	Paradica Imre	1956	igen	Felsősfalva	2001	Pávai István	HH_DVC_0004_00-28-58	
Marosszék								
	Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet	
Felső-Kis-Küküllő mente	Lámpo József	1930	nem	Erdőszenyörgy	1993	Pávai István	PI_DAT_023c_00-00-25	
	Kutasi László	1950	nem	Vadasd	2014	Pávai István	PI_DVF_2014-08-26-17-46-49_00-04-42	
	Vas Tamás	1923	nem	Makfalva	1968	Timár Sándor	ZTI_Mg_03386a_00-08-30	
	Jakab Árpád	1911	nem	Szolokma	1975	Király Zoltán	PI_Mg_007c_00-19-30	
Felső-Nyárad mente								
	Bekecsalja	Kalányos Gábor	1904	nem	Nyárádselye	1961	Szabó Csaba, Székely Dénes	PI_Mg_009c_00-21-41
		Kacsó J. Ferenc	1930	nem	Nyárádماغyarós	1961	Szabó Csaba, Székely Dénes	PI_Mg_009c_00-27-57
Szentföld	Muszka László	1892	nem	Nyárádremete	1914	Bartók Béla	NM_MH_3703a	
Közép-Nyárad mente								
	Simi Gyula	1909	nem	Nyárádgálfalva	1967	Szabadi Mihály	ZTI_Mg_01549b_00-15-06	
	Bükösi Márton	1897	nem	Szentgerice	1968	Pálfi Csaba	ZTI_Mg_02404a_00-29-48	

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Alsó-Nyárad mente	Bódi Bálint	1888	nem	Ákosfalva	1960- 1900-	Martin György	ZTI_MGy_Mg_075a_00-21-41
	Derzsi Ferenc	n/a	nem	Fintaháza	1905- között	Veress Gábor	NM_MH_1855e
Marostere	Kurcsi Sándor	1924	nem	Ikland	1994	Pávai István	PI_DAT_046b_00-02-52
Marosszéki Mezőség	Szabó Viktor	1939	nem	Mezőkölpény	1987	Jászság Népi Együttes	HH_DVD_JNE_VHS_0065
	Ruszi Sándor	1932	nem	Mezőkölpény	1987	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_38
	Boldi András	1927	nem	Mezősámsond	1981	Pávai István	ZTI_Mg_04877b_00-04-11
	Gritó Ferenc	1922	nem	Mezőbánd	1968	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02129b_00-20-42

Felső-Maros vidéke		Primás neve	Születési év	Réges ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Északi Felső-Maros mente	Moldován Dániel	1906	nem	Magyaró	1969	Martin György	ZTI_Mg_02016	
	Moldován István „Stefi”	1912	nem	Magyaró	1976	Demény Piroska	ZTI_Mg_05302	
	Mezei Dániel	1919	nem	Magyaró	1990	Hrúz Dénes, Hrúz Szabolcs	HH_DVD_HrDe_VHS_004	
	Vlaik Dániel	1924	nem	Magyaró	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02788B	
	Luka Árpád	1911	nem	Marosvécs	1977	Végyvári Rezső	ZTI_Mg_03724	
	Sályi Péter	1927	nem	Marosvécs	1977	Végyvári Rezső	ZTI_Mg_03724	
	Radu Victor	1900	nem	Lövér	1969	Martin György	ZTI_Mg_02017	
	Déli Felső-Maros mente	Gondos János „Zsidó”	1920	nem	Genyeszeg	1998	Könczei Árpád	HH_DVD_SzH_MDV_010
		Lunka József „Bolond”	1918	nem	Magyarpéterlaka	1973	Sárosi Bálint	ZTI_Mg_02760A
		ifj. Lunka József	1944	nem	Magyarpéterlaka	n/a	Hrúz Dénes, Hrúz Szabolcs	HH_DVD_HrDe_VHS_024_iv
Csiszár Aladár		1934	nem	Magyarpéterlaka	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_44	
Farkas Sámuel „Pojza”		1922	nem	Marossárpatak	1958	Domokos István	ZTI_Mg_01801	
Farkas János		1953	nem	Marossárpatak	1991	Jászság Népi Együttes, Szűcs Gábor, Hrúz Dénes	HH_DVD_JNE_VHS_0072	
Rusz János „Dódi”		1913	nem	Marossárpatak	1973	Sárosi Bálint	ZTI_Mg_02759B	

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Luc mente	Horváth Elek „Gómbös”	1935	nem	Vajdaszentivány	1992	Fekete Antal "Puma", Virágvölgyi Márta	HH_DVD_HNCS_V8_025	
	Horváth Mihály „Latabár”	1941	nem	Vajdaszentivány	2003	Vavrinecz András, Stoller Antal, Pallagi Pál	HH_DVD_HH_DVC_0023c	
	Horváth Aladár „Steff”	1927	nem	Tancs	1999	Kelemen László, Havasréti Pál, Bagi István	HH_DVD_BaIs_V8_097	
	Horváth Ernő	1937	nem	Tancs	1999	Kelemen László, Havasréti Pál, Bagi István	HH_DVD_BaIs_V8_097	
	Barna Albert	1922	nem	Vajola	1992	Havasréti Pál, Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_HP_VHS_015	
	Barna Aladár	1930	nem	Vajola	1992	Havasréti Pál, Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_HP_VHS_015	
	Boitá Gheorghe	1923	nem	Bátos	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_014	
	Jencsi Rudolf	1921	nem	Bátos	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_014	
	Moldován Adalbert „Vasvilla Béla”	1935	nem	Dedrádszéplak	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_014	
	Vasvilla János	1945	nem	Dedrádszéplak	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_014	
	Görgény völgye	Lucaciu Adalbert „Pitu”	1924	nem	Görgényoroszfalu	1997	Kelemen László, Havasréti Pál, Lányi György	HH_DVD_UOE_VHSC_04
		Talpa Ioan	1939	nem	Görgényorossova	1969	Martin György	ZTI_Mg_02017

Sajó melleke		Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Sajó völgye	Baba Julius	1911	nem	Kentelke	1985	Halmos István, Konkoly Elemér, Csonka László	ZTI_Mg_04948	
	Gáspár Béla	1930	nem	Nagysajó	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02146A	
	Kóczi Pável „Móni”	1910	nem	Nagysajó	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02097	
Zselyk	Magyarósi Márton	1909	nem	Zselyk	1983	Vavrincez András, Eredics Gábor	HH_CD_VA_Kz_0053b	
Dipse völgye	Kimpáni József	1917	nem	Teke	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_015	
	Torockai Sándor „Bubi”	1919	nem	Kolozsnagyida	1992	Havasréti Pál, Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_HP_VHS_016	
	Torockai Edvárd	1923	nem	Kolozsnagyida	1993	Vizeli Balázs, Lányi György	HH_DVD_ViBa_VHS_015	
Aranyosvidék		Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Aranyosszék	Kászoni Jancsi	1921	nem	Simfalva	1978	Demény Pirooska	ZTI_Mg_03835A	
	Kosztá Samu	1923	nem	Aranyospolyán	1978	Demény Pirooska	ZTI_Mg_03835A	
	Ötvös „Makkó” Károly	1933	nem	Aranyosrákos	1995	Pávai István	PI_VHS_M_80a_1-03-19	
	Farkas Jenő	1923	nem	Aranyosrákos	1978	Demény Pirooska	ZTI_Mg_03834B	
	Kuruc Mártonka	1927	nem	Székelykocsárd	1975	Pávai István	PI_Mg_014b_0-15-21	
	Kuruc Ignác „Nátyi”	1930	nem	Székelykocsárd	1975	Pávai István	PI_Mg_014b_0-15-21	
Gábor Ferenc	1927	nem	Kövend	1993	Pávai István	HH_CD_PI_Kz_0388b		

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Alsó-Aranyos mente	Voivod Ioan	1932	nem	Gerendkeresztúr	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_58
	Voivod Edmund (Ödön)	1934	nem	Gerendkeresztúr	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_58
	Szőllősi Gyula	1907	nem	Aranyosgyéres	1980	Demény Piroska	DP_051
	Farkas Bálint	1910	nem	Detreihen telep	1980	Demény Piroska	Demény Piroska – Pávai István: <i>Aranyosszék népzeneje</i> . CD melléklet, 20. szám
Torockó vidéke	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Jára-, Hesda-, Rákos-völgye	Boldizsár Vilmos	1907	nem	Alsójárá	1973	Falvay Károly	ZTI_Mg_03393
	Cirebea Ioan „Cincardelă”	1934	nem	Alsójárá	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_50
Maros–Küküllők vidéke	Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Erdélyi Hegyalja							
Nagyenyed vidéke	Székely Zsigmond	1935	nem	Lőrincréve	1981	Karsai Zsigmond; Martin György; Németh István; Pálffy Gyula	ZTI_Mg_04272
	Molnár Zsigmond	1935	nem	Lőrincréve	1966	Falvay Károly, Karsai Zsigmond	HH_CD_SF_Kz_P_102b
	Varga Viorel „Nuți”	1933	nem	Csombord	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_59

	Bojin Ioan „Numi”	1953	nem	Miriszló	1998	Kelenen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_59
	Dandóczy Augustin	1928	nem	Miriszló	1994	Pávai István	HH_CD_PI_DAT_052a
	Sípos Márton	1923	nem	Magyarlapád	1969	Martin György	ZTI_Mg_02028
	íjf. Sípos Márton	1944	nem	Magyarlapád	1985	Pávai István	ZTI_Mg_005653
	Sípos Ferenc	1962	nem	Magyarlapád	1992	Vízeli Balázs	HH_DVD_ViBa_VHS_002
						Vízeli Balázs,	
	Kulcsár Ferenc	1920	nem	Magyarbece	1994	Havasréti Pál, Lányi György, Porteleki Zoltán	HH_DVD_ViBa_VHS_017
	Szántó Ferenc	1936	igen	Magyarbece	1992	Vízeli Balázs, Havasréti Pál, Lányi György, Porteleki Zoltán	HH_DVD_ViBa_VHS_001
	Szántó János	1949	igen	Magyarbece	1997	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_21
	Szabó Dénes	1946	igen	Magyarbece	1997	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_21
	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Gyulafehérvár vidéke							
Hegymegett (Kutasföld)							
Malozsa völgye	Ötvös János „Csija”	1904	feltételezhető	Magyarózd	1973	Varga Zoltán	ZTI_Mg_02705B
	Toma János	1883	feltételezhető	Magyarózd	1954	Jágamas János	KFA_FAM08727
	Zimej (Zilahi?) György	1939	igen	Magyarbükkkös	1968	Tímár Sándor	ZTI_Mg_03387B
	Barta András	1927	nem	Istvánháza	1968	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02135

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Szárazvám völgye	Barabás Ferenc „Peci” Tűri István	1927 1947	igen nem	Magyarstűlye Nagymedvés	1979 1979	Varga Zoltán Varga Zoltán	ZTI_Mg_04045B ZTI_Mg_04045A
Vízentúl	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Vízmellék							
Felső-Vízmellék	Kálló „Cuppa” József Vaski Béla Bolha Zoltán Mihály János Szabó „Brusi” Béla Fagyura János Faghiuri Francisc „Lechi” Mezei Károly „Kusler” Jámbor István „Dunnyező” Mezei Levente „Leves” Csányi Sándor „Cilika”	1943 1941 1919 1915 1940 1934 1933 1939 1951 1969 1959	nem nem nem nem nem nem nem nem nem nem nem nem	Héderfája Bonyha Bonyha Bonyha Gogánváralja Vámosgálfalva Szászbogács Szászcsovás Szászcsovás Szászcsovás Szászcsovás	1998 1985 1985 1985 1998 1986 1997 1998 1998 1996 1996	Pávai István Pávai István Pávai István Pávai István Pávai István Pávai István Kelemen László Pávai István, Havasréti Pál Pávai István, Havasréti Pál Pávai István, Kelemen László Pávai István, Kelemen László	HH_CD_FBZ_F_CD_0462 ZTI_Mg_005656 ZTI_Mg_005655 ZTI_Mg_005656 HH_CD_FBZ_F_CD_0463a HH_CD_PI_Kz_047a HH_DVD_KL_VHSC_008 HH_DVD_UOE_VHSC_55 HH_DVD_UOE_VHSC_55 HH_DVD_KL_VHSC_005 HH_DVD_KL_VHSC_005
Közép-Vízmellék	Lukács Lajos „Gamizsi” Denneter Zoltán Kozák József Didi István „Csuplika”	1936 1927 1935 1947	nem nem nem nem	Magyarkirályfalva Ádámos Ádámos Ádámos	1998 1974 1992 1998	Kelemen László, Havasréti Pál Pesovár Ferenc Havasréti Pál, Németh István, Vizeki Balázs Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_56 ZTI_Mg_003187 HH_DVD_HP_VHS_012 HH_DVD_UOE_VHSC_56

Alsó- Vizmellék	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Közép-Maros-vidék								
Forgács József „Csavargó”	1924	nem	Teremtűjfalu	1994	Pávai István	PI_DAT_046a_00-13-38		n/a
Forgács János	1934	nem	Magyardellő	1989	Pávai István	ZTI_Mg_6586_0-00-33 XIX. Erdélyi Prímások Találkozója		
Demeter József	1947	nem	Magyardellő	2016	Pávai István	https://www.youtube.com/watch?v=Lf3PoVDyV6E&t=2749s (42'05)		
ismeretlen hegedűs	n/a	nem	Kerelesszentpál	1987	Balogh Attila, Könczei Csilla	HH_CD_PI_Kz_129a		
Boca Gheorghe	1926	nem	Radnót	1998	Könczei Árpád, Sztanó Hedvig	HH_DVD_SzH_MDV_025		
Boca Sorin	1969	nem	Radnót	1998	Könczei Árpád, Sztanó Hedvig	HH_DVD_SzH_MDV_025		
Kalotaszeg								
Alszeg								
Zágor Aladár „Pici Aladár”	1932	nem	Váralmás	1997	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_06		
Ötvös József	1922	nem	Váralmás - Kispetri	1967	Csenki Imre, Martin György	ZTI_Mg_02290		
Ötvös Berci	1937	nem	Váralmás - Kispetri	1967	Csenki Imre, Martin György	ZTI_Mg_02287		
Felszeg								
Varga Ferenc „Öreg Csipás”	1896	nem	Bánffyhunyad	1943	játékfilm	Kalotaszegi Madonna		
Varga Ferenc „Csipás”	1921	nem	Bánffyhunyad	1972	Végyvári Rezső	ZTI_Mg_03723		
Varga Márton „Csipás”	1927	nem	Bánffyhunyad	1990	Tótszegi Andriás	HH_DVD_ToAn_VHSC_026		
Varga István „Kiscsipás”	1974	nem	Bánffyhunyad	2002	Danhauser Máté	HH_CD DaMa_Kz_026b		

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Nádas mente	Boros Samu	1914	nem	Bogártelke	1991	Lányi György, Vízeli Balázs	HH_DVD_HNCS_V8_019_1	
	Czilika János	1919	nem	Bogártelke	1991	Lányi György, Vízeli Balázs	HH_DVD_HNCS_V8_019_1	
	Czilika Gyula	1958	nem	Bogártelke	1991	Salamon Beáta, Nagy Zsolt, Mohácsy Albert	HH_DVD_HP_VHS_051	
	Kalló Márton	1921	nem	Inaktelke	1969	Grabócz Miklós, Végvári Rezső	ZTI_Mg_01744A	
	Laczi György	1849	nem	Méra	1912	Balabán Imre Andrásfalvy	NM_MH_2795b	
	Antal János „Árus” („Nagy Árus”)	1900	nem	Méra	1961	Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György,	ZTI_Mg_01265A	
	Antal Ferenc „Árus” („Kis Árus”, „Öreg Árus”)	1906	nem	Méra	1961	Pesovár Ferenc Andrásfalvy	ZTI_Mg_01265A	
	Berkli Ferenc „Árus” (ifj. Antal Ferenc „Árus”)	1931	igen	Méra	1994	Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc	HH_DVD_ViBa_VHS_019	
Kapus környéke	Fodor Sándor „Netti Sanyi”	1922	nem	Gyalu	1991	Salamon Beáta, Nagy Zsolt, Mohácsy Albert	HH_DVD_HP_VHS_051	
	ifj. Fodor Sándor „Netti”	1967	nem	Nádas mentén, Egeresgyártelepen született	2001	Pávai István	HH_DVD_HH_DVC_0001b	

	Nónika Miklós „Hitler” Viski Rudolf	1924 1912	nem nem	Győrvasárhely Gyálu (Szászfenesen született)	1992 1981	Salamon Beáta, Árendás Péter, Németh István Kallós Zoltán	HH_DVD_HP_VHS_051 ZTI_Mg_06255B
Fenes völgye	Muza József „Toska” Múza Mózes „Mócsi” Kovács Simon „Buraió”	1922 1933 1924	nem nem nem	Szászfenes Szászfenes Magyarlóna	1998 1998 1972	Könczei Árpád, Sztanó Hedvig Könczei Árpád, Sztanó Hedvig Demény Piroska	HH_DVD_SzH_MDV_013 HH_DVD_SzH_MDV_013 ZTI_Mg_03822A
Kalotaszeg peremterületei							
Erdőaljja	Ármán Lajos Sztójka György íjf. Sztójka György	1945 1923 1955	nem nem nem	Kolozs Kolozs Kolozs	1974 1997 1997	Sebő Ferenc Tótszegi András „Cucus”, Kelemen László Tótszegi András „Cucus”, Kelemen László	ZTI_Mg_03159 HH_DVD_KL_VHSC_015 HH_DVD_KL_VHSC_015
Kolozsvár környéki kismemesi falvak	Turi Sándor Mánăștiranu Niculaie	1937 1922	nem nem	Szucság Bodonkút	1969 1971	Borbély Jolán; Vásárhelyi László; Vásárhelyi Lászlóné Böröcz Gabriella Martin György, Éri Péter	ZTI_Mg_01537B ZTI_Mg_02329

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Mezőség		Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archivumi jelzet		
Észak-Mezőség		Lécfalvi Márton	1911	nem	Vice	1976	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_04735A		
		Kertész János	1934	nem	Vice	1976	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_04735A		
		Cifra Márton	1950	nem	Vice	1978	Pávai István, Töke Zoltán	ZTI_Mg_004465		
		Bungardi Ion	1938	nem	Magyarborzás	1995	Hrúz Dénes, Hrúz Szabolcs	HH_DVD_HfDe_VHS_026_iv		
		Balaş Grigore	1941	igen	Csabatújfalu	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_43		
		Ilca Iulius	1941	igen	Csabatújfalu	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_43		
		Zegrean Mihai	1943	nem	Bálványoscsaba	2000	Varga Sándor, Mísi Gábor	HH_DVD_UOE_VHSC_63		
		Varga Vasile „Balog”	1942	nem	Erdőszombattelke	1997	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_20		
		Mezei Ferenc „Pikill”	1907	nem	Ördögösftizes	1966	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_01772A		
		Mezei Dénes	1922	nem	Ördögösftizes	1966	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_01772A		
		ifj. Mezei Ferenc „Nelu”	1948	nem	Ördögösftizes	1997	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_20		
		id. Laphos Márton	1903	nem	Szépkenyerüszentmárton	1941	Lajtha László	NM_MH_3995b-e		
		Salak János	1894	nem	Szépkenyerüszentmárton	1941	Lajtha László	NM_MH_3995a		
		Kerekes Sándor „Csokán”	1919	nem	Szépkenyerüszentmárton	1941	Lajtha László	NM_MH_3991c		
		Zágonyi Dénes	1951	nem	Boncnýires	1974	Timár Sándor	ZTI_Mg_03225		
		Tóvidék		Téglás Antal	1935	nem	Cege	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_01802A
				Simon Sándor	1920	nem	Buza	1955	Jagamas János	KFA_FAM12104
Mihaitu Emil	1958			igen	Buza	1992	Császár Attila, Boldizsár József	HH_DVD_ViBa_VHS_022		
Rîpa Alexandru „Miku”	1942			igen	Buza	1992	Császár Attila, Boldizsár József	HH_DVD_ViBa_VHS_022		

	Csurkuj György	1906	nem	Feketelak	1962	Andrásfalvy Bertalan; Kallós Zoltán; Martin György; Pesovár Ferenc	ZTI_Mg_01401B
Szék	Ferenczi Márton „Zsuki” id. Ádám István Ádám István „Icsán” Dobos Károly Szabó István „Kávés” Moldován György „Ilka Gyuri”	1880 1888 1909 1912 1934 1927	nem nem nem nem nem nem	Szék Szék Szék Szék Szék Szék	1941 1941 1977 1978 1982 1978	Lajtha László Lajtha László Halmos Béla, Kósa Géza Csapó Károly; Halmó s István; Martin György; Pálffy Gyula; Virágvölgyi Márta Virágvölgyi Márta Végvári Rezső	NM_MH_3966b NM_MH_3974b ZTI_Mg_003709A ZTI_Mg_03792 ZTI_Mg_004415A ZTI_Mg_03830B
Belső-Mezőség	Kodoba Ignác „Öreg Náci” Kodoba Márton Kodoba Béla Kodoba Florin Mácsingó Ignác Mácsingó György „Gyurkuca” Mácsingó Péter	1911 1942 1944 1977 1929 1937 1944	nem nem nem nem nem nem nem	Magyarpalatka Magyarpalatka Magyarpalatka Magyarpalatka Magyarpalatka Magyarpalatka/Báré Magyarpalatka/Déva	1963 1999 1985 1999 1963 1997 1997	Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán Varga Sándor Havasréti Pál, Lányi György, Porteleki László Varga Sándor Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán Havasréti Pál, Kelemen László Havasréti Pál, Kelemen László	ZTI_Mg_01683 HH_DVD_VaSa_V8_023_1 HH_DVD_StGy_VHS_031a_tv HH_DVD_VaSa_V8_023_1 ZTI_Mg_01683 HH_DVD_UOE_VHSC_16 HH_DVD_UOE_VHSC_16

Mihó Attila: Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben

Mácsingó Náci	1965	nem	Magyarpalatka	1998	Varga Sándor	HH_DVD_VaSa_VHS_019_1
Papp Sándor	1909	nem	Báré	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02146B
Radák Béla	1927	nem	Gyulatelke	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02146A
Covaci Bábut	1934	nem	Mocs	1992	Havasréti Pál, Vizelei Balázs	HH_DVD_HP_VHS_017
Borzási Remus	n/a	nem	Mocs	2004	Pávai István	HH_DVD_HH_MDV_0194
Tuli Carol	1960	nem	Mocs	2004	Pávai István	HH_DVD_HH_MDV_0194
Tóbiás József	1910	nem	Mezőkészi	1966	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_02147B
Vintila Márton „Szél Marci”	1901	nem	Magyarszovát	1963	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_01799
Huszár János	1902	nem	Magyarszovát	1978	Kallós Zoltán Halmos Béla, Vavrincez András, Németh István, Vizelei Balázs, Lányi György, Havasréti Pál	HH_DVD_HP_VHS_017
Maneszes Márton	1938	nem	Magyarszovát	1992	Németh István, Vizelei Balázs, Lányi György, Havasréti Pál	HH_DVD_HP_VHS_017
Csengeri Árpád	1948	nem	Magyarszovát	1992	Németh István, Vizelei Balázs, Lányi György, Havasréti Pál	HH_DVD_HP_VHS_017
Varró Dániel	1905	nem	Vajdakamarás	1983	Molnár Zsolt	ZTI_Mg_03563B
Kelet-Mezőség						
Hárleț Ioan „Nucu”	1944	igen	Budatelke	1997	Kelmen László, Havasréti Pál, Könczei Árpád	HH_DVD_UOE_VHSC_26
Kozák Zsigmond	1926	nem	Budatelke/Magyarpalatka	1965	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_01679
Boldi Ferdinand	1942	nem	Szászszentgyörgy	1997	Kelmen László, Havasréti Pál, Könczei Árpád	HH_DVD_UOE_VHSC_26

	Kovács Alexandru	n/a	nem	Mezőszentmihály	2006	Vavrincez András, Sztanó Hedvig, Both József, Molnacsy Albert, Németh Nóra,	HH_DVD_HH_DVC_0027a
	Bárbecar Cristian	1930	nem	Mezőkőbólkút	1995	Gábor Ferenc Vízeli Balázs, Császár Attila	HH_DVD_ViBa_VHS_021
	Cinca Alexandru	1929	vegyes	Mezőszilvás	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_57
	Moldovan Remus	1958	igen	Mezőörményes	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_57
	Miki Sándor	1900	nem	Nagysármás	1969	Martin György	ZTI_Mg_02027
	Varga Emanuel	1924	nem	Nagysármás	1990	Salamon Ferenc, Csögör Róbert	HH_DVD_SaIF_VHS_02
	Demi Arítion „Titi”	1964	nem	Nagysármás	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_30
	Moldovan Giani	1974	nem	Nagysármás	1998	Kelemen László, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_30
	Varga Alexandru	1937	nem	Báld	1999	Pávai István	HH_CD_FBZ_F_CD_0522
	Híbai Andrei	1921	nem	Uzdizsentspéter	1969	Martin György, Constantin Costea	ZTI_Mg_02027
	Şinca Ştefan	n/a	nem	Uzdizsentspéter	1986	Pávai István	HH_CD_PI_Kz_054a
Dél-Mezőség	Beldean Dumitru „Mitruca”	1936	nem	Mezőméhés	1999	Pávai István	HH_CD_FBZ_F_CD_0522
	Sobotean Ioan (Szabadi János)	1903	nem	Mezőzáh	1969	Martin György, Constantin Costea	ZTI_Mg_02026
	Milhai Alexandru	1944	nem	Mezőzáh	1969	Martin György, Constantin Costea	ZTI_Mg_02026
	Stoica Petru	1972	nem	Mezőzáh	1999	Pávai István, Richter Pál	HH_CD_PI_DAT_083a
	Rıza Vasile	1941	nem	Mezőceked	1998	Pávai István, Konez Gergely, Asztalos Tamás, Pénzes Géza	HH_CD_FBZ_F_CD_0227b

	Riza Vasile ifj.	1968	nem	Mezőceked	1998	Pávai István, Koncz Gergely, Asztalos Tamás, Péntzes Géza	HH_CD_FBZ_F_CD_0227b
	Ciurcui Alexandru „Şandorică”	1954	nem	Mezőszopor	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_37
	Ciurcui Romulus „Nomi”	1958	nem	Mezőszopor	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_37
	Laco Dănilă „Stângaciui”	1938	nem	Magyarfráta	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_48
	Pop Vasile „Lia”	1960	nem	Magyarfráta	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_48
	Tot Ilie	1939	nem	Keménytelke	1969	Martin György, Constantin Costea	ZTI_Mg_02025

Felső-Szamos vidéke							
	Primás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Kis-Szamos melléke (Erdőhát)							
Fejérd völgye	Gabor Ioan „Albu”	1941	nem	Fejérd	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_40
Borsa völgye	Gabor Alexandru „Albu”	1939	nem	Fejérd	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_40
Lóna völgye	Sztojka József „Náni”	1920	nem	Válaszút	1961	Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc	ZTI_Mg_01261B
	Petrusán László	1912	nem	Kendilóna	1980	Jánosi András	ZTI_Mg_04310

Lozsárd völgye	Ötvös Iosif	1937	nem	Récekeresztúr	1999	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_62
	Kolozsi Gavril	1934	nem	Doboka	1995	Pávai István	HH_CD_PI_DAT_060u02c
	Csoma Ferenc	1897	nem	Esztiény	1971	Kallós Zoltán, Sebő Ferenc, Éri Péter	ZTI_Mg_02409A
Kis-Szamos völgye	Pusztai Sándor	1895	nem	Bonchida	1962	Kallós Zoltán, Martin György	ZTI_Mg_01400B
	Pusztai Endre	1925	nem	Bonchida	1969	Kallós Zoltán, Martin György, Sztanó Pál	ZTI_Mg_02305
	Boncz István	1926	nem	Bonchida	1969	Kallós Zoltán, Martin György, Sztanó Pál, Petruțiu Emil, Adrian Vicol	ZTI_Mg_02032
	Kolbász Béla	1910	nem	Bonchida	1978	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_06260B
	ifj. Kolbász Béla	1939	nem	Bonchida	1978	Kallós Zoltán	ZTI_Mg_06260B
Nagy-Szamos melléke	Moldovan Petre	1914	nem	Almásmálom	1954	Jagamas János	KFA_FAM09613
	Moldován Sámuel	1933	nem	Baca	1984	Konkoly Elemér, Salamon Beáta	ZTI_Mg_04848
	Mírza Stefan	1930	nem	Retteg	1984	Konkoly Elemér, Salamon Beáta	ZTI_Mg_04766
	id. Lakatos András	1928	igen	Magyardéce	1980	Sebő Ferenc, Timár Sándor, Gyönyör Éva, Nagy Erzsébet,	ZTI_Mg_04247
	Lakatos András	1956	igen	Magyardéce	1999	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_63
	Kántor Tibor	1951	nem	Magyardéce	1978	Pávai István	HH_CD_PI_Mg_029a
	Petruț Nicolae	n/a	nem	Bálványosváralja	1954	Jagamas János	KFA_FAM09731
	Ilosvai János	1908	nem	Bethlen	1983	Konkoly Elemér, Könczei Árpád	ZTI_Mg_04046B

Erdélyi sajátosságokkal is rendelkező, nem erdélyi területek							
	Prímás neve	Születési év	Régies ujjrend	Helység	Gyűjtés éve	Gyűjtő	Archívumi jelzet
Szilágyság Tövishát	Nagy Pál László	1923	nem	Bogdánd	1984	Farkas Zoltán, Tótszegi András	ZTI_Mg_04791A
	Varga Miklós „Csillag”	1895	nem	Szilágysámson	1969	Almási István, Martin György	ZTI_Mg_02032
	Kanalas Inre	1939	nem	Szilágysámson/Selymesilosva	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_32
	Kovács Tibor	1959	nem	Szilágysámson/Kisjenő	1998	Pávai István, Havasréti Pál	HH_DVD_UOE_VHSC_32
	Sztojka Béla	1930	nem	Lele	1995	Pávai István	HH_CD_PI_DAT_060u09a
Kraszna vidéke	Lakatos Miklós	1926	nem	Selymesilosva	1963	Sztanó Pál, Víg Rudolf	ZTI_Mg_01374
	Csengettyűs János	1912	nem	Kraszna	1969	Pesovár Ferenc	ZTI_Mg_02682
Berettyó-Felvidék (Felső-Berettyó mente)	Marosi András	1919	nem	Szilagybagos	1982	Deák Márton, Tótszegi András	HH_CD_DeMa_Kz_037b
	Csorba János	1933	nem	Szilagygyalfalu	1997	Tótszegi András, Kelemen László	HH_DVD_KL_VHSC_019
	Csengettyűs László	1926	nem	Szilagygyalfalu	1995	Pávai István	PI_VHS_M_71b_0-33-09
Máramaros Felső-Tisza völgye	Barani Vasile	1957	nem	Jód [Hosszúmező]	1998	Kelemen László	HH_DVD_UOE_VHSC_53
	Negrea Victor	1934	nem	Nagyfentős [Hosszúmező]	1998	Kelemen László	HH_DVD_UOE_VHSC_53